

L-Għid ta' l-Assunta

Numru 26 (1991)

HARĠA SPECJALI

(Xogħol ta' M. Busuttil 1791 - 1991)

**KWADRU TITULARI TAL-KATIDRAL
T'GHAWDEX**

Harga Speċjali biex tfakkar eghluq il-200 sena minn meta Mikiel Busuttil pìnga x-Xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Kwadru Titulari fil-Katidral t'Ghawdex. Ara Pittura tal-Faċċata.

IL-PAPA ĠWANNI PAWLU II

Fil-Katidral t'Ghawdex fis-26 ta' Mejju 1991

Xi jfisser evangelizzazzjoni? F'Ghawdex ix-xoghol m'hux tant li twassal l-Evangeliu lil poplu li qatt ma sema' bih daq-skemm li tghix Evangeliu b'mod aktar shiħ u perfett, sabiex id-dghajfa, dawk li telqu u x-xettiċi ma jitbieghdux minn Kristu iżda jhaddnu lilu u lir-rigal tas-salvazzjoni tieghu.

Messagg ta' l-Arcipriet ghall-Jiem tal-Festa tas-Sena 1991

Mons. Carmelo Scicluna

Din is-sena l-festa ta' l-Assunta għandha tifsira speċjali l-ghaliex tfakkarna f'egħluq il-mitejn sena minn meta Mikiel Busuttil pinga x-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-kwadru titolari tal-Knisja Katidrali. Izda, għalkemm għaddew 200 sena minn din il-graġja, l-Assunta minn dan il-kwadru tixtieq twasslilna għall-jiem tal-festa ta' din is-sena messagg attwali li jghodd għalina li qegħdin nghixu f'din il-epoka kompjuterizzata. Fil-fatt l-Assunta b'herqa mhux komuni tteggigna biex fil-jiem tal-festa fiha nsibu.

* Shape-up Centre: Centru li fih ahna nistghu niehdu l-isbah sura spiritwali meta din il-Vergni Marija tissejjaħ il-mimlija bil-grazzji. Fil-jiem tal-festa aktar minn granet ohra għandna niffrekwentaw dan il-centru għax il-festa tigi mhux biex nitbelhu, imma biex nitqaddsu dejjem aktar.

* Fitness-Centre: Centru li joffrilna l-ahjar

tahrig li jagħti sahha dejjem għda lil ruhna. Hadd aqwa mill-Madonna fost il-qaddisin ma jista' jidhol għalina quddiem Alla għax hija l-Omm ta' Min halaqna. U jekk din il-hidma l-Assunta dejjem twettaqha magħna, wisq aktar twettaqha magħna fil-jiem tal-festa: il-Madonna zgur li tghinna biex f'dawn il-granet naghmlu qrara u tqarbina ahjar mis-soltu.

* Beautician-Centre: Centru li fih ruhna tikseb il-mezzi mehtiega biex tidher dejjem isbah quddiem Alla. Il-jiem tal-festa għandhom ikunu għalina jiem qawwija li jhajruna aktar biex nimitaw lill-Padrana tagħna, Santa Marija, fil-virtujiet halli ruhna tidli bi għniel dejjem isbah quddiem Alla.

* Careers' Centre: Centru li joffrilna bosta karrieri mhux biex nistaghnew bil-gid tad-dinja, bil-gid li s-susa' tieklu u ttemmu, imma bil-gid li l-ebda sadid ma jista' jispicċah. L-Assunta thajjarna biex fil-jiem tal-festa noffru aktar mis-soltu l-kontribut tagħna fl-attivitajiet kollha pastorali, filantropiċi, kulturali u rikreattivi li jinżammu.

Il-jiem tal-festa jigu u jmorru. Imma jehtieg li ahna nghixu dejjem fil-klima tagħhom fis-sens li ahna ma nistghux inkunu tabilhaqq veri wlied ta' l-Assunta jekk mill-hajja tagħna ma noholqux madwarna art fertili għall-ferh nisrani li għabilna miegħu Kristu Rxox, il-mexxej tagħna.

Arċip. Carmelo Scicluna

TASINKA AUTO LTD

GOZO AGENT FOR:

MERCEDES

RENAULT

OPEL

SUBARU

ELMO INSURANCE

Fortunato Mizzi Street, Victoria - Gozo. Tel: 553288

MICHELE BUSUTTIL (1762 - 1831)

ŻMIENU U L-PATRIMONJU ARTISTIKU LI HALLIELNA

Minn Ġużé Attard Tabone

L-istorja ta' l-arti f'Ghawdex ghadha kemm bdiet tinkiteb. Kull min thajjar jik-
teb xi haga fuq dan is-sugġett sabha bi tqila
ji jigbor taghrif biżżejjed minhabba nuq-
qas ta' dokumentazzjoni speċjalment meta
naqbzu nofs is-seklu dsatax. Din l-
esperjenza ghaddejt minnha jiena stess
meta bdejt ninteressa ruhi fil-familja ta'
l-artisti Busuttill u meta skoprejt li fi żmien
stess hafna materjal fuq din il-familja li
seta' jservi substansjalment ghal l-istorja
ta' l-arti sew ta' Ghawdex u kemm ta'
Malta, gie sparpaljat u parti minnu mit-
luf jew meqrud. F'dan l-istudju se nkom-
pli fuq dak li diġa nkiteb fuq il-perċimes
ta' din il-familja ta' artisti, jigiifieri
Michele Busuttill, b'xi korrezzjoni żghira
u fl-istess hin nipprova nimla' xi fitt
tal-vojt.

FAMILJA BUSUTTIL

Nibda biex nghid li ghalkemm hafna
drabi Michele Busuttill jigi msejjah Ghawd-
xi, sal-lum konna ghandna ma nafux sew-
wa meta u fejn twieled, iżda wara tiftixa
intensiva u twila f'hafna arkivji pubbliċi
u eskklesjastici f'Malta u Ghawdex fl-
ahhar instab li Michele Busuttill twieled iż-
Żejtun fl-14 ta' Ġunju 1762. L-ghada gie
mghammed minn Dun Ġużepp Saliba fil-
Knisja Parrokjali ta' l-istess rahal u tawh
l-ismijiet ta' Joseph, Michele Archange-
lus u Bartholomeus. Il-parrini kienu
Joannes Mannicaro u Catarina Busuttill
mart Silvestro (1). Missieru kien jismu

*Bust tal-ġibs ta' Michele Busuttill li gie magħmul fi
żmien u (Kollazzjoni Prudent)*

Klement u ommu Roża Magro, t-tnejn
miż-Żejtun (2). Klement kien bin Ġanni
u Marija mir-Rahal t'Isfel iż-Żejtun u
żżewweg lil Roża fil-Knisja Parrokjali ta'

l-istess raĥal fid-9 ta' Jannar 1753 (3). L-isem Klement dahal fil-familja Busuttil permezz taż-żwieġ bejn Giovanni Busuttil u Marija Cassar bint Klement li sar fit-12 ta' Ottubru 1727 fil-Knisja parroċjali taż-Żejtun u baqa' jintiret fil-familja Busuttil u f'dawk li thalltu magħha u sal-lum ir-Rabat Ghawdex għad baqa' l-familja msejha ta' Kelmentu li ġejjin mill-istess razza. Dan l-isem insibuh ta' spiss iż-Żejtun għaliex fl-inħawi ta' dan ir-raĥal hemm kappella antika ddedikata lil dan il-qaddis. Mir-riċerki li saru fl-arkivji parroċjali tal-Belt u taż-Żejtun, jidher li wara t-twelid ta' Michele, missieru mar joqghod f'parroċċa oħra għaliex l-ebda wiehed mit-tliet itfal li ġew wara Michele ma twieldu f'xi waħda minn dawn il-parroċċi li semmejna.

Mingħajr ma noqghodu nispekulaw il-lum nafu ċerti li Michele trabba l-Belt Valletta fil-parroċċa ta' San Pawl ma' hutu Ganni, Gużeppe, Pawlu u Marija Anna. Ganni kien l-kbir li baqa' ma żżewwigx

ta' ĥajtu. Michele kien it-tielet wiehed u warajh kien jiġi Pawlu li laħaq qassis u sar kanonku ta' San Pawl tal-Belt. Kif ġew l-Ingliżi fl-1800, dan dabbar post mal-gvern u fl-1815 sar il-kappillan ta' l-isptar tat-trabi orfni. (5) Iż-żghira kienet Marija Anna li kienet tmintax il-sena iżgħar minn huha l-kbir.

Klement, missierhom milli jidher ma kienx ĥafi, għaliex kellu flus biżżejjed biex jixtri qabar fil-knisja ta' San Pawl Nawfragju tal-Belt (6) u wara l-mewt ta' ibnu Salvatore ta' għaxar snin kien waħhal fil-paviment tal-korsija quddiem il-Kappella ta' San Krispinu u San Krispinjanu skrizzjoni mnaqqxa f'lapida ta' l-irham (7). Fl-1813 ibnu, il-Kanonku Dun Pawl ukoll xtara qabar ieħor fil-knisja ta' San Publu il-Furjana u fl-istess żmien għattieh bl-apida ta' l-irham. (8) Minn dak li għedna, wiehed jista' jimmagina li Klement seta' jagħti edukazzjoni tajba lill uliedu u milli jidher minħabba li Michele wera minn ċkunitu tendenza għat-tpiġija,

Handwritten text from a church register, likely the Magħmudija mentioned in the caption. It contains names and dates in a cursive script.

Estratt minn Registru tal-Magħmudija mill-Arkivju tal-parroċċa taż-Żejtun li juri il-magħmudija ta' Mikiel Busuttil li saret fil-15 ta' Gunju 1762

u wara li miet missieru mar joqghod il-Furjana fejn miet fis-27 ta' Ottubru 1832. Gużeppe kien it-tieni wiehed minn hutu. Dan kien miżżewweg u joqghod il-Belt. Fis-16 ta' Jannar 1794 Michele għamilha ta' parrinu fil-magħmudija tat-tarbija ta' ĥuh Giuseppe fil-Knisja ta' San Pawl il-Belt li għet mogħtija l-ismijiet ta' Michele, Francesco, Angelo u Clemente (4). Dun Salv kien wiehed minn ulied Giuseppe li għen ĥafna lill zijuh Michele fl-aħħar xhur

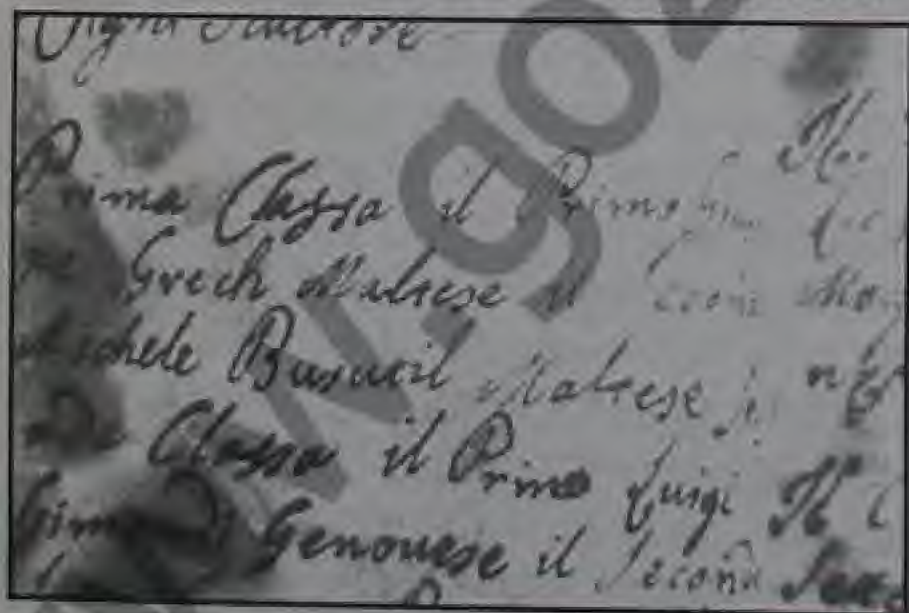
meta tfarfar sewwa u l-ġibda għall-arti aktar bdiet tidher fih, tpogħga taħt idejn il-pittur Rokku Buhagiar (c. 1725-1805) (9) li dak iż-żmien kien l-aħjar pittur Malti (10). Ma Michele, kien hemm aljiev ieħor jistudja l-arti taħt Buhagiar. Dan kien Giuseppe Grech (1755-1787). (11)

GEWWA RUMA

Minħabba l-fatt li sew Giuseppe Grech kemm ukoll Michele Busuttil kienu qed

jippromettu sewwa fl-arti tal-pittura taht Buhagiar, ntbaghtu jkomplu l-istudji go Ruma, fl-Accademia di San Luca, li kienet wahda mill-ahjar skejjel fl-Ewropa ghad-disinn, il-pittura u l-iskultura. Dan kien ghal habta ta' l-1780 meta Giuseppe kellu tlieta u ghoxrin sena u Michele kien ghadu mank ghandu tmintax il-sena. Grech kien bniedem li l-arti kienet twiel-det fih u bejn l-1780 u l-1782 kien kapaçi jirbah erba' premijiet u jigi l-ewwel fil-klassi. Fil-konkors ta' Settembru 1782, Grech u Busuttil kienu fl-istess klassi taht l-iskultur Tomaso Rigi u fil-konkors ta' dik is-sena gew l-ewwel u t-tieni rispettivamente. Fil-konkors li kien sar f'Settembru ta' l-1783, Busuttil rebah it-tieni premju ghat-tpingija li ghamel bil-lapis u l-gibs li turi l-istatwa nuda ta' Antinoo. Din l-istatwa tinsab fil-Museo Capitolino (12). Iz-żewġ tpingijiet li bihom ha l-premijiet Busuttil ghadhom jeżistu fl-Arkivio Storico ta' l-Accademia di San Luca (13). Giuseppe Grech miet meta kien ghadu Ruma fl-1787 ta' 32 sena. F'din is-sena Michele Busuttil aktarx li kien diġa irritorna Malta u jghix mal-familja tiegħu il-Belt. (14). Ma nafux kemm dam Ruma. Li nafu żgur huwa li bejn l-1782 u l-1783 kien hemm, ghax rebah iż-żewġ premijiet li semmejna. Id-dokumenti eżistenti għal dan il-perjodu fl-Accademia di San Luca juru biss dawki l-istudenti li rebħu il-premijiet fil-konkorsi ta' l-Accademia.

Ir-Registru ta' l-istudenti rebbieha ta' l-Accademia di San Luca fejn jidhru l-ismijiet ta' Giuseppe Grech u Michele Busuttil meta dawn gew l-ewwel u t-tieni fil-konkors ta' l-1782. (Bil-kortesija tad-Direttrici tal-Accademia di San Luca)

Photo by J. Amari Tabone

It-tpingija li biha Michele Busuttil ha t-tieni premju fil-konkors ta' l-1782 fl-Accademia di San Luca (Bil-Kortesija tad-direttrici ta' l-Accademia di San Luca)

Busuttil telaq minn Malta bit-tagħlim tradizzjonali Malti ta' l-iskola tal-barokk. F'Ruma l-folja kienet ilha li inqalbet u meta wasal fl-Accademia di San Luca in-neo-klassiku kien qed jirrenja gmielu. It-tagħlim li ha f'Ruma kien kollu ibbażat fuq l-idjoma Neo-Klassika. Ghalkemm f'Malta kienu dehru tendenzi żgħar għal dan l-istil, l-artisti fil-gżira baqgħu stagnati fil-barokk u wisq propabli li Busuttil sabha hafna bi tqila li jkun l-ewwel wiehed li jmur kontra l-istil tradizzjonali u jehodha ma artisti stabiliti meta ried jistabilixxi ruhu u jaqla' l-ghejxien mill-mistier tiegħu. Malta kienet għadha ggvernata mill-Kavalieri ta' San Gwann taht il-Gran Mastru Emmanuel de Rohan li aktarx kien li għen finanzjarjament lill-Busuttil biex jitle' jistudja Ruma. Rocco Buhagiar u Antoine de Favray kienu t-tnejn midhla sewwa ta' l-Ordni bħala artisti u minhabba li issa kienu mgħobbijin bis-snin,

l-attività artistika tagħhom propabilment kienet bdiet tonqos u wisq propabli kienu huma li hajru lil Grech u Busuttil biex ikomplu l-istudju għo Ruma u taw palata biex il-Gran Mastru de Rohan hareġ sussidju għal dawn l-istudenti. Pitturi oħrajn li kull tant kienu jčekku xi haġa żghira lill-Ordni kienu Lorenzo Grima, Antonio Grech, Antonio Scerri (15) u Antonio Xuereb. (16) Għalhekk biex jistabilixxi ruhu bħala artista, Michele Busuttil fetah skola privata għat-tagħlim tad-disinn. Mix-xogħolijiet kbar li hallielna, wiehed jista' jinnota li l-influenza fin-neo klassiku li bil-fors kien għab miegħu minn Ruma, ffit għamlet effett fuq l-istil artistiku li adotta f'Malta, għalkemm il-Kwadru tal-Magħmudija ta' San Publu fil-Knisja Parrokkjali taż-Żejtun kien sugġett lokali għal Busuttil u pjuttost kompożizzjoni originali fejn l-artist implimenta stil imxaqqleb għal Neo-Klassiku. Xi disinni li rajna bil-firma ta' Michele Busuttil huma xogħol wkoll fuq dan l-istil. Milli jidher, din l-iskola li Busuttil fetah fil-Belt Valletta kienet im-mexxija tajjeb u minhabba li aktarx kienet l-unika skola ta' din ix-xorta, familji li riedu lil xi wiehed minn uliedhom jip-prometti fl-arti tal-pittura, kienu jibagħtuh għand Busuttil. Tnejn minn dawn l-aljevi li 'l-quddiem għamlu isem huma Massimo Gauci (1776-1854) u Giorgio Pullicino (1779-1851).

KWADRU TA' L-ASSUNTA FIL-KATIDRAL

Wiehed mill-ewwel xogħlijiet, jekk mhux l-aħjar ukoll, li hallielna Busuttil huwa t-*Titulati* fil-Katidral ta' Ghawdex li jirrappreżenta lill-Assunta. Dan ix-xogħol sar fl-1791 u juri lill-Madonna merfugħa minn erba' angli u mdawra bl-appostli (17). Milli jidher dan ix-xogħol ingħogħob u l-Arċipriet tal-Matriċi t'Ghawdex Dun Francesco Saverio Cassar (1746-1805) ma damx ma tah żewġ biċċiet xogħol oħra kbar, jiġifieri ż-żewġ kwadri fil-għub tal-kor. Dawn saru fl-1793 u jirrappreżentaw 'It-Twelid tal-

L-Arċipriet Francesco Saverio Cassar (1746-1805) tal-Matriċi t'Ghawdex.

Madonna' u 'Il-Kunċizzjoni'. Sew it-titular u kemm iż-żewġ kwadri laterali gew imħallsa mill-Kanonku Dun Beneditt Stellini (c.1728-1800). L-arma tal-familja tidher fil-parti t'isfel ta' kull wiehed minn dawn il-Kwadri. Għall-bidu ta' dan is-seklu, kien sar attentat biex dawn iż-żewġ kwadri laterali jiġu restawrati. Għal kuntrarju, aktar sar il-hom hsara minhabba nuqqas ta' hila fis-sengħa tar-restawr u illum qajla tista' tagħraf x'uhud mill-figuri li jirrappreżentaw. Kwadru iehor fil-Kattidral t'Ghawdex maħdum minn Busuttil huwa 'Il-Harba għal l-Egittu' li jinsab fit-tieni artal fin-nava tax-xellug. Dan huwa l-kopja ta' kwadru tajjeb hafna li kien jinsab fil-knisja ta' San Duminku, il-Belt, u li gie mibjugħ għal bidu tas-seklu 19 lill-wiehed Inġliż, negozjant ta' l-arti għall-1000 skud. (18) Dak iż-żmien dan ix-xogħol kien meqjus li kien ta'

Domenico Zampieri (1581-1642) misjub bhala 'Domenichino' iżda wara ġie attribwit lill-Alessandro Turchi (1581-c.1648) maghruf bhala 'Orbetto'. Illum dan il-kwadru jinsab f'wiehed mill-mużewijiet ta' Londra (19). Skond Dun Ġammari Farrugia qassis mill-Birgu, din il-kopja saret fuq ohra li tinsab fil-Knisja Arcipretali tal-Birgu u li Busuttil kien ikkopja meta kien qed jagħmel ix-xogħol tal-pittura fil-kappella tas-Sagrament ta' din il-Knisja.

Fl-opinjoni tiegħi, jekk kemm il-darba ma tinsabx prova ohra, il-kopja li illum tinsab fil-Katidral t'Għawdex ma kenitx mahsuba għal hemm. Jekk Busuttil f'dan il-kas ma kienx għamel żewġ kopji, allura dan il-kwadru kien għadu fid-dar tiegħu sa wara mewtu li ġrat fl-1831. Fit-22 ta' Ottubru 1831 il-pittur Pietru Pawl Caruana għamel stima ta' 'quadro rappresentante la Fuga in Egitto in olio della grandezza al vero presso Domenichino fatta del meritevole Sig. Michele Busuttil', u pprezzah għal 400 skud. (20). Hjiel li jista' jwassalna għal ċerta konklużjoni jinsab fil-parti t'isfel fuq in-naha tax-xellug tal-kwadru. Hemm naraw arma tal-familja Busuttil li tikkonsisti f'barri b'tajra fuq ir-rih ta' dahru. Taħtha tidher din l-iskrizzjoni bil-latin 'Ex Devotion Dme. Aloysii.' Minn dak li għedna jien nasal għal konklużjoni li dan il-kwadru mess bhala wirt lill-Luigi wara l-mewt ta' missieru Michele Busuttil u dan eventwalment tah lill din il-Knisja u tqiegħed fl-artal tal-Kurċifiss. Fil-fatt, wara l-Kwadru għadha teżisti n-niċċa li fiha kien espost dan il-Kurċifiss antik ta' l-injam li illum jinsab f'post ieħor tal-katidral (21). Għalhekk wiehed jista' jikkonkludi b'ċerta kunfidenza li l-iskrizzjoni taht l-arma tal-familja Busuttil u jista' jkun ukoll l-arma infisha huma xogħol ta' Luigi qabel għadda dan il-kwadru lill-Knisja prinċipali t'Għawdex fejn missieru kellu l-akbar xogħolijiet li kien għamel matul il-karriera artistika tiegħu. B'hekk l-Katidral ta' Għawdex għandu l-akbar numru ta'

xogħlijiet ta' Michele Busuttil li jeżiżtu f'dawn il-Gżejjer.

PITTURA FI KNEJJES OHRA

Photo J. Attard Tabone

L-Assunzjoni ta' Michele Busuttil fil-Kappella ta' Santa Marija ta' Duna, Lija.

Photo J. Attard Tabone

Il-Madonna ta' Ċintura fil-Knisja Arcipretali tal-Għarb ta' Michele Busuttil

Santu Rokku

Photo by J. Amad Tubone

San Bastjan

Photo by J. Amad Tubone

fil-Knisja ta' San Lawrenz il-Birgu.

Photo J. Amad Tubone

Dettal mill-Kwadru sabih li jirrappresenta l-Ahhar Ċena li jinsab fil-Kappella tas-Sagrament tal-Knisja Arcipretali tal-Birgu fejn Busuttil qiegħed juri tendenzi fl-istil u fil-kuluri ta' Favray.

Wara s-suċċess tat-tlett kwadri kbar li Busuttil kien pittor fil-knisja prinċipali t'Għawdex, ix-xogħol fil-knejjes u xogħol ieħor ta' natura sagra kif ukoll profana żdiedu. Hekk insibu lin-nobbli Elizabetta Dorell tqabba lill-Busuttil ipittor il-kwadri fil-kappella tas-Sagrament fil-knisja ta' San Lawrenz tal-Birgu li jirrappreżentaw 'L-Aħħar Cena', 'Santu Rokku' u 'San Bastjan'. Fil-knisja msejha ta' Duna, f'Hal Lija, Busuttil pittor il-kwadru ta' 'L-Assunta' (22), u fil-knisja parrokkjali ta' l-Għarb, għandu l-Madonna taċ-Ċintura'. (23) Għal-habta ta' l-1805, Busuttil beda jipittor l-erbatax il-kwadrett tal-Via Sagra taż-Żebbuġ t'Għawdex li qamet 225 skud u li għadha tidher f'din il-knisja parrokkjali. (24) Fil-Knisja parrokkjali ta' Hal Tarxien, Busuttil għandu il-kwadrett tal-XI lis-stazzjon tal-Via Sagra. (25) Fil-Knisja parrokkjali taż-Żejtun pittor 'Il-Magħmudija ta' San

Publju', il-San Mikiel Arkanglu li hija kopja ta' Guido Reni li tinsab fil-knisja tal-Kappuċini ġewwa Ruma (26), u kellu wkoll id-dekorazzjoni taż-żewġ iġnub ta' l-arzella tan-naha tal-punent li sfortunatament tnehhiet għal habta ta' l-1946 biex flokha saret oħra xejn sodisfaċenti (27). Kittieb kontemporanju barrani, F.A. De Christophoro D'Avolos jikkummenta kif ġej dwar Michele Busuttil: *"Parmi les peintres se distinguent aujourd'hui MM. Busuttil, les deux freres Pace et Nac-ci.....le premier a un grand merite pour les tableaux historiques ou allegoriques, dans lesquels il montre un coloris naturel, un dessin correct, une grande connaissance du sujet, et de la vigueur dans la conception"*. (28)

IŻ-ŻWIEĠ TA' MICHELE

Wahda mill-konnessjonijiet importanti u dokumentata ta' Michele Busuttil ma' Għawdex wara li kien hadem fil-matriċi, kienet iż-żwieġ tiegħu ma' Marija Antonia Buhagiar (1773-1838) mir-Rabat t'Għawdex li sehh fis-19 ta' Ottubru, 1794. Hawn wiehed jista' jissuspetta li x-xogħol fil-matriċi kien il-bidu biex Mikiel kellu jsib tfajla Għawdxija u jehodha bħala martu. Dak inhar Mikiel kellu madwar 32 sena u Marija Antonia 22 sena. Hija kienet it-tifla ta' Pawlu Buhagiar u Pascha Mizzi. Żewwighom l-Arċipriet Francesco Saverio Cassar taht it-tlett kwadri kbar fil-kor tal-matriċi li bil-kemm ma kienux għadhom friski miż-żebgħa ta' Michele Busuttil. Ix-xhieda kienu Mikiel lang Borg u Giuseppe Busuttil, aktarx hu Michele. (29)

Dak iż-żmien shab ikrah kien qed ilum fuq l-Ewropa. Franza kienet għadejja minn renju ta' terrur. Ir-revoluzzjoni f'dan il-pajjiż aktar kompliet tihrax sakemm l-armata Franċiża giet fdata taht il-kmand ta' Napuljun Bonaparti u dan bl-aktar mod deċiżiv beda jahtaf il-pajjiżi ġiren ta' Franza sakemm irhiela biex jahtaf l-Eġittu. Fi triqtu għal Lvant, napuljun ha

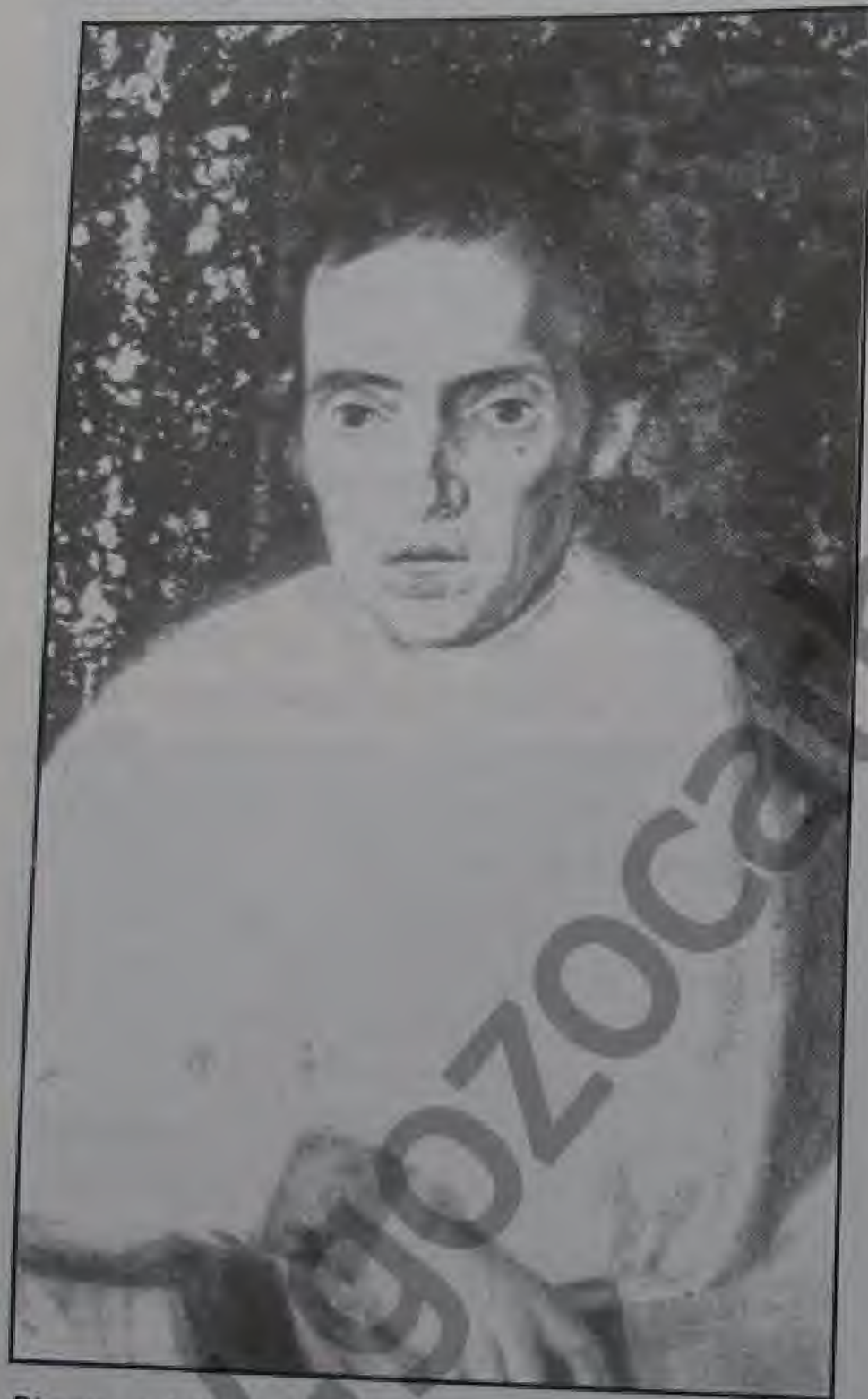

Photo J. Alard Tabone

"Il-Magħmudija ta' San Publju" fil-Knisja Parrokkjali taż-Żejtun li giet maħduma fuq stil neo-klassiku.

taht idejh l-Gzejjer Maltin fit-12 ta' Ġunju 1798. Wara ftit xhur ta' hakma Franċiża l-Maltin u l-Ghawdxin qamu kontra l-hakkiema godda. Il-kap ta' l-Ghawdxin kien l-Arċipriet Francesco Saverio sar fil-waqt li l-Kanonku Francesco Saverio Caruana kien l-iktar wiehed li ghamel isem mill-kapijiet Maltin. Fit-28 ta' Ottubru, 1798, il-gwarniġjun Franċiż li issa kien maghluq fil-Gran Kastell ċieda u fil-5 ta' Settembru, 1800, bil-ghajnuna ta' l-Ingliżi, il-Franċiżi li ghal hafna xhur kienu ilhom assedjati ġol Belt, ċedew ukoll.

Ritratt tal-Kanonku Francesco Saverio Caruana (1759-1847) meta kien rettur ta' l-Universita (Kollezzjoni Privata)

Ghalhekk il-Gzejjer Maltin ghaddew taht il-protezzjoni tal-Kuruna Ingliża.

Minghajr dubbju, wara li żżewweg, Michele u martu Marija Antonia marru joqghodu l-Belt fl-istess triq fejn trabba

u fejn kien ghadu joqghod missieru hdejn is-Sagra Infermerija u fuq ir-rih tad-dahlatal-port. Ghalhekk insibu li fl-1810 Michele kien joqghod f'Nru. 23, Quartiere 34 di Don Natale Grima (30). Wara ftit snin, din it-triq bdiet tissejjah Strada Irlandese (31). Missieru kien joqghod Nru. 20 fl-istess triq mat-tifel il-kbir Giovanni u bintu Marija Anna li baqghu jiehdu hsieb missierhom. Iż-żewġ bibien ta' bejniethom Nri. 21 u 22 ma kienux abitati ghal bosta snin u wisq propabli li hawnhekk kien iservi ta' studio ghal Michele. Missieru kien ilu joqghod f'dan il-lokal mill-1774 meta Michele kellu tnax-il sena u oħtu ż-żghira kellha sena biss. Klemente kien mar joqghod hemm minflok il-maghruf studjuz l-avukat Dun Ignazio Saverju Mifsud. Dan il-kittieb kien ilu joqghod ghal bosta snin ma' qrabatu f'din id-dar, u wara li miet fis-27 ta' Ġunju 1773 ta' 52 sena, Clemente dahal floku (32). Minn din il-parti tal-Belt Michele bhala tifel seta jara il-hajja attiva tal-port u dik ta' l-isptar ta' l-Ordni.

Fit-2 ta' Ġunju 1796 il-Bambin baghat l-ewwel tarbija lil Michele u Marija Antonia. Kien tifel u semmewh Salvatore, iżda bdew jaghtulu Lazzru, is-seba' isem li inghata fil-maghmudija. Din kienet haga komuni dak iż-żmien. Fid-29 ta' Jannar 1798 tweldilhom tifel iehor u semmewh Salvatore. Sentejn wara kellhom lill-Luigi mbaghad wara hames snin kellhom l-ewwel u l-unika tifla li tghawwha l-isem ta' Vincenza. L-ahhar tarbija tal-familja kien tifel li semmewh Klement ghal nannuh. Ghal hafna snin il-familja kollha kienet toqghod il-Belt fil-parroċċa ta' San Pawl, iżda f'xi żmien wara l-mewt ta' missieru, Mikiel mar joqghod fid-dar Nru. 1 Strada San Michele, fil-parroċċa ta' San Duminku (33) u milli jidher żamm id-dar li kellu fi Strada Irlandese (illum Triq il-Mediterran) bhala studio.

Inte Anno Dni 1794. Die xxix. mens. Octobris, De qua hora prae-
Maria Buhagiar sententia fuit Dies xxix. mens. Imbris, Et fuit die
 v. Octobris et 7. fuit Dies xij. eiusdem mens. Nam ex parte
Michaelis Busuttil sponsi, quam sponsi et coarctantes nuntii ex attestacione
 Dni Cancellarii Iohannis Iohannis, et Collegii Ecclesiae Dni Pauli
 Apollonii Civitatis Valtellinae, et Melitae Don Petri Pauli May-
 cati sub iuramento, sponsum legit, nullaque legitime imped-
 detecto Rite Dni Don Laurentii Cassar Archiepiscopi interroga-
 vit Mariam Buhagiar filiam Virg. legumam, et natam
 Sauli Buhagiar, et Pascha Mojri iug. Sponsa ex una,
 et Michaeli Busuttil filio legumam, et natam Clementi
 Busuttil, et Rosa Mojri iug. Sponsa pariter ex altera,
 et habito concursu testium legitime prae-
 in matrimonium coniunxit. Praesentes Dni Don Michaeli
 Angelo Procy, et Don Josepho Busuttil Testes, et a Supra
 Rite Dno Archiepiscopo benedixit.

L-Att taż-Żwieg ta' Michele Busuttil u Maria Buhagiar fir-Registru taż-Żwieg fil-Katidral ta' Ghawdex
 bid-data 19 ta' Ottubru 1794.

ERA INGLIŻA

Fit-28 ta' Ottubru 1800 ftit gimghat wara t-tkeċċija tal-Francċiżi, il-Kaptan Alexander Ball li nhatar biex jiggverna lill-Malta, reġa' fetah mill-ġdid l-Universita li kienet giet maghluqa mill-Francċiżi u hatar lill-kanonku Francesco Saverio Caruana bhala r-rettur il-ġdid. Il-Kanonku Caruana barra li kien qassis mimli bl-gherf u l-kultura kien imdahhal sewwa fin-negozju tal-qopton u tal-mahluġ. Kellu l-inwiel f'Haż-Żebbuġ minn fejn kien u r-Rabat ta' l-Imdina. Kien hemm żmien li f'dawn ix-xogholijiet kien ihaddem ma' l-40 ruh. Dan ix-xoghol kien bdieh ghal habta ta' l-1796 u min-habba li kien jinteressa ruhu hafna fl-arti, kien dejjem johloq disinni godda, kuluri differenti ghal kutri, dvalji, srievet, tapi-ti, u hwejjeg ohra li kienu jinhaddmu bl-

inwiel tieghu. Sa kien jipproduci tapiti qieshom Torok ghad-disinn u l-kuluri taghhom u xoghol tal-halg b'disinni ta' l-armi ta' familji (34). Taht l-Ingliżi, il-Kanonku Caruana sab appogg kbir, wah-da ghaliex fih raw kap kapaċi u t-tieni min-habba s-sehem kbir li kien ta fl-imblokk tal-Francċiżi. Malli sab ruhu jmexxi l-Universita, kien diga haseb biex ghal l-ewwel darba fl-istorja ta' din l-istituzzjoni tinfetah l-iskola tat-tpingija bit-taghlim tad-disinn u l-pittura. Ghalhekk fl-1 ta' Novembru 1800 Michele Busuttil gie moghti l-inkarigu ufficjali biex imexxi din l-iskola bhala l-professur tat-tpingija (professor of drawing) bil-paga tista tghid nominali ta' 25 skud fix-xahar. Fit-28 ta' Marzu 1802 bl-ordni ta' Charles Cameron, il-Kummissarju Civili l-ġdid, bdiet

tinghata somma ta' mitt skud biex jinx-traw premijiet u jitqassmu kull sena f'dawk il-klassijiet li ma kellhomx x'jaqs-mu mas-suggetti tax-xjenzi, 'di poter spendere fino a skudi maltesi cento ogni anno in premi da distribuirsi ai giovani che si distinguono nelle scuole che non sono di scienze della suddetta Università'. (35) Dan kien aktarx incenitiv biex l-istudenti li kienu jidhlu ghax-xjenzi, jithajiru jithallmu ukoll id-disinn u t-tpingija li kienu jigu mghallma fil-ghaxijiet, generalment wara nżul ix-xemx. Difatti sa mill-bidu l-gvern kien johroġ flus ghal ta' l-apposta ghal l-ispejjes taz-żejt tal-lampi biex tid-dawwal is-sala fejn l-istudenti kienu jithallmu jpingu. Fl-10 ta' Lulju 1802 Alexander Ball reġa lura Malta biex jiehu post Cameron u sena wara waqqaf fl-Università l-iskejjel ta' l-Ingliš, ta' l-Gharbi u tat-Taljan u żied it-tieni klassi tad-disinn u ghal l-ewwel darba l-kors ta' l-Arkitettura Ċivili li kellu jiehu tliet snin (36). Minhabba li Michele Busuttil ma kienx perit fil-5 ta' Novembru 1803 gham-lulu bhala assistent lil Giorgio Pullicino li kien perit u pittur u li kien studja l-arti b'suċċess fl-Accademia di San Luca fit-tas-snin qabel.

Giorgio Pullicino (1779-1851) Ritratt biż-żejt magħmul minnu stess (Kollezzjoni Privata)

Photos by J. Attard Tabone

Dak inhar Mikiel kien fl-aqwa tiegħu ghax għad li kellu biss madwar erbgħin sena u mhux kif jalludi għalih l-awtur mhux magħruf ta' rapport fuq l-iskola tad-Disinn li sar għal-habta ta' l-1850, ghalkemm ma ssemmiha b'ismu, "...dopo qualche tempo invece di un maestro, che invecchiava, un altro aggiunto... voleva estendere all'Architettura l'insegnamento,". (37) Hafna żgħażaġh bdew jattendu dawn il-korsijiet ta' l-arti. Fl-1810 kienet diġa twaqqfet it-tielet klassi tad-disinn u fl-1 ta' Ottubru 1811, il-kmandant il-ġdid Ingliš, il-General Hildebrandt Oakes, żied is-somma tal-premijiet għal 200 skud u fl-istess hin hareġ flus biżżejjed biex l-istudenti ikunu jistgħu jaħdmu fuq mudell naturali liebes. Sa dan iż-żmien it-tagħlim kien isir billi l-istudenti kienu jikkuppraw jew jimitaw stampi, kwadri jew statwi tal-ġibs sew fid-daq originali kemm ukoll f'daqsijiet iż-ghar sew bil-pinna kif ukoll biż-żejt. (38). Wara, għal xi żmien, Busuttil ntroduċa wkoll l-istudju ta' l-anatomija u tan-'nudo', iżda dan ma kellux hajja twila minhabba preġudizzi reliġjużi. (39)

Dak iż-żmien Malta kienet għaddejja minn żmien ta' ġid u prosperita minhabba li l-kummerċ ma' pajjiżi barranin kien żdied ġmielu. Il-familji li stagħnew jew dawk li kienu jistgħu finanzjarjament u riedu 'l uliedhom subien jithallmu l-arti bdew jibagħtuhom l-iskola tad-Disinn ta' l-Università immexxija mill-professur Michele Busuttil u mill-assistent tiegħu Giorgio Pullicino. Hafna kienu dawk iż-żgħażaġh li hadu din l-opportunita u hawn nistgħu nsemmu xi whud minnhom li 'l quddiem ippromettew bhala artisti bħal Giovanni Farrugia (c1799-1861) (40), Giuseppe Hyzler (1793-1864) (41), Pietro Paolo Caruana (1794-1852), Tommaso Madiona (1804-1864) u t-tlett itfal ta' Mikiel - Salvatore, Luigi u Clemente. Ohrajn li tghallmu wkoll taht Busuttil, qabdu triq ohra bħal Giuseppe Bellanti

(1787-1861) (42), Salvatore Bondi (1790-1859) (43), Stefano Zerafa (1791-1871) (44) u ċertu (Giuseppe) Borg. (45) li f'it li xejn nafu fuqu.

Taht Hildebrant Oakes, Malta baqghet tistaghna sakemm faqqet il-pesta f' Mejju ta' l-1813 meta l-attivitajiet merkantali fil-portijiet ta' Malta hadu daqqa ta' harta li baqghet tinhass ghal hafna snin wara. Kemm dam hawn Malta, Oakes haseb biex l-ahhar bini pubbliku li l-Kavaleri kienu bnew fil-Belt qabel telqu, jigifieri l-Biblijoteka Pubblika, tigi mghammra bl-ixkafef u wara, l-eluf ta' kotba u manuskritti li sa dak iż-żmien kienu banda ohra, jigu mehuda f'dan il-post. Milli jidher kien mahsub li s-saqaf tal-Biblijoteka aktarx tas-sala l-kbira jigi dekorat u mpitter b'disinn li tieghu Michele Busuttil ghamel abbozz. (46) Izda dan baqa' ma sarx jew l-abbozz kien ghal wiehed miż-żewġ soqfa żghar dekorati li jeżistu f'dan il-post. (47) Ghal Biblijoteka ta' Malta, il-Papa kien irregala kopja tal-ktieb illustrat b'inciżjonijiet ta' l-istatwarji fil-Mużew Pio Clementino u r-Re ta' Napli kien ta' kopja tax-xoghol f'erba volumi kbar li jillustraw b'hafna

stampi tas-sejbiet antiki u klassiċi ta' Ercolano (48). Dawn il-kotba kienu mill-bidu nett ta' inspirazzjoni u xoghol ta' riferenza ghal l-arti fix-xena lokali.

L-EWWEL GVERNATUR

Meta l-pesta kienet fl-ghaqal tagħha, fl-4 ta' Ottubru 1813 il-General Sir Thomas Maitland wasal Malta bħala l-ewwel Gvernatur Ġenerali tal-Gżejjer Maltin. Matul dan il-fragell l-Universita inżammet magħluqa ghal madwar sena. (49) Fi Strada Irlandese kien hemm każi ta' mwiet bil-pesta u f'sitwazzjoni bħal din, Michele bil-familja kollha tieghu setghu sabu kenn fid-dar tieghu t'Għawdex. Sa kemm miet f'Jannar ta' l-1824, il-Gvernatur Maitland ghamel hafna riformi. Wahda mill-affarijiet li sa minn meta wasal ma tantx għoġbuh, kienet is-sistema tat-tagħlim fl-Universita. Għalkemm ir-riforma fil-kamp edukattiv kienet wahda mill-pjanijiet tieghu, f'it li xejn irnexxielu f'dan il-qasam. (50) Madankollu, fi żmienu ntbagħtu żewġ żgħażaġh ikomplu l-istudji tagħhom fl-Ingilterra u erba' ohra ntbagħtu l-Accademia di San Luca jistudjaw l-arti fosthom Salvatore Busuttil, it-tifel ta' Michele. (51)

Photo by J. Attard Tabone

L-inhawwi fejn Michele Busuttil kiber u għex ghal bosta snin. F'din il-pittura ta Chev. R. Bonnici Cali tidher is-Sagra Imfermerija u s-swar ta hdejn id-dar ta' Busuttil.

IL-MADONNA TA' LORETU

Propabilment l-ahhar kwadru kbir li pitter Michele kien it-titular tal-knisja il-qadima ta' Ghajnsielem ghall-ahhar ta' l-1819 u li jirrappreżenta l-Madonna ta' Loretu. (52) Wiehed jista' jinnota minn dan il-kwadru li Busuttil kien diga' beda' jbaghti b'ghajnejh. Dr. Stefano Żerafa li kien jaf sewwa lill-Mikiel jghidilna li, *"Michele Busuttil... ristabili lo studio sul nudo : era eccellente nel disegno, ma attestava la debolezza dei suoi occhi, eseguiva non tanto bene le sue opere in grande"*.

(53) Difatti l-abbozz ta' dan il-Kwadru huwa xoghol mhux ta' min imaqdru. (54)

Fl-ghexieren, Michele beda jmajna generalment minn ghajnejh u fl-istess hin studenti li kienu għaddew minn taht idejh bdew jaslu lura minn Ruma mimlijin b'entuzjażmu u b'ideat godda bhal Giuzeppe Hyzler u Pietro Paolo Caruana. F'dan iż-żmien xi artisti barranin bhar-ritrattista Charles Allingham u l-vedutisti ta' Schranz u ta' Brocktorff kienu diga' stabilew ruhhom sewwa f'Malta. Din il-kompetizzjoni fil-kamp artistiku u s-sitwazzjoni finanzjarja ta' Malta li kienet waqghet f'dippressjoni kbira ma tantx kienu ta' fejda ghal Busuttil, ghaliex barra li baqa' bil-paga miżera ta' £2-2s-11d fix-xahar (55) bhala professur fl-Universita, kellu jhabbat wiċċu ma diffikultajiet finanzjarji fl-ahhar snin ta' hajtu u jara x'jagħmel biex ikun jista' jghix. Fl-1827 f'Nru. 10 Strada San Christoforo l-Belt, kienet infethet skola ghat-tfajliet li kienu gejjin minn familji tat-tajeb u li kienet immexxija minn Madalena Naudi u mghejjuna mit-tifla tagħha Michelina u n-nepputija Teresa. Din l-iskola kienet l-ewwel 'Finishing School' ghat-tfajliet f'Malta u hawn kienu jit-ghallmu l-hjata, ir-rakkmu, l-Ingliż u ż-żfin. Michele Busuttil kien jaghti l-lezzjonijiet bejn it-tmienja u d-disa' ta' fil-ghodu fid-disinn tar-rakkmu. (56)

B'daqshekk, il-problemi finanzjarji ta' Michele ma ġewx solvuti. Ftit qabel ma

miet kellu jbiegh id-dar b'hanut Nru. 53 u 54 Strada Teatro, biex ikun jista' iħallas id-dejn. (57) Dak iż-żmien l-assistent tiegħu Giorgio Pullicino ukoll sab ruħu f'diffikultajiet finanzjarji (58) bil-paga aktar fqira minn dak ta' l-imgħalliem tiegħu ta' £1-14s-4d fix-xahar (59). F'dan iż-żmien iebes Michele sab l-ghajjnuna ta' huh il-Kanonku Dun Pawl u ta' nepputih Dun Salv li t-tnejn għamluha ta' prokuraturi għax-xwejjah (60) u għenuh kif setgħu.

FL-AHHAR TA' HAJTU

Fl-ahhar xhur ta' hajtu, Michele Busuttil ma baqax imur Ghawdex, għax għal xi kawżi ċivili li kellu quddiem il-Qorti t'Ghawdex kien qabbad lill min jidhirlu għalih bhala prokuratur tiegħu (61).

Photo by J. Atard Tabone

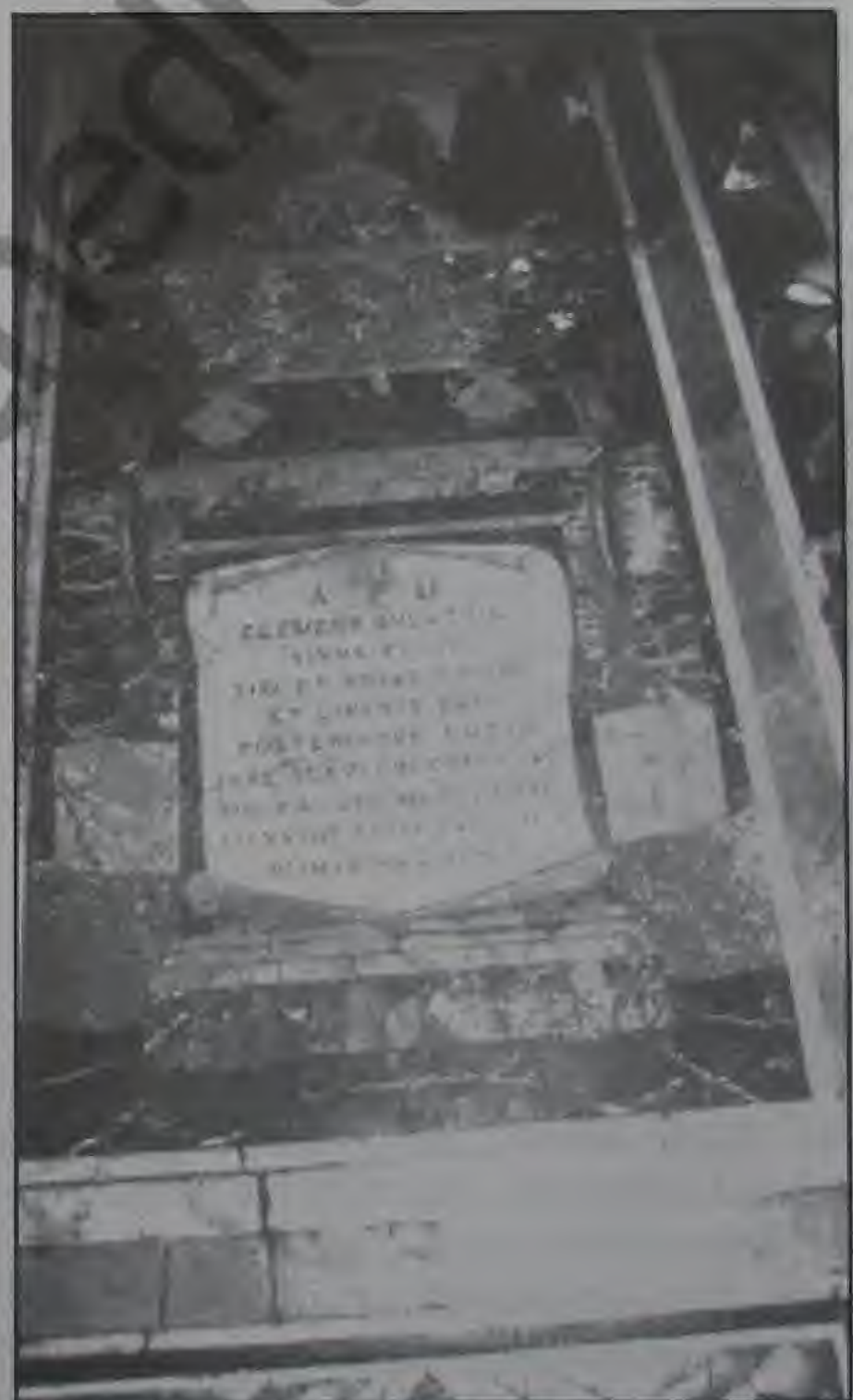
Strada San Michele il-Belt, fejn tidher id-dar li fiha kien joqghod u fejn miet Michele Busuttil

F'Marzu ta' l-1831 Michele ha ghal tlett snin iċ-ċens ta' dar Nru. 146 l-Msida li kien fiha ġardina. (62) Dan żgur ghamlu ghal miljorament ta' saħtu peress li dak iż-żmien l-inhawwi ta' l-Msida u tal-Pjeta kienu jintużaw bħala villegġjatura għan-nies tal-Belt (63) Almenu sal-14 ta' Ottubru 1831, Michele kien għadu fuq saqajh (64) iżda fis-19 ta' l-istess xahar milli jidher intefgħa ġewwa, (65) għadda għal hażin u miet fil-31 ta' Ottubru 1831 ta' 68 sena (66) fid-dar fejn kien joqghod Nru. 1 Strada San Michele, il-Belt Valletta u ġie midfun fil-qabar tal-familja fil-knisja ta' San Pawl Nawfragu. Postu fl-Universita hađu Giorgio Pullicino u bħala assistent tiegħu dhal Pietro Paolo Caruana li kien ukoll aljiev ta' l-Accademia di San Luca. (67)

Wara madwar għaxar snin imexxi l-iskola privata tiegħu u tletin sena shaħ ohra bħala professur tad-Disinn fl-Universita, Busuttil wettaq bil-fors influenza fil-generazzjoni dejjem tikber ta' artisti Maltin. (68) Huwa kien habib ma' l-iskultur Giuseppe Casha u almenu f'kas wiehed li nafu dawn iż-żewġ artisti kkollaboraw ma' xulxin. (69). Illum ma nafux li jeżisti xi xogħol ta' Casha f'Malta (70). Li nafu hu li Busuttil kellu żewġ xogħlijiet originali tiegħu li kienu jikkonsistu f'żewġ mudelli tat-tafal, wiehed jirrappreżenta 'l-Aħhar Ċena' u l-iehor grupp b'Enea u missieru Anchise. (71) Michele Busuttil kien ukoll habib mal-Konti Saverio Marchese (1757-1833) li kien wiehed mill-iżjed Maltin eruditi ta' żmienu u kollettur kbir ta' xogħlijiet ta' l-arti speċjalment pittura u inċiżjonijiet (72). Insibu li fl-1814 il-Konti Marchese xtara minn għand Busuttil kwadru kbir taż-żejt li kien jirrappreżenta 'It-Twelid ta' Kristu' xogħol ta' l-istess Busuttil. Sa ftit xhur qabel miet Busuttil baqa' jin-negożja kull tant u tant xi kwadri u inċiżjonijiet mal-Konti (73) u ma ohrajn ukoll. (74)

Fit-2 ta' Settembru 1822, Mikiel Busuttil irregola inċizzjoni lill-Konti xogħol tat-tifel tiegħu Salvatore li kien tirrappreżenta lill-San Matthew b'dedikazzjoni lill-Kanonku Saverio Caruana. (75) Ftit ġranet wara Busuttil reġa' taħ inċizzjoni ohra li kienet turi lis-Sagra Familja xogħol ukoll ta' Salvatore (76) Ta' min jinnota li f' dan iż-żmien il-Kanonku Caruana wara li kien sar Arcidjaknu tal-katidral, irreżinja minn rettur ta' l-Universita (77) u ftit tax-xhur wara il-Konti Marchese ġie appunat membru ta' kumitat biex jinvestiga s-sistema tat-tagħlim fl-Universita u mbagħad f'Settembru 1824 ġie mahtur membru tal-Kunsill Ġenerali li twaqqaf taħt il-presidenza ta' l-Onorabbli John Hookham Frere wara l-inkjesta. (78)

Photo J. Azzurri Tubane

Il-qabar tal-Familja Busuttil fil-knisja kollegġjata ta' San Pawl il-Belt, fejn ġie midfunn Michele Busuttil (Bil-kortesija ta' l-Arcipriet ta' San Pawl)

Die 31 Octobris 1831.

Drus Michael Busuttil annuncius 18. uxorisque Mariae de
Drus Michael Busuttil - nra Parochia, in Communionem f. Matris Ecclae animae Creatoris
fit sub Sacro Extremi: Unctionis praeceptum: cuius Cadaver in scitu
Collegii S. Pauli humatum jacet.

Ir-Registrazzjoni tal-mewt ta' Michele Busuttil fir-Registru tal-Mejtin tal-Parrocċa ta' San Duminku l-Belt
bid-data tal-31 ta' Ottubru 1831 u fejn jidher li indifen fil-Kollegġjata ta' San Pawl il-Belt.
(Bil-Kortesija tal-kappillan ta' San Duminku)

FAMILJA TA' MIKIEL BUSUTTIL

Nghidu xi haga issa fuq il-familja ta' Mikiel Busuttil. Kif ghedna qabel, wara li Mikiel iżżewweg lill Marija Antonia Buhagiar, kellhom hames tifal li kollha twieldu l-Belt Valletta. Il-kbir kien Lazzru (1796-1869). Kien armat bin-negozju ta' hanut il-Belt, aktarx l-istess negozju li kellu nannuh Klement. Martu kienet Anna Guglielmi. Ghal bidu kien joqghod ma Silfu Salvatore Guglielmi f'Nru 134 Strada Teatro (79) u wara nsibuh joqghod f'Nru. 135 Strada Santa Luċija u Nru. 239 Strada Sant'Ursula. Wara li mietet martu Anna, Lazzru mar joqghod Nru. 148 Strada San Paulo fejn miet fis-27 ta' Ottubru 1869 ta' 77 sena. (80) Kellu tlett itfal tnejn minnhom tewmin (81).

It-tieni tifel kien Salvatore (1798-1854) li tghallem l-arti taht missieru u fl-1818 ntbghat Ruma mill-Gvern biex ikompli l-istudji tieghu fl-Academia di San Luca. Baqa' jghix Ruma fejn iżżewweg lill Cristina Centamori minn Civitta Castellano. Kien l-ahjar artist minn hutu u dan narawh fil-hafna xoghlijiet li halla speċjalment disinni, inċiżjonijiet, akwarella u xoghol biż-żejt. L-aqwa biċċa xoghol li ghandu hija bla dubju ta' xejn il-pittura titolari fil-knisja parrokkjali ta' Kerċem li tirrappreżenta il-Madonna tas-Sokkors.

Kwadru tal-Madonna tas-Sokkors fil-Knisja Parrokkjali ta' Kerċem. L-ahjar u l-ahhar xoghol ta' Salvatore Busuttil - 1854. (Bil-Kortesija tal-kappillan ta' Kerċem)

Salvatore miet Ruma fis-19 ta' Awissu 1854 ta' 56 sena minghajr tfal u halla lill-martu eredi universali. (82) Hemm tradizzjoni fil-familja ta' Busuttil li tghid li wara l-mewt ta' Salvatore, l-armla

tieghu baghtet ghadd ta' xogholijiet ta' żewgħa lill hutu f'Għawdex u li kienu jikkonsistu f'akwarelli, minjaturi u nċiżjonijiet. Fil-Muzew ta' l-Arti hemm xi xogholijiet tieghu sew ta' l-akwarella kemm ukoll ta' l-inċiżjoni u fil-Mużew tal-Kattidral ta' l-Imdina nsibu bosta inċiżjonijiet tieghu gejjin mill-'Fundazzjoni Saverio Marchese'. It-tielet tifel kien Luigi (1801-1878) li wkoll tghalliem il-pittura taht missieru. Għal xi żmien kellu hanut ta' regattier fi Strada Teatro il-Belt li aktarx kien il-propjeta ta' missieru f'Nru. 53 u 54, fejn Luigi kien jinnegozja kwadri u nċiżjonijiet. Fl-1829, il-Konti Saverio Marchese xtara numru ta' nċiżjonijiet f'dati differenti minn għand Luigi. (83)

Photo by J. Allard Tabone

Inċiżjoni xogħol ta' Luigi Busuttil mahdum minn fuq il-pittura ta' missieru li tinsab fil-knisja parrokkjali taż-Żejtun. (Bil-Kortesija ta' l-arcipriet taż-Żejtun)

Jingħad li din l-inċiżjoni giet mogħtija lil din il-knisja minn Luigi stess. Wara li mitietlu l-ewwel mara Rosarja Caruana,

reġa' żżewweġ u ha lill Emilja Cassar mir-Rabat t'Għawdex. Kien joqgħod f'dar qadima Nru. 1 Triq Sant'Indrija li ilha hafna snin li giet imġarrfa u flokha kienet telgħet dar ohra. Kien ukoll pittur li halla xi xogħlijiet żgħar fosthom il-kwadru tar-Rużarju fil-Knisja ta' Sannat (84), numru ta' disinni bil-lapes u bil-pinna u inċiżjoni sabiha tal-'Magħmudija ta' San Publu' li hija meħudha mill-pittura originali ta' missieru li kien għamel għall-knisja parrokkjali ta' raħal twelidu ż-Żejtun (85). Miet mingħajr tfal (86) fit-28 ta' Janar 1878 ta' 77 sena u gie midfun fil-Kattidral ta' Għawdex. (87)

KLEMENT - IT-TIFEL IŻ-ŻGHIR

Klement (1810-1883) kien iż-żgħir fost hutu s-subien. Kien disinjatur tajjeb u jinqala' bħala pittur, arkitett u restawratur. Fl-1834 għamel il-pjanta u xi disinni tal-Ġgantija għal arkeologu Alberto de la Marmora li ġew ippubblikati Parigi sentejn wara (88). Fl-1839 iżżewweġ lill-Teresa t-tifla tan-nutar Giovanni Cassar mir-Rabat t'Għawdex fil-Matriċi u kien joqgħod fid-dar fejn kien joqgħod missieru, u ommu qabel mietet wara San Frangisk. Halla kwadru votiv helu hafna li juri ambjent verament Għawdexi ta' l-epoka, li jinsab fil-knisja ta' San Kalċedonju, Dar Manresa. Halla wkoll xi pittura fil-knejjes parrokkjali tan-Nadur (89) u ta' Sannat u għal din ta' l-aħħar għamel ukoll id-disinn tal-faċċatta (1882) (90). Ir-restawrazzjoni tal-kwadru tal-kappella tal-Ħniena fix-Xewkija sar minnu (91). Il-Knisja tax-Xlendi hija pjanta tieghu u xi lapidi funerarji fil-Kattidral t'Għawdex huma disinn tieghu wkoll. Barra milli kien jagħmel disinni għal bizzilla, fl-1861 Klement ha post Giovanni Farrugia bħala għalliem tad-disinn fl-iskola tal-Gvern tar-Rabat meta dan miet Għawdex. Klement kellu ta' l-inqas sitt itfal. Il-kbir kien Mikiel (1840-1908) imsemmi għan-nannuh. Kien perit tal-Gvern Malti u kien joqgħod quddiem il-knisja ta' Hal Tarxien. Kemm dam jinbena iċ-Ċimiterju ta' l-Addolorata,

il-perit Busuttil kien l-id il-leminija tal-perit Emmanuele Galizia li ghamel il-pjanta tieghu. (92). Tifel iehor li hareġ miġbud ghal arti kien Enriku (1852-1908) li hallielna xoghol biż-żejt ta' xeni maritimi, ghamel hafna xenarju ghal-palk tas-Seminarju t'Ghawdex u dak tal-każin tal-banda ta' l-Iljun u pitter ukoll ix-xena ghas-sepulkru tal-Katidral. L-unika tifla

li kellu Mikiel kienet Vincenza (1804-1841) li wara l-mewt ta' missierha kienet marret toqghod Ghawdex ma' ommha u hutha s-subien Klement u Luigi. Fl-1837, ta' 32 sena żżewġet lill-Antonio Mizzi, (93) it-tifel ta' l-avukat Fortunato Mizzi fil-Matriċi t'Ghawdex (94). Mietet ta' 36 sena fit-2 ta' Lulju 1841 u giet midfuna fil-Knisja tal-Matriċi.

Pittura votiva, xoghol ta' Clemente Busuttil li tinsab fil-Knisja ta' San Kalċedonju, Dar Manresa.

IT-TRASPORT BEJN MALTA U GHAWDEX

Minn dak li ghadna kemm ghedna, rajna li l-familja ta' Michele inqasmet wara mewtu, wiehed baqa' Malta u l-ohrajn sorgew f'Ghawdex, fil-waqt li Salvatore baqa' Ruma. Dan juri li r-rabta li l-familja kellha dejjem ma' Ghawdex kienet bikrija fost it-tfal li żgur ghadew hafna żmien ta' tfulithom ma' qrabathom ir-Rabat. Fi żmien Michele Busuttil it-trasport ta' bejn il-Belt u Ghawdex kien jew bil-kaless sal-Marfa u mbaghad b'dghajsa żghira bl-imqadef sa l-Mgarr jew bid-dghajsa tal-latini mghammra bil-qlugh u bl-imqadef mill-Port il-Kbir sa l-Mgarr. Ghal bidu tas-seklu dsatax kien hemm tnax il-speronara

Photo by J. Apard Tablant

Memorji ta' Ghawdex minn Ruma. Disinn ta' Salvatore Busuttil li ghamel meta kien Ruma li juri xena ta' familja ta' bdiewa Ghawdxin, biċ-Ċittadella f'isfond. L-artist kellu f'mohhu l-post ta' żghużitu. L-anglu ta' dan l-iskeċ hu mehud minn quddiem id-dar ta' missieru. (Bil-kortesija tad-Direttriċi ta' l-Accademia di San Luca)

jew kif insibuha illum dghajsa ta' Ghawdex, jahdmu bejn il-port il-kbir u -Mgarr (96). Minn xi daqqiet xi wahda minn dawn id-dghajjes kienet terhilha ghal Sqallija biex iggib il-merkanzija u kawża t'hekk bdiet l-importazzjoni diretta ghal Ghawdex. It-trasport pubbliku f'Ghawdex dak iż-żmien ma kienx jeżisti u mill-Mgarr sar-Rabat jew sa xi raħal, wiehed kien jerhilha bil-mixi jew jikri xi hmar. Kont rid ta' l-inqas madwar ġurnata biex tagħmel dan il-vjaġġ bejn iż-żewġt ibliet. Wiehed jista' jimmaġina x'battigata kienu jiehdu Michele u martu Marija Antonia meta kienu jerhulha ghal Ghawdex u jiehdu magħhom lil uliedhom. F'Ghawdex, Michele kellu għadd ġmielu ta' propjeta li aktarx kienet ġejja minn naha ta' martu. (97) Kellu erba' djar, tlieta fi Strada Conservatorio, illum Triq l-Arcisqof Pietru Pace, u l-oħra fit-triq ta' l-Mgarr. L-egħlieqi li kellu kienu fi Strada Conservatorio, ta' Libraġġ, tal-Kalkara, tad-Dabrani, ta' Kuljat, ta' Kassja f'Marsalforn, f'Għajnsielem ta' Kordina qrib ta' Chambray u l-Għarb f'ta' Ċjankala. (98) Dan ir-raba kien mqabbell għand il-bdiewa (99). Michele kien joqghod f'wahda mid-djar li kellu wara l-kunvent ta' San Frangisk aktarx dik li illum għandha n-Nru. 74, 76 u 78 Triq L-Arcisqof Pietru Pace li kien jużaha bhala *casa bottega* meta kien ikollu xi biċċa xogħol ghal Ghawdex. Il-kwadru titolari tal-knisja ta' Għajnsielem ġie maħdum f'dar wara San Frangisk aktarx fil-lokal li semmejna (100).

BUZZETTI U DISINNI

M'hemm l-ebda dubju li Michele Busuttil ma hadimx għadd akbar ta' kwadri minn dawk li nafu bihom illum u dan jixhduh l-għadd ta' buzzetti u disinni li halla warajh wara mewtu fid-dar fi Strada Irlandese fejn aktarx kien il-hanut tax-xogħol tiegħu. Barra dawk ix-xogħlijiet li semmejt aktar il-quddiem, nafu wkoll b'dawn li ġejjin:

Fil-Mużew tal-Kattidral ta' Ghawdex: Disinn bil-pinna li juri l-Assunta u li fuq aktarx ġie maħdum it-titular tal-kattidral ta' Ghawdex.

Fil-Mużew ta' l-Arti, il-Belt Valletta: Inċiżjoni li turi l-Madonna bil-Bambin disinn ta' Michele Busuttil u nċiża minn Giovanni Brunetti f'Malta fl-1796 bit-titlu ta' 'Sancta dei Genetrix', dim. 32×24cm. (101) Tmien minjaturi u akwarelli attribwiti lill Michele u Clemente Busuttil. (102) Akwarella li tirrapreżenta ras ta' raġel xih, dim. 52×19cm. (103) **Fl-Universita l-Qadima, il-Belt Valletta:** Illum il 'Foundation for International Studies'. Ritratt ta' pittura biż-żejt li turi lill Don Aloysius Rigord. (104)

Figura 104: Don Aloysius Rigord

Ritratt ta' Luigi Rigord (1757-1823) Xogħol biż-żejt ta' Michele Busuttil li jinsab fil-Foundation for International Studies il-Belt Valletta. (Bil-Kortesija tad-Direttur)

Kollezzjoni Privata: Kwadru biż-żejt li juri 'Il-Kunċiżzjoni'. Il-buzzett tal-Kwadru titolari tal-Kattidral t'Ghawdex b'differenza żgħira mit-titular speċjalment f'wiehed mill-appostli. Abbozz iehor aktar preċiż ta' l-istess pittura. Abbozz ta' San Pawl jghammed lil San Publu magħmul ghal kwadru li jinsab fil-Knisja Arċipretali taż-Żejtun. L-Abbozz ta'

l-Assunta fil-Kappella ta' Duna Hal-Lija.
Attribuzzjoni: Ritratt biż-żejt ta' Kanonku liebes il-muzzetta. Kwadru taż-żejt żghir li juri l-Assunta. Iż-żewġ Lu-netti fil-Kappella ta' San Krispinu u San Krispinjanu fil-Knisja ta' San Pawl Naw-fragu l-Belt li jirrappreżentaw il-martirju ta' dawn iż-żewġ qaddisin.

Ix-xoghlijiet originali ta' Mikiel Busuttil: Dawn huma mehudin mill-inventarju magħmul mill-pittur Pietro Paolo Caruana fit-22 ta' Diċembru, 1831, u bin-numru għal kull kwadru kif tah Caruana:

- 50 ..... Kwadru - Kristu fuq il-Kalvarju
- 51 ..... Disinn - San Pawl ifejjaq lill-morda
- 59 ..... Disinn originali
- 63 ..... Buzzett ta' Gran Mastru
- 90 ..... Pittura - Ritratt ta' tabib Inġliż
- 61 ..... Buzzett ta' saqaf
- 89 ..... Akwarella - L-Assunta mdawwra bl-Angli
- 66 ..... Kwadru - San Pawl jippriedka lill-Maltin
- 56 ..... Kwadru - Il-mewt ta' Lucrezia
- 67 ..... Buzzett - Il-Martirju ta' San Krispinu u San Krispinjanu
- 68 ..... Kwadru - Il-Presepjo
- 69 ..... Kwadru bhal buzzett - Il-Martirju ta' San Krispinu u San Krispinjanu
- 70 ..... Buzzett - Partenza ta' San Pawl minn Malta
- 57 ..... Buzzett - L-Assunta
- 73 ..... Pittura - Ritratt tal-Gvernatur Maitland fuq iż-żiemel
- 64 ..... Buzzett - It-Twelid tal-Madonna
- 71 ..... Buzzett - Is-saqaf tal-Biblijoteka
- 72 ..... Buzzett - Il-Kunċizzjoni
- 75 ..... Kwadru - Juri saqaf
- 76 ..... Ritratt ta' wiċċ
- 78 ..... Ritratt ta' wiċċ
- 80 ..... Disinn allegoriku
- 85 ..... Disinn - San Pawl jippriedka lill-Maltin
- 79 ..... Kwadru - Il-Harba għal l-Egittu: kopja biż-żejt b'daqs ta' l-originali ta' Domenichino
- 83 ..... Buzzett - Tar-Rużarju
- 7,8,9, .. Tlett Kwadri - Jirrappreżentaw tlett stazzjonijiet tal-Via Sagra
- 88 ..... Disinn - Il-Magħmudija ta' San Publu

- 15 ..... Kwadrett - Xena Bakkanali
- 26 ..... Buzzett - San Filippu jiskongra lill-invażati
- 28 ..... Studju - 'Pieghe presso di vero'
- 18 ..... Kwadru - San Camillo
- 19 ..... Kwadru - Il-Madonna bil-Bambin Ġesu'
- 27 ..... Kwadru - Il-Madonna bil-Bambin
- 127,152 ... Żewġ kwardi - Jirrappreżentaw żewġ stazzjonijiet tal-Via Sagra
- 128 ..... Kwadru - Ritratt
- 87 ..... Buzzett - Sant'Injazju ta' Lojola
- 133 ..... Studju - Wiċċ
- 439 ..... Studju
- 130 ..... Studju
- 147 ..... Buzzett - La Casta Susanna
- 146 ..... Buzzett - Ecce Homo
- 183 ..... Kwadru - Is-Salvatur
- 187,188 ... Żewġ kwadri votivi
- 165 ..... Studju - ta' l-Accademia
- 197 ..... L-Arma tal-familja Rigord
- 20 ..... Kwadru ovali - Id-Duluri

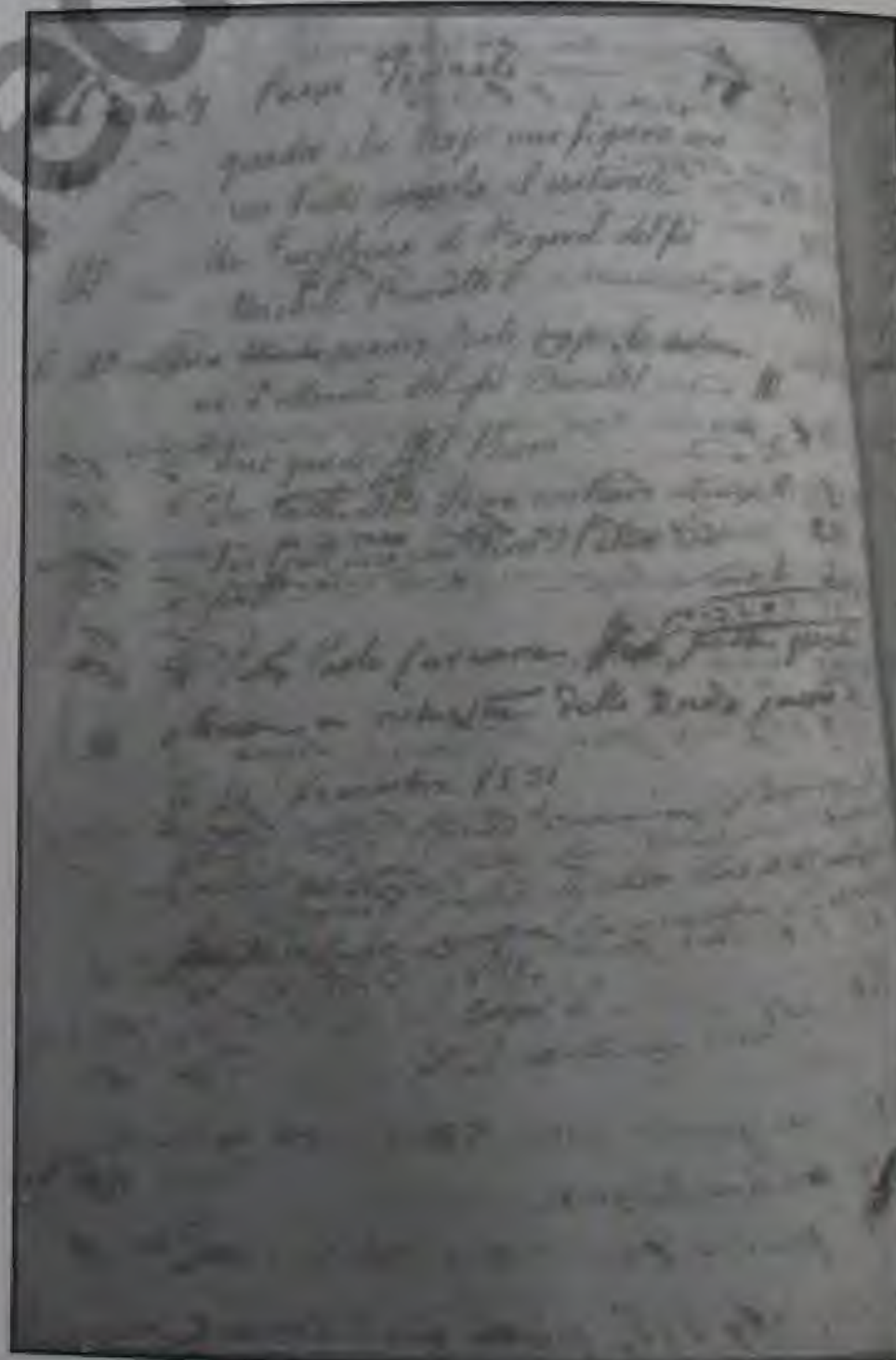

Photo by J. Arund Taboni

Dikjarazzjoni iffirmata mill-pittur Pietro Paolo Caruana wara li għamel l-inventarju tal-pittura u disinni li Michele Busuttil kellu fid-dar ta' Strada Irlandese wara l-mewt tiegħu. (Bil-kortesija tan-Nutar Principali tal-Gvern)

B'kollox fid-dar ta' Strada Irlandese kien hemm 255 biċċa pittura u disinni, 23 biċċa xogħol ta' skultura, 30 xogħolijiet ta' kitba fuq diversi suġġetti speċjalment fuq l-arti li kienu jikkonsistu f'95 volum. Fost il-pittura u disinni li kienu xogħol ta' diversi artisti ohra kien hemm fost ohrajn ritratt ta' Alexander Ball, iehor ta' Balliju ta' l-Ordni ta' San Ġwann xogħol tal-Favray, disinn oriġinali ta' musulew (propabilment tal-monument ta' Sir Giuseppe Nicola Zammit li jinsab fil-Barrakka ta' Fuq), disinn iehor tal-Gafa li kien juri l-knisja ta' San Ġakbu tal-Belt minn ġewwa, pittura li kienet turi funzjoni tal-Gran Mastru ta' San Ġorġ u San Mikiel (105), ritratt ta' Dr. L. Gravagna (106), kwadri oriġinali ta' artisti Taljani u ohrajn ta' l-iskola Venezjana, Romana,

Napolitana, Fjaminga, Antika, Tal-Veronese, tal-Caracci, tal-Correggio u tal-Bisson. Qalb ix-xogħlijiet ta' l-iskultura kellu statwa ta' l-irham abjad ta' Carrara ta' daqs naturali li kienet tirrappreżenta 'Adone biċ-Ċawlun'. Din kienet milli jidher biċċa xogħol ta' l-arti tajba għax fl-4 ta' Settembru, 1831, m'ank xaharejn qabel il-mewt ta' Mikiel, ġiet stmata mill-iskultur Sigismondo Dimech (1780-1876) (107) għal 550 skud. Kien hemm ukoll mudell tat-tafal tal-monument ta' Sir Giuseppe Nicola Zammit, (108) żewġ xogħolijiet tat-tafal ta' Giuseppe Casha li diġa tajna deskrizzjoni tagħhom aktar il-quddiem u statwa tal-ġibs ta' Antinoo. Il-biċċa l-kbira tal-kotba kienu jittrattaw fuq arti u storja. F'din il-librerija Busuttil kellu x-xogħol ta' Giacomo Vasari, 'Malta

Photo J. Armand Tabone

Inċiżjoni tal-bidu tas-seklu dsatax li turi parti mid-djar ta' Strada Irlandese quddiem il-Barrakka t'Isfel fejn jidher il-Monument ta' Sir Alexander Ball (Kollezzjoni ta' l-Awtur)

Illustrata' ta' Gian Francesco Abela u l-ktieb tal-Markiz Carlo Antonio Barbaro, 'Avanzi d'Alcune Antichissimi Edifiċi Scoperti in Malta.' (109)

Mill-lista twila li nsibu fid-dokument ta' l-inventarju tad-dar ta' Strada Irlandese li tkopri xogħlijiet ta' pittura, disinni, skultura, kotba fuq l-arti u mobbli, wiehed

jista' jimmagina li din id-dar kienet qisha mużew ta' l-arti jew ahjar skola ta' l-arti, u mhux haġa kbira li mill-bieb tagħha dahlu u hargu l-generazzjoni ta' artisti Maltin ta' żmien Mikiel Busuttil u x'uhud minn dawk li wara mewtu baqqu gejjin 'il quddiem fl-arti. Mill-bidu tagħha, il-Belt Valletta minn dejjem kienet iċ-ċentru ta' tagħlim għall-poplu Malti. Sahansitra, il-bieċa l-kbira ta' l-artisti Maltin ta' bejn l-aħhar nofs tas-seklu tmintax u l-ewwel kwart tas-seklu dsatax twieldu, tghallmu, ghexu u hadmu madwar iż-żewġ parroċċi tal-Belt, dik ta' San Pawl Nawfragu u l-oħra ta' Porto Salvo, illum magħrufa b'ta' San Duminku. X'uhud minnhom spiċċaw jaħdmu barra minn Malta bħal Giuseppe Grech, Massimo Gauci, Giovanni Farrugia, u Salvatore Busuttil. F'dan iż-żmien l-ambjent tal-Belt kien

infuż bi tradizzjoni ta' interess fl-arti sew minhabba l-kultura li kienu jiġġeneraw il-kavaleri u warajjhom l-Ingliżi, kif ukoll minhabba x-xogħlijiet li hallew artisti ta' qabel bħal Mattia Preti u Francesco Zahra u oħrajn kontemporanji bħal Antoine de Favray, Rocco Buhagiar, Michele Busuttil, Vincenzo Dimech, Giorgio Pullicino, Pietro Paolo Caruana u Giuseppe Hyzler. F'dan il-kas Mikiel Busuttil kien l-artist li ghaqqad iż-żewġ sekli b'din it-tradizzjoni kemm bix-xogħol tiegħu u iżjed bit-tagħlim u haġr li hu ta lill-aljevi u lit-tlett itfal tiegħu. Għalkemm Busuttil ma hux xi stilla fost l-artisti Maltin, jibqa' l-fatt li għal hafna snin serva ta' xemx biex idawwal l-imhuh ta' hafna żgħażaġh li eventwalment saru artisti u taw kontribut siewi lill-patrimonju artistiku tal-Gżejjer Maltin.

TABELLA ĠENEOLÓGIKA TAL-FAMILJA BUSUTTIL

Lorenzo/Teresa Busuttil

Clemente/Anna Cassar

Clemente & Rosa Magro
(1753 Żejtun)

Giovanni

Giuseppe &
Theresa Cutajar
(1789 Valletta)

Michele &
Maria Antonia
(1794 Mitrice Gozo)

Salvatore

Don Paolo

Maria Anna

Don Salvatore
Giovanni
Clementina

Lazzarus &
Anna Gughielmi
(1828 Valletta)

Salvatore &
Cristina Antamore
(c.1835 Roma)

Luigi &
1) Rosaria Caruana
2) Emilia Cassar
2) (1838 Rabbato Gozo)

Vincenza &
Antonio Mizzi
(1837 Rabbato Gozo)

Clemente &
Theresa Cassar
(1839 Rabbato Gozo)

Saverina

Joseph

Antonio

Michele

Paolo &

Enrico

Salvatore

Maria Antonia &

Alessandro Tabone
(1874 Rabbato Gozo)

Maria Rosa

1) Maria Antonia Mauri
2) Francesca Buttigieg
2) (1893 Victoria Gozo)

NOTI U REFERENZI

- 1) A.P.Z., Lib. Bapt., 17 Junii 1742-15 Augusti 1764, Lib VI, p.128 (V)
- 2) Għal Maghmudija ta' Clemente u Roża ara A.P.Z. Lib. Bapt. 1710-1728, lib IV, p.97. u Lib. Bapt. 1728-1742, Lib. V, p.4 (v). In-naha ta' fuq tal-pagna fejn tidher id-data tad-dhul tal-maghmudija ta' Roża Magro huwa nieqes u għalhekk ma tistax tiġi stabilita l-għurnata eżatta tat-twelid tagħha li setgħet kienet f'xi għurnata bejn l-24 u l-30 ta' Jannar 1729.
- 3) A.P.Z., Lib. Matr., Vol V 1752-1769, p.8. L.N.M., Lib. AD 28, p.200.
- 4) A.P.S.P.V., Lib. Bapt., Vol. 30 1787-1797.
- 5) Blue Book 1821, p.122, 'length of services since September 1800; appointed chaplain Foundling Hospital 15 August, 1815, salary £60-0s per annum'.
- 6) A.P.S.P.V., Ms. Misc.; mhux datat jew ippaġinat: '22. Clemente Busuttil ha una sepoltura per se, sua moglie, tutti i suoi figli, nipoti, pro nipoti ed anche consang.ei e discend.ti da d.ti coniugi de Busuttil in perpetuo posta nella nave di d.ta ch.sa e nella quinta linea ed innanzi la cappella delli SS. MM. Crisp. o e Crispin.o vicino la sepoltura del Sign.r Andrea Flamengo senza lapide marea'.
- 7) Din il-lapida li għadha f'posta fil-korsija tal-knisja fiha din l-iskrizzjoni 'CLEMENS BUSUTTIL / VIVUS FECIT / SIBI ET ROSAE CONIUGI / ET LIBERIS SUIS / POSTERISQUE EORUM / JUNE SEPULCRI CONCESSO / XIII Kal jun. MDCCLXXXIII / SALVATOR FILIUS ANNORUM X / PRIMUS HVC VENIT'. Id-dfin kien isir generalment fil-kannirja u fiit ta' klassi għolja kellhom il-qabar fil-korsija tal-knisja.
- 8) A.P.S.P.V., Ibid., '99. Rev. do Can. co D. Paolo Busuttil ha una sepoltura nel cappellone de' Dolori del B.V.M. eretto nella S. Vice Par.le Ch.sa di S. Publio per se e per tutti i suoi consang.ei e affini come si rileva della colletta capitolare tenuto li 30 marzo 1813 con lap. mar'. (Nirringrazza lill-Sur Michael Galea li għaddieli din l-imformazzjoni fuq dan il-manuskritt.)
- 9) Giuseppe Calleja: 'Michele Busuttil - Pittore Maltese' - Malta Letteraria, Anno 2, Agosto 1905; no. 16. p.225.
- 10) Mario Buhagiar: 'The Iconography of the Maltese Islands 1400-1900: Paintings'. Malta 1988, p.15. Fl-1791 Rocco Buhagiar kellu 70 sena u kien joqgħod nru.2 Quartiere Primo, Castiglia, ma huw Romoaldo u oħtu Anna. Ara C.E.M., St. A, S.P.V. 1791 vol. 31, p.1.
- 11) Domenic Cutajar / Emmanuel Fiorentino: 'Trends and Influence in Maltese Art 1800-1964' in 'The British Colonial Experience 1800-1964'. Ed. Victor Mallia Milanese, Malta 1988 p. 246. Mario Buhagiar, op. cit. p. 149.
- 12) A.S.L., Archivio Storico, Roma. Ms. 33, Registro di antichi premiati dal 1754 - 1849 (Scuola del Nudo). Michael Ellul: 'Art and Architecture in Malta in the early Nineteenth Century'; 'In Proceedings of History Week - 1982'. Ed. M. Buhagiar, Malta 1983, p.9.
- 13) A.S.L. Archivio Storico: Card Index, Schedario dei premiati : Nos. B341, A534
- 14) A.P.S.P.V. Fl-Status Animarum, ta' bejn l-1780 u l-1786, Michele Busuttil jidher kull sena u dan juri li ma tantx seta dam Ruma. Frans Ciappara fil-ktieb tiegħu 'Marriage in Malta in the late eighteenth Century', Malta 1988, p. 16, jinnotta li dwar ir-registrazzjoni ta' l-Status Animarum li kien isir kull sena mill-kappillan 'Those temporarily absent are listed with the families to which they belong'.
- 15) L.N.M., Library Ms. 453, pp.7,10,12,19.
- 16) L.N.M., Arch. 1086, p.9; Arch.1088, p.6.
- 17) Dan il-kwadru gie restawrat mill-Kav. R. Bonnici Cali qabel ma ix-xbiha tal-Madonna li tidher fih giet nkurunata fl-1975. Għal dan il-proċess il-pittur Bonnici Cali kien għamel dikjarazzjoni għal awtoritajiet ekklesjastiċi li dan il-kwadru huwa 'una opera d'arte degna di stima e devozione'.
- 18) Dan in-negozjant seta' kien wiehed mill-ftit negozjanti ta' l-arti li kienu stabiliti Malta dak iż-żmien bħal John Robert Steward tad-ditta Struthers Steward and Co. Ara John Azzopardi, 'Count Saverio Marchese (1757-1833) : His Picture-Gallery and his Bequest to the Cathedral Museum'. P.H.W. -1982. Ed. M. Buhagiar. p.31.

- 19) Giuseppe Calleja, *op.cit.*, p.226.
- 20) A.N.V., Nutar Ignazio Molinos, 969/25, 24/12/1831, p.395.
- 21) Taghrif gentilment moghti lili mill-Mgr. Giuseppe Gauci tal-Kattidral ta' Ghawdex. *Malta Letteraria*, *op.cit.*, p.67.
- 22) Giuseppe Calleja, 'The Works of Art in the Churches of Malta', *op. cit.*, p.226.
- 23) Serafin Borg, 'Il-Madonna fil-Hidma ta' l-Agostinjani f'Ghawdex'. Gozo 1983, p.18.
- 24) Ġużepp Vella, 'Iż-Żebbuġ - Il-Parroċċa ta' Santa Marija', Gozo, 1987, p.43.
- 25) Vincent Borg, 'Il-Knisja Parrokjali ta' Hal Tarxien', Malta 1973, p.79.
- 26) Il-Kwadru tal-'Maghmudija ta' San Publu' gie esebit għall-wirja taċ-Ċentinarju Pawlin fl-1960 fl-Istitut Kattoliku l-Furjana. Il-Kumment tal-Gwida ta' din l-esebizzjoni kien dan, 'A rather pleasant composition with creamy colours and diligent presentation of accessories by a Maltese painter of the Favray circle who is looking forward to the neo-classical movement. (G. Grech?, G. Pace?) Ara 'Pauline Centenary Exhibition - Sacred Art in Malta.' Vincenzo Bonello/John A. Cauchi, Floriana 1960, pp.14, 15. Fuq il-Kwadru ta' San Mikiel ara 'Seraphim M. Zarb/ Mario Buhagiar, 'St. Catherine of Alexandria. Her parish Church of St. Catherine at Żejtun and its Environments', Hamrun 1969, p.17. E.B. Vella 'Storja taż-Żejtun u Marsaxlokk', Malta 1827, p.116.
- 27) Mario Buhagiar, 'Iconography', *op.cit.*, p.158.
- 28) F.A. De Christophoro D'Avolos, 'Tableau Historique, Politique, Physique et Moral de Malte et de ses habitants, depuis les temps les plus recules jusqu'a la paix generale de Paris de 1814; avec de notes eritiques et litteraeres', Paris 1820, Tome I, p.168. Ikkwota minn Albert Ganado 'Through the Artists' Eyes: Views of Malta and Gozo before 1900'. 7th Malta International Book Fair 26 - 29 October 1989, li gentilment għaddieli t-text komplet dwar Busuttil u l-isem tal-ktieb u dak ta' l-awtur.
- 29) Għal-maghmudija ta' Marija Antonia Buhagiar ara Arkivju Bażilka ta' San Ġorġ, 'Liber Baptizatorum Sagre Paroeciali S. Georgii inceptus die pa. Feb. 1760, 2o. anno. Archipresbiteratus Don Jocabi Galea, xxiv Januarius 1773', p.179. Maria Antonia aktarx kienet l-unika eredi tal-ġenituri tagħha. Għaž-żwieġ tagħha ara A.P.K.Gh., 'Matrimoni Celebrati nella Matrice dal 1768 al 1838', mhux ippaginat.
- 30) C.E.M., St. A., S.P.V. No.4307 Anno 1810, p.50.
- 31) *Op. cit.* No.4308, Anno 1816, p.22.
- 32) *Op. cit.* No.4303, Anno 1774, p.43.
- 33) Arkivju Parrokjali San Duminku, Valletta, 'St. A 1831', mhux ippaginat. Mal-familja kienet tghix ukoll Antonia Sacco ta' 15 il-sena, li aktarx kienet is-serva. Clemente missier Michele miet fit-2 ta' Marzu 1816 fil-parroċċa ta' San Pawl tal-Belt. Ara A.P.S.P.V., Lib. Mort. 1803-1816, Vol XIV p.915, u St. A. 1810, p.97.
- 34) James Webster, 'Travels through the Crimea, Turkey and Egypt performed during the years 1825 - 1828, 'London, Vol.2, pp.261, 262. Raphel Bonnici Cali, 'Monsignor Francis Xavier - Maecenes of Fine Arts', Scientia, Vol.XIV, No.1, p.33.
- 35) L.N.M., Ms. 329, 'Ordini e Decreti - Gen.1808 a 31 Dic.1811', pp. 170, 171. Andrew P. Vella, 'The University of Malta-A Bicentenary Memorial', Malta 1969, p. 64.
- 36) *Ibid.*
- 37) A.N.R., Ms. Malta Misc. Papers, Vol.II: 'Relazione dello Stato delle Scuole di Disegno nell'Universita di Malta, Dal 1802 al 1850', mhux ippaginat. Dan ir-rapport li aktarx gie miktub minn xi hadd b'ideat progressivi u kontra l-istil tradizzjonali barokk, jikkritika bl-ahrax il-mod kif kienet immexxija l-iskola tad-Disinn speċjalment il-kors ta' l-arkitettura. Kif jahseb Dumink Cutajar fl-istudju tiegħu 'Trends and Influences in Maltese Art 1800-1964' p. 241, dan ir-rapport aktarx gie miktub minn Giuseppe Hyzler li kien magħruf bħala wiehed minn Nazzareni u mill-iskola tal-'Puristi'. Għaldaqstant ma kienx jaqbel ma' Busuttil

fuq stil u applikazzjoni. Izda ta' min jinnota li dan l-antagonizmu ma' ttehidx mill l-aljiev u habib tieghu, Giuseppe Calleja. Ara 'The Works of Art in the Churches of Malta and the Governor's Palace Valletta', ta' Calleja tradott minn G.A. Godwin, Malta 1881, pp. 48, 67. Ara wkoll Michael Ellul, P.H.W. 1982, op. cit., p. 8.

38) L.N.M., Ms. 329, op. cit., p.p. 171, 172.

39) Giuseppe Calleja op. cit., p. 227; Stefano Żerafa, 'Storia Artistica di Malta' - Valletta, 1850, p. 34.

40) Farrugia kien inċiżur tajjeb. Studja l-Accademia di San Luca u f'partijiet ohra ta' l-Italja taht l-ahjar mgħallmin u għadda l-ahhar sentejn u nofs ta' hajtu jgħalliem id-disinn fl-iskola tal-Gvern tar-Rabat. Ghawdex, fejn miet aktarx fi stat ta' faqar fit-8 ta' April, 1861 fl-isptar ċivili u gie midfun fil-knisja ta' San Ġorġ. Ara Arkivju tal-Parrocċa ta' San Ġorġ: Lib. Mort., Vol. 4: mhux ippaginat.

41) F'Ruma, Hyzler kien dixxiplu u habib ta' Friedrich Overbeck fil-Moviment imsejjah tan-'Nazzarení'. Xi barranin li żagħru Malta fi żmien u kienu jgħisuh bħala l-ahjar artist Malti, fosthom Sahra Austin, Joseph Bonomi Jr. u Robert Hay.

42) Ha l-ewwel premju fl-iskola tad-Disinn ta' l-Universita. Wara li lahaq qassis, Bellanti sar librar tal-Librerija Pubblika fl-1813. Fl-1830 gie mahtur dekan tal-Kapitlu tal-Katidral ta' l-Imdina. Meta kienet qegħda tiħamm il-Ġgantija għal habta ta' l-1820, Bellanti kien attenda f'xi fażi ta' din l-'eskavazzjoni' u aghmel xi disinni tat-tempji li llum dawn huma mitlufa. Pitter ukoll kwadri biż-żejt li huma kopji ta' kapolavuri Taljani. Ara Librerija ta' l-Universita ta' Malta: Ms.H. Fomosa No. 262 (v). p. 84.

43) L'Arte, No. 93 Anno II, 15 Nov. 1866. Biografia. Aktarx li Bondi kien l-uniku Ghawdex li tghalliem taht Busuttil. Barra li kien kanonku tal-Matrici ta' Ghawdex, kien ukoll perit u pittur. Fost ix-xogħlijiet għandu il-pjanta tal-knisja parrokkjali tax-Xagħra u dik ta' Kerċem u l-kwadru ta' San Anton Abbati fil-kappella ta' dan il-qaddis fix-Xagħra.

44) Ara 'Catalogue of sale by Auction... at Villa Leone... on October 24, 1990 and the following days... Moses Sammut Fine Art Auctioneer and Valuer'; Lot no. 488 'Antique pencil drawing by Stefano Żerafa, Study of a youth, 1810'. Taht din it-tpiġija kien hemm din il-kitba, 'Terza Classe, Secondo Premio Stefano Żerafa 1810'. F'dan l-irkant Lot. Nos. 472 u 473 kienu jirrappreżentaw żewġ tpiġijiet bil-lapis, xogħol ta' Michele Busuttil wahda turi 'Arianna' (52x39cm) u l-ohra imsejha 'Portrait of a girl' (54x41cm). Lot no. 447 kienet mniżżla hekk: 'Antique pencil drawing by Luigi Busuttil Study of a Sculptured Bust, dated 1815, framed'. Għandi nformazzjoni li dawn it-tpiġijiet ma' oħrajn inxtraw fiit xhur qabel bl-ghola offerta mill-post fejn darba kien hemm id-dar fejn kien joqghod u miet Luigi Busuttil, Triq Palma kantuniera ma' Triq Sant' Indrija, Victoria. Barra li kien tabib, Żerafa għamel isem bħala naturalista u kien l-ewwel wiehed li ddeskriva l-pjanta 'Widnet il-Baħar' li llum hija l-pjanta nazzjonali ta' Malta. Fl-1829 sar Professur tal-Botanika u għalhekk kien ukoll kollega ta' Busuttil.

45) A.N.R., Register of petitions No. 8; Jan-Dec. 1825; Dan il-manuskritt huwa xi ftiit nieqes mill-kitba fit-truf tal-paġni minhabba hsara man-naha tal-legatura. Il-petizzjoni tghid hekk: 'Having practiced the art of historical painting in the college of this Island for nine years, is anxious to improve himself in Continental studies and prays for such assistance as will enable him to pursue them particularly at Rome, his family being much reduced in condition. - The request of the petitioner cannot be granted. By order. (Signed) Fred. Hankey. 4 Feb. 1825'

46) Ara l-lista tax-xogħlijiet ta' Busuttil; Nru. 71

47) Fil-Biblijoteka hemm żewġ kmamar li huma ddekorati b'pittura fis-saqaf b'disinni kuluriti. Dawn huma ż-żewġ kmamar li bħalissa qegħdin jintużaw mill-istaff tal-amministrazzjoni tad-Dipartiment tal-Librerija Pubblika li l-bieb li jagħti għalihom jinsab fin-nofs tat-taraġ prinċipali. dawn iż-żewġ soqfa gew restawrati fl-1976. Ma nafux minn kien id-disenjatur jew il-pittur tagħhom. Jista' jkun ukoll li d-disinni li nstabu fil-kollezzjoni ta' Busuttil kienu ta' dawn is-soqfa. Izda dan ma jistax jiġi konfermat qabel ma wiehed ikun jista' jeżamina u jqabbel dawn id-disinni.

48) A.N.R., Misc. Papers Vol. II, 'Relazione...', fol. 5. Ara wkoll M. Ellul P.H.W. 1982, op. cit., p. 8.

49) Andrew P. Vella op. cit., p. 64.

50) A.V. Laferla 'British Malta', Vol. I, Malta 1936, pp. 108-110.

51) It-Tlieta l-ohra kienu Giuseppe Hyzler, Giovanni Farrugia u Pietro Paolo Caruana. Ara A.N.R.,

- Letter Book, 1818-1820, No. 5, p.106.
- 52) Arkivju tal-Parroċċa ta' Ghajnsielem, 'Miscellanea Notitiarum Selecta Ab Ipso Primo Parroco Antonio Cauchi pro. Archivio Sanctae Parochialis Ecclesiae Pagi Hanselem', mhux ippaginat.
- 53) Stefano Żerafa op. cit., p.34.
- 54) Dan il-buzzett huwa l-uniku wiehed li nafu li gie moghti jew mibjugh minn Busuttil lill-klijent. Fil-fatt il-prokuratur tal-knisja ta' Ghajnsielem, Andrea Xuereb, kien hallas 200 skud għall-kwadru titulari. L-abbozz illum jinsab miżmum b'għożża għand niesu fl-istess rahal.
- 55) A.N.R. Rec. Secretary LI No. 7, 1826-1827, Schedule of Fixed Civil Establishments.
- 56) Government Gazette, 31 October 1827, No872, p.273. Ringrazzjament Chev. Dr. Albert Ganado li gentilment għaddiel din l-informazzjoni.
- 57) A.N.V., Nutar Ignazio Molinos, R366/23, 22/10/31, pp. 234 (v) - 238 (v). Din il-propjeta kienet fil-blokk ta' bini fuq in-naha tal-Punent ta' Starda Teatro bejn Strada Stretta u Strada Forni.
- 58) Michael Ellul 'Giorgio Pullicino 1779-1851, Architect and Painter', Ed. John Azzopardi, Malta 1989, p. 37. A.U.M., No.3, Letter Book 1825-1836, pp.57-58.
- 59) A.N.R., Letters from the Chief Secretary, LI No. 7 op.cit.
- 60) A.N.V., Nutar Ignazio Molinos, R366/23, 22/10/1831, pp.234 (v) - 238 (v); 14/10/31, pp. 219 (v) - 231 (v).
- 61) Arkivju Qorti Ghawdex, Corte Civile dell'Isole Gozo e Comino, 'Il Pittore Michele Busuttil vs. Gio. Maria Camilleri', 5/6/30; 'Michele Busuttil vs. Giuseppe Buttigieg e Guglielmo Cauchi', 3/2/1831. F'dawn iż-żewġ kawżi il-prokuraturi għall-Busuttil kienu l-avukat Ambroġju Mercieca u n-Nutar Anglu Gatt rispettivament. Ara wkoll A.N.Gh., Nutar Giovanni Cassar, 4/6/1830, pp. 346-7. Għal dan l-att, Michele Busuttil kien preżenti Ghawdex.
- 62) A.N.V., op.cit., 19/3/1831, pp. 121 (v), 122.
- 63) Sir Temi Zammit, 'L-Imsida u San Ġiljan', Malta 1930, p.10.
- 64) A.N.V., op.cit. 14/10/1831, pp.309-309 (v).
- 65) Ibid., 19/10/1831, p.310.
- 66) Arkivju tal-Parroċċa tal-Porto Salvo Valletta, Lib. Mort., 1831-1842, p.15.
- 67) A.N.R., Letter Book No. 11, June 1830-January 1832, p.459. A.U.M. No.1, Govt. Letters 1823-1832, p.260. No.3, Letter Book 1825-1836, p.64.
- 68) Antonio Espinosa Rodriguez, 'The Environment in XIX Century Malta' - in 'The Schranz Artists', Ed. John Azzopardi, Malta 1987, p.11.
- 69) A.N.V., Nutar Nicola Azzopardi, 8/549, 23/1/1803. Il-ftehim li sar f'dan il-kuntratt bejn l-iskultur Marjanu Gerada u l-klijent tiegħu Ignazio Camilleri tas-Sigġiewi kien li Gerada kellu jagħmillu statwa ta' l-injam tal-Madonna tar-Rużarju. Din kellha qabel xejn meta tkun lesta tigi approvata mill-pittur Michele Busuttil u l-iskultur Giuseppe Casha. Din l-informazzjoni giet gentilment mogħtija lili minn Nutar Eugene Montanaro li għamel riferenza għaliha fl-artiklu tiegħu 'L-Iskultur Marianu Gerada', in 'Lehen Is-Santwarju 'Madonna tal-Grazzja' No. 45, 1988 p.8.
- 70) Domenic Cutajar / Emmanuel Fiorentino, op.cit., p. 238, nota 35. Ta' min jinnota li mal-hajt tat-taraġ hdejn il-bieb li jagħti għall-gallerija ta' l-Arti ta' l-Accademia di San Luca hemm biċċa skultura tat-tafal xogħol ta' Casha li tirrappreżenta xena klassika. Tant qieghda fil-gholi li wiehed ma jistax japprezzaha sewwa.
- 71) A.N.V., Nutar Ignazio Molinos, 24/12/1831, pp. 401, 401 (v).
- 72) John Azzopardi 'Count Saverio Marchese (1757-1833) : His Picture Gallery and His Bequest to the Cathedral Museum', in P.H.W. 1982, p.30.
- 73) Saverio Marchese 'PRIMO COSTA. Spesa della Raccolto di Stampe, Quadri e Disegni ed anche argenti e d'altri giocali fatte dal Conte Saverio Marchese fin dal anno 1792'. fol. 45 (v), 48 (v), 53 (v), 73 (v).
- 74) A.N.V., Nutar Ignazio Molinos, op. cit., p.318. Fit-23 ta' Awwissu, 1830 Busuttil xtara 12 il-kwadru taż-żejt antiki minn għand Salvatore Fava.

- 75) Mużew tal-Kattidral ta' l-Mdina, Print No. 448.
- 76) Ibid. No. 449.
- 77) Malta Government gazett, 28 November, 1822, No.535, p.3299.
- 78) John Azzopardi, *op.cit.*, p.29.
- 79) C.E.M., St. A. S.P.V., No4312 Anno 1830.
- 80) Malta Government Gazett, 13 July, 1849, Electrical Register for 1st. District, Parish of St. Paul Valletta. Registru Pubbliku Valletta, Registro Atti Di Morti, Reg. No. 33, (2432-3213) Att 2766 ta' l-1869, p.112.
- 81) A.P.S.P.V., Lib. Bapt., Anno 1828, p.129. Anno 1830, p.267.
- 82) Ġuże Attard Tabone, Tahdita li giet mogħtija fuq Salvatore Busuttil f'seminar organizzat mill-Hbieb tal-Mużew tal-Kattidral ta' l-Mdina f'dan il-Mużew fit-30 ta' Mejju, 1987. Mhix ippubblikata
- 83) Saverio Marchese, 'PRIMO COSTO...', *op.cit.*, p.72.
- 84) Mario Buhagiar, 'Paintings in Gozo - A Concise Analytical History', fil-ktieb 'Gozo - The Roots of an Island', Malta, 1990, Ed. Charles Cini, p.110. Joseph Bezzina, 'Sannat fi Ġrajjet Ghawdex', Gozo 1989, pp.333, 441.
- 85) W.R. Zahra, *Op. Cit.*, p.10. Din l-inċiżjoni (Dim. 71.5×39.5cm) tinsab fil-Museum tal-Knisja Parrokjali taż-Żejtun u hija kopja tal-kwadru b'differenzi żgħar speċjalment fil-personaggi li jidhru fil-lemin tiegħu. In-naha t'isfel ta' l-inċiżjoni hemm din l-iskriżżjoni:- 'Ex Archetypo Colorato Michaelis Busuttil Melitensis Publici Diagrammatis Praeceptoris - Opus Aloysii ejus Filii Calamo Elaboratum Ann. MDCCCXIX. De Duabus Ajacis, et D. Publii Tabellis. EPIGRAMMA / LONDINI AJAX, PUBLIUS HIC: SI PUBLIUS ESSET / AJACE ANTERIOR NON FORET IPSE DOMI.
- 86) A.N.Gh., Nutar Aloisio Calleja Pace, Vol.5, Atti 88, 89, 12/6/1876 pp.437-448.
- 87) A.P.K.Gh., Lib. Mort., Vol.4, p.279.
- 88) Alberto de la Marmora, 'Lettere a M. Raoul Rochette, sur le temple de l'Ile de Gozo, dit la Tour des Geants'. Nouvelles Annales publiees par la section francaise de l'Istitut archeologique, I (1836), I.
- (89) Alexander Bonnici, 'In-Nadur', Malta 1988, Vol.2, pp.39,66,75,287.
- (90) Joseph Bezzina, *op.cit.*, pp. 333, 427, 433.
- 91) Serafin Borg, 'Ix-Xewkija Tul iż-Żmenijiet', Ghawdex 1973, p.24.
- 92) Il-Perit Mikiel Busuttil twieled ir-Rabat Ghawdex u gie mghammed fil-knisja ta' San Ġorġ fis-7 ta' Mejju, 1839. In-nies ta' Hal Tarxien kienu jsibuh bhala 'Is-Surmast tač-Ċimiterju'. Kellu gnien fejn illum ghandu d-dar il-perit Duminku Mintoff. Ghalkemm fič-čimiterju ta' l-Addolorata ghandu monument b'bust ta' l-irham li jinsab fit-taraġ principali, il-perit Busuttil gie midfun fil-knisja ta' Hal Tarxien fejn qabel sar il-paviment ta' l-irham tal-korsija, kellu lapida li llum tinsab merfugħa f'kamra żgħira fis-sagrastija. Din il-lapida fiha din l-iskriżżjoni, 'HIC IACET / MICHAEL BUSUTTIL / ARCHITECTUS / DE HAC PAROCHIALI ECCLESIA / PRAECLARE / MERITUS / QUI / ANNOS NATUS LXIX / DIE XII FEBRU-ARIII MCMVIII / OBIIT / REQUIESCAT IN PACE'. Inrodd ħajr ta' l-ghajnuna li sibt biex għart dan it-tagħrif lill- Mons. Professur Carmelo Sant, lill-Kav. Rafel Bonnici Cali u lill-Kelinu Cachia editur tal-pubblikazzjoni parrokkjali 'Tarxien'. Ara wkoll Mario Buhagiar, 'Decoration and Architecture - The Delicate Relationship In Architecture In Malta - II: Evolution of a Culture, SACES, MALTA 1990, p.39.
- 93) L.N.M., Library Ms. A.D.19, p.335.
- 94) Fortunato Mizzi kien avukat u għal bosta snin għamilha ta' segretarju ta' l-Uffiċjal Ingliż inkarigat mill-amministrazzjoni t'Ghawdex. Qabel miet, il-Logutenent Gvernatur t'Ghawdex, Lieut. Col. John Otto Bayer għamlu prokuratur tiegħu. Jigi n-nannu ta' Fortunato Mizzi 'Il Padre della Patria' u l- bużnannu tal-Prim Ministru Nerik Mizzi.
- 95) A.P.K. Gh., 'Liber Defunctorum Sanctae Matricis Ecclesiae', Vol.4, p.31.

96) *Arkiġja Nazzjonali ta' Għawdex, Letters No 1, 1803-1804, mhux ippaginat. 'Nota della speranza del Gato col nome de loro rispettivi Patroni e numero fisso'.*

97) A.N.Gh., *Nasir Giovanni Cassar* Art 87, 4/6/1830, pp. 346-347.

98) A.N.V., *Nasir Ignazio Mallon*, R366/23, pp. 299-300 (v).

99) A.Q.Gh., *Mandati*, 1829, Vol. 3, pp. 222-3, Vol. 4, pp. 229-30, Vol. 5, pp. 278-9, 1830, Vol. 1, p. 10.

A.N.Gh., *Nasir Michelangelo Refalo* Vol. 1, 21/9/1822, pp. 495-5 (v).

100) *Arkiġja Parrokkjali Għawdexem, op. cit., 'Il detto quadro fu stato dipinto dall'arzi detto Sgr. Bassi-
ti al Gato nel Rabaro Strada Dierre S. Francesco'*

101) *Museum Annual Report, 1933-34, P. xci. Fil-Muzej Nazzjonali rinnoh ukoll 'matrja' tar-rim li ri-
rappreżentaw shiha tal-Madonna tal-Bambin li alurax hija ta' din l-inklezzjoni. Fil-Muzej tal-Katidral ta'
l-Madonna rinnoh kopja oħra ta' din l-inklezzjoni, Print No. 447*

102) *Ibid.*, 1836-37, p. iv.

103) *Ibid.*, p. xxi.

104) *Blanch Linnern Simmons, 'The Description of the Governor's Palace in Malta and Catalogue of
the Pictures', Malta 1895, p. 173. Luigi Rigord (1757-1823) kien għaliq magħruf bħala poeta fir-Taljan
u Latinista tajjeb. Marmin għat-traduzzjoni tiegħa tal-poetija ta' 'Carmen mill-Latin għat-Taljan. Għama
fi qadima u mudun fil-Kniġja tal-Għawdex tal-Belt fejn għandha skrin magħluq u għaliq li għadni lil qadira. Mill
jallur kienet sejtni certa relazzjoni bejn Bassanti u Rigord għat-Taljan u in-risult, Bazzanti pitter ukoll
l-armi tal-familja Rigord tara l-firma ta' Xaghliet. Tassew Rigord kien ukoll poetija u epigrammi
mura u doppji komparazzjoni u aggrazzi u fl-istess hin għadni li għadni qat ma għax ippubblikat
idul per esempio din l-istruzzjoni:*

'Malta, scoglio fatale,

Terra dei ladri ed imbrogliosa,

O viri venti forte o calma a morte,

Terra di processi e processioni'

F'is-sieket mill-Manuskritti fil-Biblijoteka Pubblika Lib. Ms. 703) hemm strofa li alurax hija wkoll tal-
ta' Rigord.

'Halip, Halip,

O Cara Patria mia fertile Terreno

Di latte ugni ma insieme di Veleno

Il Velen che San Paolo un di già tolse

Dalla vipera, in noi tutto si sciolse

Tu di din l-istruzzjoni hemm da jkollu tliet versi

'M... scoglio d'ipocrisi u imbrogliosa,

Caput di Processi u Processioni'

(Nerringrazzja li Cher. R. Bassanti Call' li għadliet l-ewwel strofa u li-Sar Anglu Dugali li għadli l-
istruzzjoni għal din l-Manuskritt).

105) Din il-poetija għaliq kienet tarsi l-Cerimonja ta' 16 ta' Dicembru, 1818 meta l-Governatur Sir Thomas
Maitland għadni l-ewwel investazzjoni ta' l-Ordni ta' San Mikiel u San Georg bħala l-ewwel Gran Mastru
ta' din l-Ordni. Meta għadni l-istruzzjoni ta' Gran Mastru għadni għal membru tal-Familja Reali Ingliża. Ara
A.E. Abela, *The Order of St. Michael and St. George and Maltese Knights of the British Realm*, Malta
1988, pp. 1-25. A.V. Lufkin op. cit., pp. 118, 119.

106) Bazzanti kien kien in-risult ta' Dr. Luigi Grossmann li kien sabih f'Għawdex f'27-28 ta' marzu u marzu l-Pesta
ta' 1814 u kien kien dijarja bejn Dicembru 1813 u Janju 1815. Ara L.N.M., Library Ms. 1432: Wura
għadni tliet ta' Malta bħala sabih tal-palazz.

107) Sigamundo kien mazzur l-iskultur Ferdinando, li-kajin ta' l-iskultur l-istess Vincenzo Dimech u l-
bazzanti tar-riħli u avtur Manuel Dimech. Kien professur ta' l-istudji Umanistiċi fl-Università u kien
għadni Nru. 69 Strada Teatra f'li-bian l-istess mid-dar li kelli Bassanti. L-istruzzjoni ta' 'Genu' u Marija
fil-Bazzanti ta' San Georg hija magħluq tiegħa (1819). Ara wkoll Oliver Friggieri, 'L-iskultur Vincenzo Dimech
u l-istruzzjoni ta' San Paulu', Malta 1978, p. 1 u 'Il Filologu Maltese', No. 23 Nuova Serie, 27 Ottobru 1980,
p. 150.

108) Michael Ebbal, 'Art and Architecture in Malta in the Early nineteenth century', op. cit., pp. 15, 16.

Id-disinn ta' dan il-monument huwa tal-Kurunell George Whitmore u l-Iskultura hija ta' Vincenzo Dimech. Għall-ewwel darba infetħet kunpetizzjoni għal kulhadd biex jigi magħżul l-aħjar disinn. Għalhekk jista' jkun li d-disinn u l-mudell fil-kollezzjoni ta' Busuttil kienu minn daww li dahl għal kompetizzjoni u magħżula. Jista' jkun ukoll li kienu daww originali ta' Whitmore. Dnub li ma nafux l-awtur tagħhom.

109) Carlo Antonio Barbaro (1721-1793) kien kollezzjonista tal-kalibru ta' Saverio Marchese, Kien jingala' biex ipingi u f'kollezzjoni privata hemm attribwit lilu serje ta' akwarelli li jirrappreżentaw suġġetti ta' l-iskola naturali. Kien joqghod quddiem il-knisja tal-Ġizwiti, Strada Merkanti, tefgħa ta' ġebli l-bogħod mid-dar tal-Konti Marchese. Dan il-ktieb gie ppublikat sena wara mewtu. Kien jiddelitta hafna bl-arkeoġija u ta' spiss frustieri ta' kultura għolja li kienu jinzertaw Malta kienu jżuru d-dar tiegħu li fiha nfisha kienet Mużew. Ara x'jgħid fuqu C.S. Sonnini fiż-żjara tiegħu f'Malta bejn Mejju u Ġunju ta' l-1777 fil-ktieb tiegħu, 'Travels in Upper and Lower Egypt', London 1800, p.39.

110) F'Manuskrift fil-pussess ta' Chev. Dr. A. Ganado, Paolo Pullicino jiddeskrivi lill Busuttil hekk: 'Michele Busuttil fu pittore che tenne scuola di pittura in Valletta ai primi anni del secolo 19°. Fu pittore molto valente e lascio nelle chiese di Malta e Gozo molte sue buone opere'.

111) Ibid. Dwar Giorgio Pullicino, Paolo Pullicino jikteb dan li ġej: 'Giorgio Pullicino fece i suoi primi studii sotto la direzione del pittore Michele Busuttil'. Nirringrazzja lill-Chev. Dr. A. Ganado li tagħni l-permess nikkwota minn dan il-manuskritt.

LISTA TA' ABBREVJAZZJONIJIET

A.N.Gh	Arkivju Notarili, Ghawdex.
A.N.R	Arkivju Nazzjonali Rabat Malta
A.N.V	Arkivju Notarili, Valletta
A.P.K.Gh	Arkivju Parrokjali Katidral Ghawdex
A.P.S.P.V	Arkivju Parrokjali San Pawl Nawfragu, Valletta
A.P.Z	Arkivju Parrokjali, Żejtun
A.S.L	Accademia di San Luqa
A.U.M	Arkivju Universita, Malta
Bapt	Baptizatorium
C.E.M	Curiae Episcopalis Melitensae
Ibid	Fl-istess Volum
Lib	Liber
L.N.M	Librerija Nazzjonali Malta
Matr	Matrimoniorum
Mort	Mortuorum
op. cit	Opus citatum
P.H.W	Proceedings of History Week
St. A	Status Animarum

BUBBLES BATHROOMS

*General Importers,
Bathrooms & Kitchen
Equipment
and
Ceramic Tiles*

Showroom & Office

Fortunato Mizzzi Street, Victoria, Gozo.

Tel: 552421, 556248, 552993

Telex: 553 FRANCA

Fax: 552413

**THE UNIQUE PLACE IN GOZO
FOR QUALITY AND PRICE**

FRANCIS CARUANA LTD.

HARDWARE -

72 / 73, REPUBLIC STREET, VICTORIA, GOZO.

Tel: 556248

TIMBER -

N.B., TAFLIJA ROAD, VICTORIA, GOZO.

Tel: 552993

Riflessjonijiet Quddiem
IL-KWADRU TAL-ASSUNTA TITULARI
fil-Katidral

Kitba ta' Mons. Isqof N. Cauchi

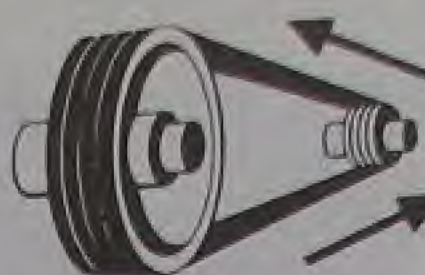
L-Arti Sagra, propju ghaliex hija, ghandha qawwa li tqanqal fl-ammiraturi taghha, ċerti emozzjonijiet estetici, li xi drabi jilhqu wkoll grad ta' esperjenza religjuza u spiritwali mhix komuni. Izda biex ingarrbu ftit jew wisq din l-esperjenza religjuza, jehtieg li nharsu lejn il-kapolavur tal-arti mhux biss biex nifluh skond il-kriterji artistici, izda wkoll fil-kuntest tal-fidi, jigifieri b'mohhna mdawwal u b'qalbna mhegga b'dak li tghallimna u tfakkarna r-Religjon ghaiza taghna. Jekk naghmlu hekk, inkunu kapaċi li fl-opra artistika naqraw messagg siewi għall-hajja nisranija taghna, barra milli nhossu fina xi haga li tferrahna b'ferh tar-ruh.

Fil-Kwadru ta' Busuttil, hemm tliet kategoriji ta' personaggi, il-Madonna, l-angli li qeghdin jerfghuha lejn is-Sema u l-appostli li qeghdin iharsu lejha; izda bla dubju ta' xejn il-figura ċentrali hija dik

GOODYEAR

**WEDGE
and
V-BELTS**

Premium Quality Belts That Offer More Than Any Other
Standard Belts Of Their Kind

MACHINERY V-BELTS

in all sections & size lengths up to 590"

Sections Available:

- ★ 10Z/M ★ SPZ ★ 13A/SPA ★ 17B/SPB ★ 22C/SPC ★ SPC ★ 25M
- ★ 32D&E ★ Variable Speed Belts ★ Conveyor Belts ★ Timing Belts
- ★ Double Side Timing Belts ★ Office Machinery Belts
- ★ Double V-Belts ★ Multi VVV-Belts

and all sorts of

WATER High Pressure and CHEMICAL HOSES

ALL BELTS Are Matched For Life. Oil Resisting & Static Conducting

A Good Job Requires The Best

Sole Distributors:-

SCICLUNA ENTERPRISES LTD.

165, CONGRESS ROAD - MOSTA

Tel: 432992 / 432997

Fax: 432899

Tlx: MW 1582

ABSOLUTELY NO CONNECTION WITH ANY OTHER FIRM

LINO

TA

RIU

tal-Imqaddsa Vergni Marija. Il-kompożizzjoni tal-pittura hija maghmula b'ċertu mod li kollox jiġbed l-attenzjoni fuq il-Madonna anzi fuq il-wieċ għażiż tagħha. Ir-raġġ ta' dawl li hemm mitfugh fuq wieċha, kif ukoll il-harsa ta' l-aṅġli u dik ta' l-appostli skantati lejha, kollox jindika li l-artist ried li kull min jammira u jimmedita il-kapulavur tiegħu jibda' jhares lejn il-Kbira Omm Alla u jsellmilha b'qima u mhabba.

Il-bjuda tad-dija li tidher fuq il-wieċ helu tagħha hija sinjal ta' l-isplendur tal-grazzja u tal-Qdusija li tfawwar lil ruhha. Il-harsa tal-Vergni Marija hija indirizzata lejn is-sema, lejn Alla li huwa l-uniku oġġett ta' mhabbitha, lejn Kristu, Bin Alla u Binha, li dahal qabilha fis-smewwiet biex ihejji post ta' ġieh għall-omm mahbuba tiegħu. Jidher ċar u kważi jinhass li l-figura ewlenija mhix statika, iżda hemm dinamizmu. Merfugħa fuq is-shab, b'riġilha x-xellugi mdendel 'l isfel lejn l-art. Bil-Mant tagħha iperper mar-rih, kollox jaghti ideja tal-moviment: huwa t-transitu jew passagġ tal-Vergni Mbierka minn din id-dinja għall-glorja tas-sema. Mhux biss huwa t-tmiem tal-pelegrinaġġ tagħha fuq l-art, kif inhi l-mewt għal wiehed minna, iżda hija wkoll dahla trijonfali bir-ruh u l-ġisem "fil-belt li tibqa' għal dejjem." Dan il-moviment mhux haġa ohra hlief il-ġrajja li l-Knisja thabbrilna bil-ferh u tistedinna biex nemmnuha: "Għelm kbir deher fis-sema, mara mlibbsa bix-xemx." (Apk. 12.1)

L-arti nisiranija tinqeda hafna drabi b'ċerti dettalji jew simboli biex twassal il-messaġġ tagħha, messaġġ li ma jistax jifisser permezz tal-kliem, iżda biss permezz tal-forom u l-ilwien. Biex insemmu xi ftit minn dawn is-simboli jew partikularijiet li bihom jinqeda' l-pittur, ispirat mill-Fidi Nisiranija, il-għera jfisser il-faqar spiritwali u n-nuqqasijiet tal-bniedem imbiegħed minn Alla, filwaqt li l-ilbies jew panneġġ, li huwa dak li bih il-bniedem jiżzejjien minn barra, fl-arti jfisser hafna drabi, it-tiżjin tar-ruh, jiġifieri l-perfezzjoni nisiranija u milja

tal-virtujiet evangeliċi. L-abbundanza tal-hwejjeġ li bihom tidher imlibbsa l-Madonna kif ukoll il-kuntrast bejn il-kulur ċelesti u dak hamrani jindikaw dik il-milja tal-qdusija li kien hemm fiha, u l-varjeta tal-virtujiet u tal-merti tagħha, mhux biss il-virtujiet attivi iżda wkoll il-virtujiet passivi.

Anki l-ġesti tal-idejn għandhom tifsira speċjali, fil-pittura sagra: hekk l-idejn magħqudin flimkien ifissru attegġjament ta' talb u l-id il-wahda merfugħa 'l fuq hija l-qagħda ta' min qed ixandar il-Vangelu. Id-dirghajn miftuħa berah u merfugħa 'l fuq kif tidher l-Assunta fil-Kwadru tagħha, il-harsa ta' għajnejha u l-attegġjament kollu tagħha ifissru wisq tajjeb ir-rikonoxxenza tagħha lejn Alla, u l-ferh spiritwali tagħha. Tisthajlek qed tisma' hierġa minn fommha l-istess għanja li għanniet darba fid-dar ta' Żakkarija: "Ir-Ruh tiegħi tfahhar il-kobor tal-Mulej, u jifrah l-ispirtu tiegħu f'Alla l-hallieq tiegħi." (Lq. 1...)

Il-ferh spiritwali li huwa mfiisser fit-tbissima tal-Vergni ta' Naẓareth, bħal mewġa żghira jinfirx ukoll fuq wieċ l-appostli li juru wkoll bil-ġesti ta' idejhom l-istagħġib tagħhom għall-miraklu hekk kbir tal-qabar vojt.

L-għajnejn tal-appostli mil-livel ta' l-art u minn angolaturi differenti huma indirizzati lejn il-Madonna u fuqha jitfghu l-harsa ta' ammirazzjoni u ta' stennija. Donnu jitwettaq hawnhekk dak li ġara meta Kristu tela' fis-Sema, u għajnejn id-dixxipli baq-ghu msammrin iharsu lejn is-shab hekk li ġew l-aṅġli u qalulhom: "Irġiel tal-Galilija, x'intom tharsu lejn is-sema? Dan Ġesu' li kien mehud minn magħkom lejn is-sema, għad jerga' jiġi kif rajtuh sejjer." (Atti 1,11)

Ahna wkoll bħall-Appostli nitfghu herqana l-harsa tagħna ta' qima u ta' mhabba lejn il-Vergni Marija, mehuda fis-sema bir-ruh u bil-ġisem u ahna wkoll nisimghu lehen tal-Konċilju li jghidilna: "Omm Ġesu' hija l-bidu u x-xbieha tal-Knisja ta' li ġej... u sakemm jasal jum il-Mulej tidher bħala sinjal jiddi ta' tama u ta' farag għall-poplu t'Alla fil-mixja tiegħu lejn is-sema. (L.G. 68)

RAINDROPS

Tel: 554114 - 551254

Pet & Garden Centre

*The Ideal Place to find
all pet and garden requisites including:*

- A large selection of pesticides, herbicides and fertilizers;
- A range of sprayers from 1 to 16 litres including motorised ones;
- Artificial or fresh flower arrangements for any occasion;
- Seeds, bulbs and fruit trees;
- Indoor and exotic outdoor plants;
- Pots and decorative pot covers;
- Pets including pure breed rabbits;
- Pet foods.

- FREE EXPERT ADVICE ON PLANT DISEASES -

**Programm ta' Ċelebrazzjonijiet Speċjali
fil-KATIDRAL T'GHAWDEX
fl-Okkażżjoni tal-Bi-Ċentinarju (1791 - 1991)
mit-Tpingija tax-Xbieha ta' l-Assunta
meqjuma fil-Kwadru Titulari
ta' l-imsemmi Katidral**

27 ta' Lulju - 15 t'Awissu 1991

Is-Sibt, 27 ta' Lulju:

JUM IL-QDUSJA SAĊERDOTALI

Mid-9.00 a.m. san-12.00 p.m. fil-Konservatorju ta' l-Isqof sighat ta' gabra u riflessjoni spiritwali ghas-saċerdoti tal-Presbiterju u għall-membri tal-Kunsill Parrokkjali. Kelliemi Fr. J. Galdes.

Fis-6.30 p.m. Pellegrinaġġ bil-Kwadru ta' l-Assunta li għalaq 200 sena mit-tpingija tiegħu minn Pjazza Sabina għall-Katidral. Il-Banda Cittadina 'Leone' tiegħu sehem b'marċi reliġjużi u jingħad ir-Rużarju. Fis-7.00 p.m. Mons. Isqof, immedjatement wara l-wasla tal-Kwadru titulari fil-Katidral, imexxi Konċelebrazzjoni mas-Saċerdoti tal-parroċċa tal-Katidral.

Il-Hadd, 28 ta' Lulju:

JUM MIKIEL BUSUTTI

Fil-11.30 a.m. tinfetħ wirja tax-xogholijiet artistici ta' Mikiel Busuttil fiċ-Ċentru Parrokkjali, Ftuh u tberik minn Mons. Arċipriet Carmelo Scicluna.

Fil-5.00 p.m. Mons. Arċipriet iqaddes b'radd ta' hajr 'l Alla talli nqeda b'Michele Busuttil biex jitpinga dan il-Kwadru.

Jigu mistiedna l-qraba tal-Pittur Mikiel Busuttil.

It-Tneja, 29 ta' Lulju:

JUM IL-MISSIER FIL-PARROĊĊA

Fis-7.00 p.m. Patri Joseph Saliba, Kapuċċin, f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "L-IMQADDSA VERĠNI MARIJA, IL-MARA L-ĠDIDA"

Jitella 'hamper' fost il-missirijiet preżenti. Ir-Rużarju jingħad minn missier u l-qari, l-offerti, etc... fil-quddiesa jsir wkoll minn missirijiet.

It-Tlieta, 30 ta' Lulju:

JUM L-OMM FIL-PARROĊĊA

Fis-7.00 p.m. Patri Joseph Saliba, Kapuċċin, f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "L-IMQADDSA VERĠNI MARIJA, IL-MARA LIEBSA X-XEMX". Ir-Rużarju jingħad minn omm. Il-qari, l-offerti, etc... fil-quddiesa jsiru minn ommijiet u jiġi mtella' 'hamper' fost l-ommijiet preżenti.

L-Erbgha, 31 ta' Lulju:

JUM IT-TFAL

Fis-6.30 p.m. tluq ta' pellegrinaġġ miċ-Ċentru bit-tfal, bix-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Kwadru titulari.

Fis-7.00 p.m. Patri Joseph Saliba, Kapuċċin, f'quddiesa jagħmel l-omelija bis-sugġett: "IL-VERĠNI MQADDSA MARIJA, IL-MARA TA' KULL ŻMIEN". Ir-Rużarju, l-qari, l-offerti etc... fil-quddiesa jsiru mit-tfal. It-tfal preżenti jiġu mogħtija ġelat u Mons. Arċipriet joffri premju lill-aħjar żewġ studenti ta' kull ċentru tad-Duttrina fir-Rabat. Organizzazzjoni f'idejn in-Nisa tal-Mużew.

Il-Hamis, 1 t'Awissu:

JUM IL-KOPPJI MIŻŻEWĠIN

Fis-7.00 p.m. Patri Gwido Schembri OFM f'Ċelebrazzjoni Ewkaristika jagħmel omelija bis-sugġett: "IL-VERĠNI

MQADDSA MARIJA, BIDU TAL-FERH TAGHNA Jigü mistiedan l-koppji li żżewġu l-Katidral 25 sena ilu u dawk li żżewġu l-katidral mill-15 t'Awissu 1990 sa Lulju 1991. Qari, offerti, eċċ.. isiru minn xi koppji preżenti li fosthom jitella 'hamper'.

Il-Gimgha, 2 t'Awissu:

JUM L-ANZJANI U L-MORDA

Fid-9.30 a.m. Pellegrinaġġ Marjan għall-anzjani. Tluq bix-xarabank minn Pjazza Sabina. Imexxi Mons. Penit Girgor Vella. Fid-9.30 a.m. Mons. Arċidjaknu G.B. Gauci iqaddes u jqarben lill-morda fil-klinika tas-Sorijiet tal-Karmnu. Fid-9.30 a.m. Mons. Teol. Joseph Farrugia jqaddes u jqarben il-morda ta' Trionfi Hse.

Fl-10.00 a.m. Mons. Ġorġ Tabone jqaddes u jqarben il-morda f' St. Domenic Clinic.

Fl-10.15 a.m. Mons. Arċipriet C. Scicluna jqaddes u jqarben lill-morda fl-isptar Generali.

Il-morda kollha tal-parroċċa li jinsabu fi djarhom ilkoll jigü mqarrbnin u ilkoll jin-ghataw tifikira ta' l-okkażżjoni.

Fis-7.00 p.m. Patri Gwido Schembri f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "IL-VERĠNI MQADDSA MARIJA, HARSIEN TAL-FIDI TAGHNA"

Is-Sibt, 3 t'Awissu:

JUM IL-FAMILJA

Fis-6.45 p.m. Rużarju minn hames membri ta' Familja.

Fis-7.00 p.m. Patri Gwido Schembri f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "L-IMQADDSA VERĠNI MARIJA, GHAJNUNA TA' L-INSARA"

Il-qari, l-offerti, etc... fil-quddiesa jsir minn diversi membri tal-Familji.

Il-Hadd, 4 t'Awissu:

JUM IT-TRABI U L-EMIGRANTI

Fl-10 a.m. Hruġ ta' l-Istatwa ta' l-Assunta fost il-kant ta' innijiet Marjani.

Issir il-ġabra tradizzjonali tas-soltu.

Fil-5.00 p.m. Mons. Isqof N. Cauchi jmexxi Konċelebrazzjoni li fiha jbierek

it-trabi li twieldu din is-sena, jagħmel l-Ewwel Tqarbina lit-tfal Emigranti u jamministra s-Sagrament tal-Konfirmazzjoni ta' xi ulied l-emigranti li jkunu gew għall-festa.

Fis-6.30 p.m. Tieg ta' Natalie Mejlak ma' Peter Paul Camilleri.

It-Tnejn, 5 t'Awissu:

JUM IL-VOKAZZJONIJET

Fis-7.00 p.m. il-Wisq Rev. du Provinċjal Patri Piju Sammut OCD f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "IL-VERĠNI MQADDSA MARIJA, TEMPJU TAL-MULEJ" Ikantaw is-Sorijiet Agostinjani bil-grupp vokazzjonali tagħhom.

Filghodu l-grupp vokazzjonali tal-Parroċċa mal-grupp vokazzjonali tas-Sorijiet Agostinjani ikollhom attivita li tikkonsisti f'party spiritwali u party rikkreattiv.

It-Thieta, 6 t'Awissu:

JUM L-GHAQDIET

Fis-6.45 p.m. Rużarju minn diversi membri ta' l-Ghaqdiet.

Fis-7.00 p.m. il-Wisq Rev. du Provinċjal Piju Sammut OCD f'quddiesa jagħmel omelija bis-sugġett: "IL-VERĠNI MQADDSA MARIJA, TEMPJU TAL-MULEJ" Qari, offerti, etc... fil-quddiesa jsir minn diversi membri ta' l-Ghaqdiet. Jigü mistiedna: l-Azzjoni Kattolika, Mużew, Ferġha tan-nisa u rġiel, Leġjun ta' Marija, Kariżmatiċi u Neo-Katekumenali. Ikanta l-grupp tan-Neo-Katekumenali.

L-Erbgha, 7 t'Awissu:

JUM IS-SOĊJETA' FIL-'LEONE'

Fis-6.45 p.m. Rużarju minn hames membri tal-Kumitat.

Fis-7.00 p.m. Dun Joe Vella Gauci, Direttur Spiritwali tas-Sočejat, f'quddiesa jagħmel omelija ta' l-okkażżjoni. tiehu sehem fil-quddiesa l-Banda Cittadina 'Leone' b'kant ta' innijiet addatti għall-okkażżjoni. Qari, offerti, ecc... jsiru mill-membri tal-kumitat ta' l-istess Soċjeta' Filarmonika.

Il-Hamis, 8 t'Awissu:

JUM IŻ-ŻGHAŻAGH

Matul in-nofs ta' nhar ta' filghodu xi

żgħażaġh joffru servizzi volontarji ta' tindif, hasil, ecc... lil St. Joseph Home u lil Lourdes Home.

Fis-7.00 p.m. Quddiesa għaż-Żgħażaġh minn Patri Gwardjan Filippu Cutajar, Kapuċċin. Jiehu sehem il-grupp ta' Mario Grech. Il-qari, l-offerti, etc... fil-quddiesa jieħdu hsiebu ż-żgħażaġh.

Fit-8.30 p.m. Bar.B.- Q fuq is-Sur għaż-Żgħażaġh. Jiehu hsieb l-organizzazzjoni Dun Girgor Grech, il-Vigarju Parrokkjali u l-grupp taż-Żgħażaġh taċ-Ċentru.

Il-Gimgha, 9 t'Awissu:

JUM IL-KULTURA MARJANA

Fis-6.30 p.m. Quddiesa tal-ġenerożita' minn Mons. Arcipriet C. Scicluna. Wara l-quddiesa jingħataw l-oġġetti ta' l-ikel litfal ta' l-istituti li l-parruċċani jkunu għabru għal dan l-iskop.

Fis-7.00 p.m. Jibda' Festival Marjan bissehem tat-tfal u taż-Żgħażaġh Organizzaturi Kunsil Parrokkjali tal-katidral flimkien mal-Aurora Youth Movement.

Is-Sibt, 10 t'Awissu:

JUM L-AGHRAJJES

Fis-7.00 p.m. Quddiesa taż-żwieġ ta' Miss Roberta Vella Muskat ma' Joe Micallef. Imexxi l-konċelebrazzjoni Mons. Arcipriet C. Scicluna u Mons. L. Sciberras jagħmel l-omelija ta' l-okkażżjoni.

Il-Hadd, 11 t'Awissu:

JUM IR-RELIGJUŻI

Fid-9.00 a.m. Quddiesa mxandra minn fuq ir-radio għal Malta u Ghawdex minn Mons. Arcipriet Carmelo Scicluna. Jagħmel l-omelija ta' l-okkażżjoni.

Fil-5.00 p.m. Għasar Kantat bil-malti. Kurunella ta' l-Assunta u Funzjoni Ewkaristika għall-Barka Sagramentali minn Mins. Ġ. Tabone.

Fil-5.30 p.m. Mons. Ġ. Grech Pace imexxi l-Konċelebrazzjoni flimkien mar-Rev.mi Monsinjuri. Wara l-Vangelu omelija taċ-ċirkustanza minn Mons. Lawrenz Sciberras, Vigarju Furanju, bis-sugġett: "L-ASSUNTA FIL-KOTBA MQADDSA"

It-Tnejn, 12 t'Awissu:

JUM IL-KUNSILL PARROKKJALI

Fis-6.30 p.m. Għasar Kantat bil-Malti bissehem tar-Rev.mi Kapitulari. Imexxi Mons. Rużarju Borg, Vigarju Furanju. Immedjatament wara Kurunella u Funzjoni Ewkaristika għall-barka Sagramentali. Jiffunzjona Mons. Teol. Joseph Farrugia.

Fis-7.00 p.m. Mons. Anton Gauci jmexxi l-Konċelebrazzjoni mal-kapitlu. Wara l-Vangelu diskors taċ-ċirkustanza minn Mons. Lawrenz Sciberras, Vigarju Furanju, bis-sugġett: "L-ASSUNTA FITTAGHLIM TAL-KNISJA"

It-Tlieta, 13 t'Awissu

JUM IL-BENEFATTURI HAJJIN U MEJTIN

Fis-6.30 p.m. Għasar Kantat bil-Malti tal-Madonna. Wara, Kurunella tal-Madonna u Funzjoni Ewkaristika għall-Barka Sagramentali minn Mons. Penit. Girgor Vella.

Fis-7.00 p.m. l-Eċċ.za Tiegħu l-Arcisqof Mons. Emanuel Gerada, Nunzju Apostoliku għall-Irlanda jmexxi Konċelebrazzjoni mar-Rev. mi Kapitulari. Omelija taċ-ċirkustanza minn Mons. Lawrenz Sciberras, Vigarju Furanju bis-sugġett: "L-ASSUNTA U L-GLORJA" Il-quddies f'din il-ġurnata jkun għall-bżonnijiet tal-benefatturi hajjin u għall-erwieh tal-benefatturi mejtin.

Fis-7.00 p.m. Feature dwar ix-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Kwadru Titulari tal-Knisja Katidrali ta' Ghawdex u li ġie mpingi minn Michele Busuttil 200 sena ilu

L-Erbgha, 14 t'Awissu:

LEJLIET IL-FESTA: JUM IL-KOMMUNITA' PARROKKJALI

Fit-8.00 a.m. Konċelebrazzjoni mir-Rev.mu Kapitlu. Fi tmiem il-quddiesa jikkanta t-Te Deum ta' gheluq il-Kwindiċina. Fid-9.00 a.m. marċ mill-banda 'Leone' F'12.30 p.m. Xandir ta' marċi mill-Banda 'Leone' fuq ir-Radio.

Fil-5.30 p.m. marċ mill-banda Cittadina 'Leone' miċ-Ċentru Parrokkjali sal-Katidral.

Fis-6.00 p.m. Translazzjoni Pontifikali tar-Relikwija tal-Madonna minn Mons. Isqof. Wara Ghasar Pontifikali u Funzjoni Ewkaristika għall-Barka Sagramentali. Fis-7.30 p.m. Quddiesa li tghodd għall-preċett festiv minn Mons. Arcipriet C. Scicluna.

Fis-7.30 p.m. f'Misrah Indipendenza Programm Mużikali mill-Banda Filarmonika 'St. Helena' taht id-direzzjoni tas-Surmast Clement Sciberras.

Fid-9.00 p.m. Marċi trijonfali matul Triq ir-Repubblika mill-Banda Cittadina 'Leone' u l-Banda 'St. Helena'.

Fil-11.30 p.m. il-Banda Cittadina 'Leone' ddoqq l-Innu A Maria Assunta taht id-direzzjoni tas-Surmast Colin Attard. Wara loghob tan-nar mahdum minn Benny Farrugia, f'Misrah Savina.

Il-Hamis, 15 t'Awissu:

L-GHID TA' L-ASSUNTA

Il-Quddies ikun fl-4.30, 5.00, 6.00, 6.30, 7.00, 8.00, 10.30, 11.00 a.m., 12.00 u 1.00 p.m.

Fit-8.30 a.m. Kant tat-Terza u Konċelebrazzjoni Pontifikali mmexxija minn Mons. Isqof Nikol Ġ. Cauchi bis-sehem tal-Kapitlu Katidrali. Fi tmien il-Pontifikal jitkanta t-Te Deum fl-okkażżjoni tas-16-il Anniversarju ta' l-Inkurunazzjoni tal-Kwadru Titulari ta' l-Assunta. Wara l-Eċċ.za Tieghu Mons. Isqof jaghti l-Barka Papali bir-rebh ta' l-Indulgenza Plenarja.

Fl-10.00 a.m. Marċi Brijużi fil-qalba tal-Belt Victoria mill-Banda 'La Victoria' tal-Mellieha u 'Sliema'.

Fit-3.00 p.m. Tigrijiet Tradizzjonali tal-bhejjem. Premijiet: tazzi sbieh li jitqassmu mill-Onor. Anton Tabone, Ministru għal Ghawdex.

Fil-5.00 p.m. Quddiesa bl-omelija minn Mons. Salvu Borg, Arcipriet tal-Bażilika San Ġorġ.

Fil-5.45 p.m. Ghasar Solenni mir-Rev.mu Kapitlu u wara Funzjoni Ewkaristika għall-Barka Sagramentali. Imexxi Mons. Arcid. G. B. Gauci.

Fil-5.30 p.m. Sfilata ta' marċi mill-Baned 'Leone' u 'San Ġużepp' tal-Hamrun.

Fis-6.30 p.m. Hruġ tal-Purċissjoni li fiha jiehu sehem ir-Rev.mu Kapitlu flimkien mal-Eċċ.za Tieghu Mons. Isqof N. Cauchi. Il-Banda 'Leone' ddoqq l-Innu 'A Maria Assunta' bis-sehem tal-kor, Tenur u Britonu. Wara takkumpanja l-Purċissjoni Pontifikali mmexxija mill-Eċċ.za Tieghu l-Isqof t'Ghawdex u l-Kapitlu Katidrali.

Fis-7.00 p.m. Programm f'Misrah l-Indipendenza mill-Banda 'San Ġużepp' tal-Hamrun taht id-direzzjoni ta' Mro. Lawrenz Borg.

Fl-10.00 p.m. Marċ b'mixghela Venezjana mill-Banda Cittadina 'Leone' u b'hekk jinghalqu dawn il-festi tradizzjonali u bil-wisq popolari fost il-poplu Malti u Ghawdexi.

NOTI:

1) Il-mużika tat-Tridu u fil-Jiem tal-Festa tkun taht it-tmexxija tas-Surmast tal-Kappella, il-Kan. Martin Portelli. Fil-ġranet l-oħra, il-kant isir mill-kor tal-katidral 'Maria Assunta' taht id-direzzjoni ta' Carol Saliba u Joseph Grech fejn mhux indikat mod ieħor.

2) Mill-31 ta' Lulju sal-14 t'Awissu, fis-7.00 a.m. Konċelebrazzjoni Konventwali tar-Rev.mu Kapitlu.

X'SAR AKTAR BIEX JITFAKKAR DAN IL-BI-ĊENTINARJU

1) Il-Kwadru ta' l-Assunta, kopja tal-Kwadru Titulari tal-Katidral gie, matul is-sena, mehud għal-jumejn f'hafna familji tal-parroċċa biex quddiemu jitolbu.

2) Hareġ 'slogan' mill-Uffiċju Postali ta' Malta bil-kliem: 'Bi-Ċentinarju tal-Kwadru Titulari tal-Katidral t'Ghawdex (1791-1991)' Dan is-sliogan gie stampat fuq l-ittri kollha li tqassmu f'Malta u Ghawdex matul il-jiem fil-bidu tax-xahar t'Awissu.

3) Pubblikazzjoni speċjali ta' 'L-Ghid ta' l-Assunta' biex tfakkar din il-ġrajja.

4) Żewġ Pellegrinagġi għall-Madonna f' Lourdes, wiehed f'Lulju mmexxi minn Dun Ġirgor Grech, Vigarju Parrokkjali u l-ieħor f'Awissu mmexxi minn Mons. Arcipriet C. Scicluna

“SANTA MARIJA MGHOLLJA S-SEMA”

Kwadru Titulari tal-Katidral

Kitba ta' Joe Camilleri

Wiehed mill-kwadri artistici f'Ghawdex li fihom sens ta' moviment u ghadd sabih ta' personaggi huwa t-titular tal-Knisja Katidrali. Il-kwadru li juri t-tlugh fis-sema tal-Madonna tpitter mill-artist Michele Busuttil. (1)

Dan it-titular kien ha post il-polittiku qadim maghmul minn seba' panels, seba' bcejjeċ impittra fuq l-injam (2). Billi l-knisja katidrali -- f'dak iż-żmien Matriċi -- reggħet inbniet, inhasset il-htieġa li jiġġedded it-titular biex jaqbel għad-daqs u l-istil il-ġdid. Fi żmien l-Arċipriet Dottor Saverio Cassar, ingħatat il-kummissjoni lil Busuttil. Il-pittur lesta l-kwadru fl-1791 u hallas għalih il-Penitenzier Kanonku Dottor Benedetto Stellini. Bhala turija ta' hajr, l-arma ta' dan il-benefattur tpingiet fin-naha t'isfel tal-kwadru (3).

Kwadri ohra li nafu li hadem Michele Busuttil għall-Knisja Katidrali huma t-tnejn laterali tal-kor, kif ukoll dak tal-harba tal-Familja Mqaddsa minn l-Eġittu li hu kopja ta' l-original ta' Domenichino (4).

Għal dan il-kwadru, Michele Busuttil hejja abbozz fuq it-tila li jdaqqs maż-żewġ piedi. Jidher li l-artist baqa' fidil għal dan l-abbozz barra fil-każ tal-figura ta' San Gwann l-Evangelista li fl-abbozz jidher bil-lehja. Mid-dehra, dan id-dettal ma giex aċċettat. Wara l-mewt ta' Busuttil l-abbozz jidher li għadda għand ibnu

Luigi (m. 28 ta' Ġunju, 1878). Ix-xoghlijiet ta' Busuttil, inkluża wkoll il-kollezzjoni tiegħu tqassmu f'porzjonijiet u l-abbozz jissemma fit-“terza Porzione” bin-numru 57. Busuttil jidher li hadem wkoll akkwarella li turi l-Assunzjoni tal-Madonna mdawra bl-anġli. Biss, wiehed ma jistax iġid jekk dan ix-xogħol kienx xi studju-dettal għall-abbozz finali. Dan l-istudju mar fit-tieni porzjon u hu numerat bil-figuri 89. (5)

Carmelo Gauci Ltd.

Importers of all kind of timber,

plywood, blockboard, chipboard, hardboard,

laminated plastics, hardware, woodworking &

aluminium machines

"CARGA"

New Street, off Qormi Road,
St. Venera - Malta.

Tel: 445717 / 443861

Telex: 712ICUAG MW

Cables: ICUAG - MALTA

Dan l-abbozz ghadha ghand id-dixxendenti tal-qraba tat-tieni mara ta' Luigi Busuttil, Emilia mwielda Cassar. Il-lum jinsab f'kollezzjoni privata. Ghalkemm jeżistu "abozzi" f'kollezzjonijiet ohra, jidher li huma biss kopji li saru wara.

It-titular ta' l-Assunta fih daqs ta' 388x240cm. Xi kritiċi jqisuh bħala l-ahjar biċċa xogħol ta' Busuttil (6). Dan ighodd għad-disinn u għall-eskuzzjoni artistika. Dwar l-originalita' tal-kwadru għad irid isir studju sewwa. Jidher li Busuttil seta' kien influwenzat minn inċiżjoni li llum tinsab f'kollezzjoni privata; biss Busuttil ma kkopjahix. Xebh ma' kwadri ohra jista' jkun ukoll aċċidentali, iktar u iktar meta nqisu li l-Assunzjoni tal-Madonna hu sugġett li nħadem hafna u ddur ddur, xi nfluwenzi jistghu jahkmu fuq artisti ohra. Jerġa', influwenzi bħal dawn ma jwaqqghu xejn mis-siwi artistiku ta' kwadru la darba l-pittur iħalli t-timbru personali tiegħu u ma jipprovax jinterpreta l-personalita' ta' haddiehor.

Michele Busuttil kien imkisser biżżejjed fid-disinn biex ikun kapaċi johloq kompożizzjoni li tkun mera tal-ħsus ta' qalbu. Ghalkemm ma jgawdix fama daqs ċerti artisti ohra Maltin, Busuttil kien artist taj-jeb b'bażi u tahriġ akkademiku.

Hawnhekk ta' min jagħmel parentesi qasira u jagħti xi hjiel bijografiku. Mir-registru taż-żwieġ fil-katidral t'Għawdex nafu li Michele kien bin Clemenzo Busuttil u Roża Magri (7). Bonello (8) jgħid li twieled għall-habta ta' l-1770, waqt li Calleja (9) jgħarreb id-data lejn l-1758 (10). Il-perit Michael Ellul jagħti d-data bħala c.1762 (11). Din l-ahhar data hi d-data valida ta' twelidu.

Studja taht il-pittur Rocco Buhagiar u wara, ssokta jitharreg f'Ruma taht Mariano Rossi (12). Rebaħ ukoll premijiet fl-Accademja di Santa Luca fejn kien jistudja (13).

Meta reggħet infethet l-Universita' fl-1 ta' Novembru, 1800, Michele Busuttil inħatar minn Sir Alexander Ball bħala Professore tad-Disinn (14). Fid-19 ta' Ottubru 1794, Busuttil iżżewwġ lix-xebba Għawdxija Marija Buhagiar. Iż-żwieġ sehh fil-Matriċi quddiem l-istess kwadru titulari li kien pittur dan l-artist snin qabel (15).

Minn din l-ghaqda hargu tliet artisti : Luigi, Salvatore u Clemente. Nafu li fil-5 ta' Novembru, 1831 il-pittur Malti Pietru Pawl Caruana laħaq surmast tad-disinn b'salarju ta' £20 fis-sena biex ighin lil Giorgio Pullicino li issa mela l-post vakant minħabba l-mewt ta' Michele Busuttil (16). Busuttil miet fil-31 ta' Ottubru, 1831 fl-eta' ta' 68 sena (17).

Minkejja t-tahriġ fi principji Neo-Klassiċi li ħa Busuttil f'Ruma, ix-xogħlijiet tiegħu fil-knejjes Maltin huma aktarx influwenzati mill-barokk, l-iktar dak Naplitan li kien qabad l-egħruq sew f'Malta. It-titular tal-Katidral mhux eċċessjoni. Fil-fatt, fih hemm l-ingredjenti kollha li jsawru biċċa xogħol barokk: moviment, kuntrasti, vitalita', drammatika u fuq kollox, teatralita'. Hu kwadru li jahkem l-immaginazzjoni (ukoll bid-daqs tiegħu), li jappella hafna għas-sensi.

Bejn wiehed u iehor, il-kwadru fih kompożizzjoni mibnija fuq żewġ djagonali li jaqsmu fin-nofs. Din l-ghamla ta' binja fil-kompożizzjoni tghin hafna biex toħroġ l-element drammatiku ta' l-episodju li jiżvolgi l-artist, jigifieri it-tluġ fis-sema tal-Madonna bir-ruh u l-ġisem quddiem l-istagħgib ta' l-appostli.

Dawn il-figuri ta' l-ahhar jidhru solidi u mimlija ħajja kollha tixjir ta' l-idejn u espressjonijiet tal-wiċċ – elementi komuni fil-barokk. B'kuntrast, il-figura tal-

Management Systems Ltd

J. F. Kennedy Square Victoria Gozo

Tel: 557462

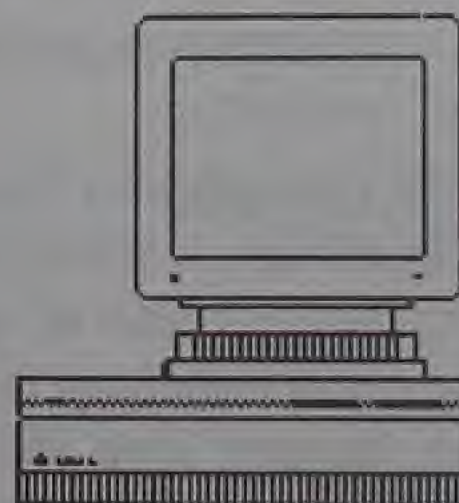
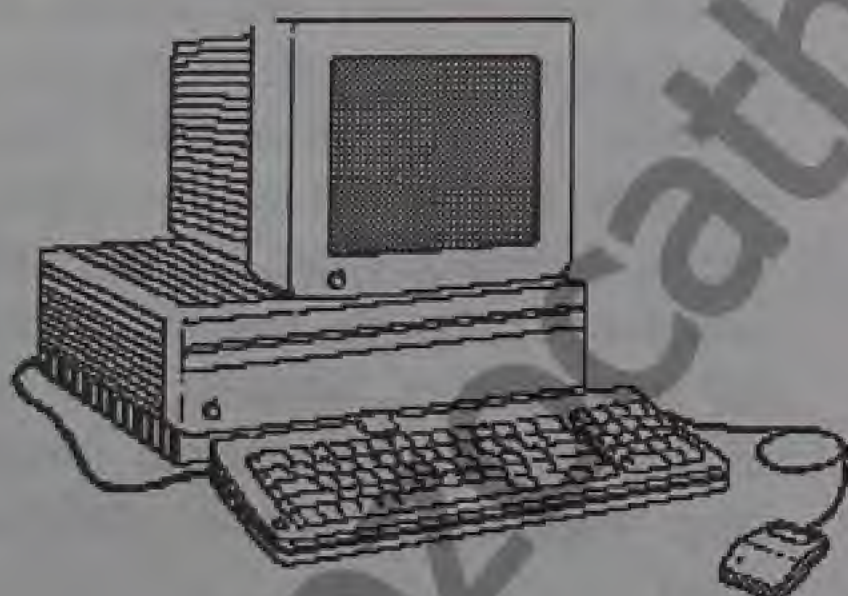
Offers

PERSONAL COMPUTERS for your home

COMPUTER BUSINESS SOLUTIONS

SOFTWARE PACKAGES

AFTER SALES SERVICE and support

Plus

Regular Courses in Business Subjects

Computer Courses

Computer Appreciation

Management at all levels

**The leading Computer
Company in Gozo**

Madonna tidher mibnija fuq piramida maqluba biex hekk jinghata sens ta' heffa u titjir. Il-hlewwa ta' wiċċha bi bjuda kwa-
zi trasparenti tissaqqaf minn xaghar hafif li jittajjar fix-xejn qisu hajbur. L-ghajnejn huma mghollija 'l fuq, iżda l-kisra tar-ras ttellef hafna mill-ispiritwalita'. Biss il-figura tal-Madonna, l-iktar il-wiċċ, fiha velaturi fini mahduma bil-ghaqal.

L-istess atmosfera ta' ċaqliq u titjir tin-
hass fl-anglu li jidher iwieżen lill-Madonna minn taht abtha x-xellugi -- ċerta forza bla htieġa. Jiġbdulek tbissima l-puttini fin-naha tal-lemin li bħal tfal im-qarba u mqanqla kurżita', jittawlu minn taht il-mantar tal-Madonna. F'din il-parti ta' fuq tal-kwadru donnok tħoss it-tperpir tal-ġwienah waqt li d-dawl sabih li johrog minn wara ras il-Madonna mhux biss johloq kuntrast mal-parti iktar imdallma t'isfel, iżda jixhed seher straordinarju, hajja maqtugħa mir-realta' tad-dinja.

U fin-naha t'isfel tal-kwadru, l-appostli jidhru mbellha quddiem din id-dehra drammatika li għalihom qisha ħolma. Il-hasda tinqara fl-espressjoni ta' wiċċhom u f'ghajnejhom tinhass it-tghammixa tad-dawl li nieżel minn fuq.

L-appostli huma mdawra mal-qabar. Il-lewn ta' dawk fil-warrani jitghajjeb qisu fi ċpar hafif waqt li fl-istess hin, il-pittur lanqas iraqqaq fid-dettal tagħhom. Busuttil ried isawwar atmosfera vaga madwar l-appostli tal-warrani mhux biss minhabba l-qagħda tagħhom fil-perspettiva tal-kwadru, iżda wkoll biex ma jtellfux minn l-importanza li xtaq jitfa' fuq iż-żewġ appostli fin-naha ta' quddiem tat-tila. Iktar nifhmu dan il-fatt meta nqisu li dawn iż-żewġ figuri huma San Pietru u San Pawl, iż-żewġ kolonni tal-knisja.

Meta dahhal ix-xbieha ta' San Pawl fil-kwadru, Busuttil holoq anakroniżmu fl-element storiku -- xi haġa li ma ttellef xejn

mis-siwi artistiku tal-kwadru. B'dan l-anakroniżmu ried juri r-rabta ta' niesna ma' l-Appostlu tal-Ġnus. Kieku ma kienx dan l-Appostlu, għandha mnejn il-ġrajja ta' twemmin missirijietna kienet tkun xor-ta ohra. Fuq kollox, donnu li Busuttil ried ikompli wkoll t-tradizzjoni tal-kwadru titulari l-qadim fejn wiehed mill-panels kien juri sewwa sew lil San Pawl.

Il-figura serja u dinjituża ta' dan il-qaddis tohloq kuntrast ma' dik ta' San Pietru kważi biswitha. M'hemmx dubju li l-isbah figura u l-aktar wahda movimentata fix-xaqliba t'isfel tal-kwadri hija dik ta' San Pietru. Hi figura solida li tixhed l-hila ta' Busuttil fid-disinn u fl-istudju ta' l-anatomija. It-tensjoni tal-mument tinhass fil-muskoli miġbuda ta' l-ispalla gherja u n-nervituri mqabbża ta' l-id miftuha. Huma fatturi esterni li jghinu biex johor-
gu sewwa l-karattru tax-xwejjah -- kbir f'persuntu, iżda li għandu l-hila jħoss sewwa l-emozzjoni ta' dak il-waqt. Ix-xaqliba 'l quddiem tagħtik l-illużjoni li l-figura qisha qed tohrog 'il barra mill-konfini tal-kwadru -- fatturi komuni hafna fil-barokk. San Pietru jidher li rema l-infietah hdejn riġlu, waqt li x-xabla ta' San Pawl tidher ukoll fl-art. Huma dettalji żgħar iżda li jghinu biex johor-
gu l-emozzjoni tal-waqt, għax wara kollox, iż-żewġ appostli m'humex murija bħala hlejjaq straor-
dinarji iżda bħala umani f'waqt dram-
matiku.

It-titular tal-katidral huwa studju ta' pannegġi, ta' piegi u ksur fid-drapp. Dawn il-fatturi ssuktaw joffru lok lill-pittur biex jilgħab bid-dawl u t-tonalitajiet differenti fl-ilwien. Il-kjaruskur tal-kwadru hu mħaddem f'loku u b'effett tant li jghin mhux biss biex johrog l-effett dram-
matiku, iżda wkoll fil-bilanċ u fl-unita' tal-kompożizzjoni.

Il-linji arkitettoniċi dritti li jidhru

TRAVEL

L-AĠENZIJA TAL-IVVJAĠĠAR B'SERVIZZ MILL-AHJAR

BILJETTI TAL-AJRU, VAPUR JEW TREN;
AKKOMODAZZJONI GHAL INDIVIDWI JEW GRUPPI
ARRANGAMENTI SPEĊJALI GHALL-HONEYMOON;
EXCURSIONS U TRANSFERS B'TAXI JEW COACH;
ĠITI FI GRUPPI; SERVIZZ TA' VISA;
ASSIKURAZZJONI GHAL WAQT L-IVVJAĠĠAR;
OFFERTI SPEĊJALI GHALL-ISTUDENTI U ŻGHAŻAGH.

**Meta tkun ser issiefer
ghaddi sal-uffiċċju taghna**

45, Pjazza San Frangisk, Victoria, Ghawdex.

Tel: 553977 / 558415

f'parallelizmu orizzontali fil-binja tal-qabar-sarkofagu jinkisru mil-liwjiet u l-ksur tad-drapp. Fuq kollox, il-linja ta' xifer il-qabar mahkuma mid-dawl, tinkiser mill-wardiet u l-weraq li jinhassu friski. Tassew li b'erba' daqqiet, Busuttil inxexxlu johrog is-sens ta' hass.

L-armonija fl-ilwien hi fattur li jghin fl-irbit tal-kompożizzjoni. Il-lewn kahlani f'tonalitajiet differenti jirrepeti ruhu bosta drabi fil-kwadru. Jidher fis-sema, fil-mantell tal-Madonna u fl-ikhal hadrani ta' libset San Pietru. Dan il-kulur kiesah isib il-bilanċ tieghu fil-libsa tal-Madonna, fil-mantar ta' San Pawl, il-ward f'xifer il-

qabar u l-isfar sabih fil-mantar ta' San Pietru. Il-kumplimentari ta' l-isfar hu l-vjola u ghalhekk isebbah iktar il-lewn lela' mitfi fil-libsa ta' l-anglu magħenb il-Madonna.

It-titular tal-katidral hu kwadru kbir, mimli sewwa u movimentat. Hu biċċa xogħol li għandha disinn sod u bilanċi tajbin. Jekk xi naha tinhass naqra batuta hemm nahat ohra li jagħmlu tajjeb għalihom. Jidher tassew li hu l-aħjar biċċa xogħol ta' Michele Busuttil - rigal minn artist għal Ghawdex u monument għalih innifsu.

1) Achille Ferris:

"Descrizione storica delle chiese di Malta e Gozo". p. 545.

2.) Mario Buhagiar:

"The Iconography of the Maltese Islands 1400-1900". p. 38.

3) G. Scicluna:

"Il-Kwadru ta' l-Assunta fil-Katidral t'Ghawdex" fi "L-Ghid ta' l-Assunta", Awwissu, 1966.

4) Achille Ferris:

"Des. Stor. d. chiese di Malta e Gozo".

5) L-inventarju bil-porzjonijiet u l-prezzijiet jin-sab f'kollezzjoni privata. Hajr talli iħallejt niflih.

6) Edward Sammut:

"Art in Malta" 1953. p. 71. Ara wkoll Mario Buhagiar: "The Iconography of the Maltese Islands" p. 158.

7) G. Scicluna:

"Il-Kwadru ta' l-Assunta fil-Katidral..." ecc.

8) Vincenzo Bonello:

"La Madonna nell'Arte" p. 77. Ara wkoll R. Mifsud Bonnici: "Dizz. Bijo-bibjografiku Nazz." p. 68.

9) Calleja Giuseppe:

"Malta Letterarja" pp. 225-229.

10) Ara wkoll Edward Sammut:

"Art in Malta" p. 71

11) Michael Ellul:

"Giorgio Pullicino (1779-1851) Architect and Painter" Ed. Kan. J. Azzopardi, Malta 1989, p. 3.

12) Calleja Giuseppe:

"Malta Letterarja" pp. 225-229.

13) Ara: A. Ganado:

"P.P. Caruana: the first litographs produced in Malta" fi "Proceedings of History Week 1981" p. 51.

Ara wkoll: Michael Ellul:

"Art and Architecture in Malta in the Early Nineteenth Century" fi "Proceedings History Week 1982" pp 8-9.

14) Almanacco di Malta & Gozo, Gov. Press 1806 p. 25.

15) G. Scicluna:

"Il-Kwadru ta' l-Assunta fil-Katidral..." ecc.

(16) A. Ganado:

"the first litographs produced in Malta" fi "Proceedings of History Week 1981" p. 54.

Ara wkoll M. Ellul:

"Giorgio Pullicino (1779-1851) Architect and Painter" etc... p. 38.

17) Ara atti tal-mewt tal-parroċċa ta' Porto Salvo għas-sena 1831 p. 15.

SQUARE CELLAR

Widest Selection of:

- Wines and Spirits
- American, English & French Cigarettes
- Finest Cigars
- Discounts on Larger Orders

SQUARE CELLAR

Tel: 551845

Prop: Joseph Grech
St. Georges' Square, Victoria - Gozo

Il-Kwadru Titulari ta' L-Assunta fil-Katidral fl-Isfond tar-Religjosita' Popolari

Kitba ta' Mons. Arcipriet C. Scicluna

Il-Papa Pawlu VI fl-Eżortazzjoni Apostolika dwar l-Evangeliżazzjoni tkellem b'dan il-mod dwar ir-religjosita' popolari. "Fost il-poplu ahna nsibu espressjonijiet partikulari ta' kif ifittxu lil Alla u l-fidi, sew f'inhawi fejn il-Knisja ilha li giet imwaqqfa u kemm fejn ghadha qed tigi stabilita'. Dawn l-espressjonijiet ghal hafna zmien kienu jigu kkunsudrati inqas genwini u xi drabi kienu ddisprezzati. Izda llum, kważi kullimkien qeghdin ikunu misjubin utli mill-gdid ghat-tishih tal-fidi nisranija."

(art. 48)

ORJENTAZZJONI EVANGELIKA

Il-Kwadru titulari ta' l-Assunta fil-Katidral t'Ghawdex li issa ilu li gie mpingi minn Mikiel Busuttil 200 sena ilu, zgur kien ta' siwi kbir ghall-koltivazzjoni ta' l-intelligenza batteżimali tal-Komunjoni Ekklezjali mhux biss fi hdan il-parrocċa tal-Katidral, imma tad-Djoċesi Kollha billi dan il-kwadru jinsab meqjum fil-Katidral, Omm il-Knejjes l-oħra tad-Djoċesi. Tabilhaqq li l-predeċessuri tiegħi ma naqsux fl-imghoddi li jrawmu permezz ta' dan il-kwadru devozzjoni marjana f'orjentazzjoni evangelika. Fil-fatt jekk thares lejn dan il-kwadru biss ighinek biex tghix fil-kuntast tal-Vangelu. Tassew li dan il-kwadru ta' l-Assunta jispirak biex isarraf

f'egħmejjel it-tagħlim tal-vangelu sa fl-iċken dettal tiegħu. Tabilhaqq dan il-kwadru meta tirrifletti fuq tasal għall-konklużzjoni li biex nghixu ta' nies irridu nfasslu hajjitna fuq il-prinċipji tal-vangelu. Dan il-Kwadru ta' l-Assunta għandu qawwa artistika li jfakkrek li "ahna li

Il-Kwadru titulari ta' l-Assunta hekk kif gie nkurunat fi Piazza Sabina fil-15 ta' Awwissu 1975.

rxoxtajna ma' Kristu, jehtieg li l-ewwel nfittxu l-hwejjeg tas-sema''. Ix-xbieha ta' l-Assunta f'dan il-kwadru titulari tal-Katidral għandu s-seher biex jikkonvincik

TEXOL

TEXOL hu maghruf għall-qawwa tiegħu, kwalita' u tenerez-
za fuq il-gilda, li jintuża wkoll għan-nappies tat-trabi u jibżagh-
lek għal idek. Jibżaghlek ukoll għal flusek ghax tuża ftit b'effett
kbir!

TEXOL jaħsel platti, dixxijiet u borom li jkunu mċappsin bi
żjut u xaħmijiet. Jintuża wkoll mill-*'Confectioneries'* u l-
'Mechanics'!

TEXOL jaħsel ukoll hwejjeg ta' kull materjal inklużi tas-suf!

F'Għawdex ċempel :

Tel: 553447 (A & G Hili - Mgarr)

Tel: 556098 (Victor Hili & Sons - Mgarr)

Tel: 551555 (Gelluxa Ltd. - Mgarr)

**Distributuri f'Malta u Għawdex iċemplu:
825933**

li l-vera mhabba u devozzjoni lejn il-Madonna ma jikkonsistux fiċ-ċapċip, imma fl-imitazzjoni tal-virtujiet taghha. Huwa bla dubju ta' xejn kwadru li jmexxik f'direzzjoni eskatologika bil-perswazzjoni li dak li jghodd fil-hajja mhux x'ghandek, imma x'int bhala nistrani u bhala wiehed mill-ulied adottivi t'Alla.

HARBA TAS-SOĠĠETTIVIŻMU

Is-soġġettiviżmu fil-bniedem hu element qawwi. Wiehed jehtieg li jrażżnu għax bil-li l-egoizmu hu magħgun man-natura tal-bniedem, malajr dan il-bniedem ma jarax ċar bil-periklu li fejn tidhol ir-religjożita' popolari jibdel ir-religjon mar-religjożita'. M'ghandhix tkun id-drawwa li twassal lil riglejna fil-Knisja għaċ-Ċelebrazzjoni Ewkaristika, imma d-dmir li bhala nsara għandna bżonn kontinwament 'il Alla għax ma nistghux ngħixu hajja indipendenti minnu. M'ghandnix inharsu lejn ir-religjon taghna daqskemm kieku kienet biċċa mill-folklore ta' pajjiżna, imma bhala impenn kontinwu ma' Kristu li jitlob minna li nixhdu għalih kull fejn inkunu u ma kull min inkunu. Veru li x-xbihat huma hwejjeg sugġestivi li jqanqlu aktar għas-sentimentaliżmu milli għall-awtentiċita'. Veru li forsi x'uhud, per eżempju, aktar ihossuhom f'pothom bhala nsara meta jkunu jitlobu quddiem statwa tal-Qalb ta' Ġesu' milli meta jkunu jitlobu quddiem Ġesu' Ewkaristija. Min jaqa' f'dan l-iżball ma jkunx tabilhaqq jipprattika l-vera religjon l-għaliex filwaqt meta n-nistrani jkun qed jitlob quddiem statwa tal-Qalb ta' Ġesu' qed jitlob quddiem biċċa kartapesta jew materjal ieħor imma meta jkun qed jitlob quddiem Ġesu' Ewkaristija, ikun qed jitlob quddiem il-preżenza reali ta' Kristu, Kristu bil-ġisem, bid-demm, bir-ruħ u bid-divinita'.

Min-naha l-oħra l-qawl Malti jghid :

"l-ewwel li jieklu l-ghajnejn." U għalhekk illum hafna azzjendi jagħtu mportanza l-aktar kbira lir-reklami għax jafu li psikologikament dawn jaħdmu b'mod effettiv fuq il-moħħ tal-bniedem. Fil-fatt hemm proverbju bir-russu li jghid: "jekk nisma ninsa, jekk nara niftakar".

Il-Papa Ġwanni Pawlu II fil-Kappella tas-Sagrament fil-Katidral t'Għawdex.

Konvint li x-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Katidral t'Għawdex fakkret lil bosta Għawdxin li Hija giet mghollija fis-Sema bir-ruħ u l-ġisem mhux l-għaliex Hija bint Sant'Anna u San Ġwakklin, imma l-għaliex hi l-Omm t'Alla. Żgur li hafna minna, devoti ta' l-Assunta, quddiem dan il-Kwadru flakkru f'dak li jgħallmu t-teologi li "non propter Ipsam" imma "propter Ipsum" hija ga bdiet tiehu seh-em shih mill-Misteru Paskwali u hija wkoll l-ewwel frott shih tal-Fidwa. Fi kliem ieħor id-devoti ta' l-Assunta quddiem din ix-xbieha taghha li pinga

PARDI MOTORS LTD.

**N.B. Republic Street,
Victoria, Gozo.**

Telephone

556678 - 553744

- **AUTO DEALERS**

- **AUTO SERVICE & SPARES**

- **PANEL BEATING**

- **SPRAY PAINTING**

- **TYRE & RADIATOR REPAIRS**

Mikiel Busuttil mitejn sena ilu aċċettaw il-verita' li l-Verġni Marija giet mogħnija b'bosta privileġġi kbar l-ghaliex Alla għażilha biex tkun l-Omm tiegħu fuq din l-art bil-hidma ta' l-Ispirtu s-Santu. U dan kollu jwassalna għall-konklużjoni wahda li meta, fejn tidhol ir-religjożita' popolari, in-nisrani joqghod attent biex ma jaqghax fis-soġġetivizmu, din ir-religjożita' popolari tghin mhux ftit biex jikber fil-vera qdusija u biex jahdem halli fid-dinja jagħti xhieda li hu ġie mahluq xbieha t'Alla nnifsu.

DEVOZZJONI AWTENTIKA

It-tagħlim tal-Konċilju Vatican II kif ukoll l-Ezortazzjoni Appostolika "Marianis Cultus" tal-Papa Pawlu VI flimkien mal-Enċiklika "Redemptoris Mater" tal-Papa attwali Gwanni Pawlu II lkoll ifakkru fuq il-htieġa ta' devozzjoni awtentika lejn il-Madonna, devozzjoni jġigfieri mibnija fuq l-imitazzjoni tal-virtujiet tagħha. Ix-xbieha ta' l-Assunta f'dan ir-rigward kienet ta' għajjnuna kbira. Żgur li matul il-medda ta' dawn il-mitejn sena, hekk kif in-naħal qtajja', qtajja' jiġġerra għal fuq fomm il-ward biex minnu jerdgħu l-ghasel bnin tiegħu, hekk ukoll grew eluf ta' nsara wara x-xbieha ta' l-Assunta meqjuma f'dan il-kwadru titulari tal-Katidral biex minnu jerdgħu u jsoffu l-ghasel bnin tal-grazzji li taqgħlallohom mingħand Binha Ġesu'. Żgur li hafna minn niesna quddiem din ix-xbieha ta' l-Assunta għaddew mill-esperjenza li minnha kienu għaddew l-aghrajjes tat-tieġ ta' Kana (crf. Gw. 2,1-11). L-imhabba ta' bejn il-miżżewwġin ta' bosta koppji kienet bierdet. Sfat kiesha daqs l-ilma fix-xitwa. U Kristu għall-interċessjoni tal-Verġni Marija Assunta reġa' saħhan din l-imhabba ta' bejniethom bħal inbid meta jkun qed jagħli bis-shana għax ikun qed jiffermenta. Bosta kienu dawk id-devoti ta' l-Assunta li

ndunaw u ntebhu li d-devozzjoni lejn il-Verġni Marija mtella' fis-sema bir-ruh u l-ġisem tiffirma t-triq pawlina li minn Ġerusalem tiehu għal Damasku -- it-triq tal-konversjoni, tal-bidla tal-moħħ u tal-qalb. Min jaf kemm insara mixgħulin

Il-Papa Gwanni Pawlu II li kiteb l-Enċiklika Marjana 'Redemptoris Mater'

b'devozzjoni sinċiera marjana niżlu għar-kubbtejhom quddiem ix-xbieha ta' l-Assunta meta hassew lil qalbhom mahruqa bix-xemx qalila tal-passjoni biex huma mill-ġdid qadbu t-triq li twassallohom is-sema pajjiżhom. U hekk kif in-nies tal-pajjiżi neqsin mill-ilma, ifittxu u jergħu jfittxu mingħajr mistrieħ taħt l-art bit-tama li jiksbu xi nixxiegha ta' ilma li tkun tista' teħlishom mill-mewt kiefra ta' l-ghatx, hekk ukoll għamlu bosta nsara fin-nixfa tar-ruh tagħhom fittxew u reġgħu fittxew, imma f'Marija Assunta biss huma setgħu jsibu dik l-ghajn ta' ilma safi li seta' jtaffi l-ghatx spiritwali tagħhom. Għal numru bla għadd ta' ulied adottivi t'Alla, il-Verġni Marija Mtellgħa s-Sema bir-ruh u l-ġisem meqjuma fi xbieha fil-kwadru titulari tal-

DewFresh®

Super Grade
COOKED HAM

FOR THE HAMBITIOUS!

When the best ham does not meet your taste...
Dew Fresh Super Grade cooked ham excels.

Available smoked, boneless, cooked gammons.

Sandwich size square ham. Also round ham. (Perzút tond)

Continental specialities: Pork and Ham Loaf,
Garlic Sausage, Porkloaf, Lyoner Salami.

available at all leading stores

Exclusive wholesale distribution:

ALBERTOWN COLD STORES (J & C Pisani Limited)

Prince Albert Street, Alberttown, Marsa. Tel: 229612, 621891

DewFresh® DewFresh® DewFresh®

Katidral kienet ispirazzjoni ta' tama ġdi-
da biex ma jaqtghux qalbhom f'mix-
jiethom lejn il-Belt dejjiema li fiha
jghammar Alla nnifsu.

15 TA' AWISSU 1975

Kienet, ghalhekk, haġa xierqa li x-
xbieha ta' l-Assunta ta' dan il-kwadru
titulari tal-Katidral tiġi nkurunata. Kien
Mons. Isqof N. Cauchi li f'ismu, f'isem
il-Kapitlu, f'isem is-sacerdoti u l-poplu
Ghawdxin għamel il-petizzjoni lill-Papa
Pawlu VI biex ix-xbieha ta' l-Assunta
meqjuma fil-katidral tad-Djoċesi tagħna
f'Għawdex jiġi nkurunat. Din it-Talba ġiet
milqugħa fit-8 ta' Frar 1975. Dan id-
digriet Pontifiċju ġie ffirmat mis-
Segretarju ta' l-Istat ta' dawh iż-żminijiet,
il-Kardinal Francis Jean Villot. Festi kbar
kienu saru biex ifakkru din il-ġrajja mhux
komuni. Il-ġurnata li fiha ġiet inkurunata
kienet id-data tal-15 ta' Awissu 1975.

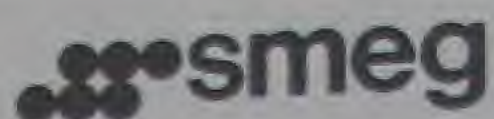
Thieta mill-Isqofijiet li hadu sehem fil-festi ta' l-
Inkronazzjoni fl-1975. Dan huwa Mons. Antonio del
del Giudice, Nunzju Appostolika, Mons. Arcisqof G.
Mercieca u Mons. Isqof Nikol Cauchi.

Din l-inkoronazzjoni kienet saret fi Pjaz-
za S. Sabina mill-Emm.za Tieghu l-
Kardinal Franco Seper, li kien il-Prefett
tal-Kongregazzjoni għad-Duttrina tal-Fidi.
Fiċ-ċelebrazzjonijiet li saru kienu hadu
sehem l-Arcisqof Mikiel Gonzi, dak in-
nhar Arcisqof ta' Malta, l-Isqof t'Għaw-
dex li hu l-isqof preżenti, Mons. Nikol
Cauchi kif ukoll l-Isqof Awżiljarju ta'
Malta ta' dak iż-żmien Mons. Gużeppe
Mercieca li huwa l-Arcisqof attwali ta'
Malta. F'dawn il-festi kien ha sehem ukoll
l-Arcisqof ta' Perugia ta' dak iż-żmien,
Mons. Ferdinando Lambruschini kif ukoll
in-Nunzju ta' Malta ta' dak iż-żmien
Mons. Antonio del Giudice.

Bosta kienu l-attivitajiet kulturali li
nżammu fil-Katidral f'dawk il-ġranet biex
ifakkru din il-ġrajja xejn komuni. Insem-
mu l-konkurs letterarju bl-isem ta' "San-
ta Marija u l-Gżejjer Maltin", il-kunċert
ta' kant religjuż mill-Chorus Melitensis
taht id-direzzjoni ta' Mro. Joseph Sam-
mut, Lejla Kulturali fil-katidral taht il-
presidenza ta' l-Emm.za Tieghu l-
Kardinal Franco Seper bis-sehem tal-Kor
Maria Assunta taht id-direzzjoni ta' Miss
Maria Zammit, kunċert ta' mużika sagra
mill-orkestra tal-Monoel taht id-direzzjoni
wkoll ta' Mro. Joseph Sammut, Son et Lu-
mier dwar l-istorja tal-Knisja Katidrali,
kitba u produzzjoni ta' Anton Scieluna. Ta
min isemmi wkoll żewġ features: wiehed
sar fuq ir-Radio b'kitba tas-Sur G. Pisani
u l-iehor fuq it-TVM b'kitba tas-Sur Fran-
co Masini. Żgur il-festi li saru dak-in-nhar
għal din l-okkażżjoni ma tantx hu possib-
li li jergħhu jsiru, imma jibqgħu jagħtu
xhieda haġja ta' l-imhabba li għandhom l-
Ghawdxin lejn il-Vergni Marija Assunta.
Fuq kollox din l-imhabba li qanqal fi qlub
l-Ghawdxin lejn l-Assunta dak il-kwadru
li tpinga 200 sena ilu wrieh l-istess poplu
meta hareġ flusu biex fuq ir-ras tax-xbieha
tagħha tqeghdet kuruna tad-deheb li nhad-

**THE BEST
FROM THE BEST**

Built-In and Free Standing Fridges, Fridge / Freezers,
Gas & Electrical Cookers, Washing Machines, Dishwashers and Minibars.

Miele

Washing Machines, Tumble Dryers, Spin Dryers,
Dishwashers, Built-In Electric Hob and Ovens, Built-In Fridge / Freezers

Creda

Electric Cookers, Built-In Electric Hobs and Ovens,
Microwave Ovens, Washing Machines, Tumble Dryers & Spin Dryers.

NEW WORLD

Gas Cookers and Built-In Hobs and Ovens

Washing Machines and Refrigerators

Fridge / Freezers, Chest and Upright Freezers

Forestals

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo. (On the Way to Ta' Pinu)
Tel: 551234

met Milan, fuq disinn tas-Sur Joseph Galea tar-Rabat, Malta. Il-kuruna ngabret minn flus il-poplu Ghawdexi, b'mod speċjali mill-parruċċani tal-Katidral.

ISPIRAZZJONIJIET QAWWIJA

Il-Kardinal Franco Seper li kien inkuruna x-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Katidral i'Ghawdex fl-1975.

U ma kenux ftit dawk il-poeti li quddiem din ix-xbieha ta' l-Assunta naqxu fil-bronz tal-vruż imżewqa taghhom monumenti li jibqghu jfakkru ghal dejjem l-imhabba ta' l-Ghadxin lejn l-Assunta. Ghax kif jghid wisq tajjeb il-poeta nazzjonali taghana "il-poeta jmut, imma l-ghanja tibqa' ghal dejjem." Quddiem dan il-kwadru ta' l-Assunta meqjum fil-Katidral i'Ghawdex bosta sabu ghajn ta' ispirazzjonijiet l-aktar qawwija biex huma hallewlna bil-miktub bosta kitbiet li l-ebda tul ta' żmien ma jtemmhom, bosta kitbiet li meta wiehed jaqrahom iħoss lil ruħu

tinghaqad ma' Alla u minn fommu johroġ talba li titla' 'l fuq 'il fuq lejn is-sema bhal weraq tad-deheb biex jilmaw quddiem Alla. Quddiem din ix-xbieha ta' l-Assunta wkoll bosta nsara mitlufin fl-isqaqijiet mudlama ta' din id-dinja lemhu raġġ ta' dawl li mill-ġdid qabbadhom it-triq li tiehu ghand Alla. Minn din ix-xbieha ta' l-Assunta bosta devoti taghha ġew ispirati biex fejn hemm id-dlam ikebbu d-dawl, fejn hemm in-niket iferrxu l-ferh, fejn hemm il-mibeghda jheggu l-imhabba, fejn hemm id-dubju jdahhlu l-fidi u fejn hemm il-qtugh ta' qalb iqawwu t-tama. Quddiem din ix-xbieha ta' l-Assunta hafna nsara, fi kliem iehor, theggu biex iwettqu apostolat ma' huthom il-bnedmin billi fitt-xew li jaghtu xhieda ta' Kristu kull fejn ikunu u ma' kull min ikunu.

IL-PAPA PAWLU VI

Il-Papa Pawlu VI

BRITANNIA SERVICES LTD.

173, MELITA STREET, VALLETTA.

Tel: 238039 / 245418

LOURDES

Il-kumpanija tagħna hija Aġenzija ta' l-ivvjagġar.

L-Aġenzija tagħna għandha programm shiħ ta' ġita għal Lourdes fuq titjiriet diretti ta' l-Air Malta bi prezzijiet tajbin u lukandi mill-aqwa fuq basi ta' FULL BOARD.

DIRECTORS: E. PACE BONELLO, L.L. BONELLO, N. FARRUGIA, A. TABONE.

Fil-fehma tiegħi, il-kliem li l-Papa Pawlu VI kiteb fl-Ezortazzjoni Appostolika tiegħu dwar l-Evangeliżazzjoni huma adattati hafna bhala konkluzzjoni ta' dan l-artiklu dwar ir-religjożita' popolari tax-xbieha ta' l-Assunta meqjuma fil-Katidral f'Għawdex. Fil-fatt, il-Papa Pawlu VI stqarr: "Dawk kollha li l-Mulej qieghed bhala mexxejja tal-kommunitajiet

ekkleżjali...jehtieg li bil-prudenza jgharrfu jiskopru d-dimensjonijiet interjuri tar-religjożita' popolari jigifieri l-valuri veri tagħha u jkunu dejjem lesti biex jevitaw il-periklu li tiġi deformata. Meta tkun orjentata sewwa, din ir-religjożita' popolari, tista' tkun għal eluf u eluf tal-poplu tagħna, vera laqgħa ma' Alla f'Ġesu Kristu."

DESTINATION ... GOZO

The Ideal Gift to tourists and friends abroad !

DESTINATION ... GOZO is a 30 minute video documentary on the island of Gozo. It looks at Gozo through the eyes of a tourist, recording the places and events a typical visitor might see or visit.

The commentary is in English and the video is available through many outlets in Gozo or direct from the producer

ALVIN SCICLUNA

Tel: 551936

Video Productions - the specialists in Video filming on the Island, whether party, engagement, weddings or any type of coverage.

Facilities for multi-camera filming also available.

ID-DITTA

JOSEPH CARUANA CO. LTD.

Ta' Caruana Bldgs., Mgarr Road, Victoria, Gozo.

Telephone: 557464

Telex: 1470 Filcar

TISSUPPLIXXI KULL KWALITA' TA'

MATERJAL GHALL-BINI BHAL

VIREG U FOLJI TAL-HADID,

KULL KWALITA' TA'

INJAM, CHIPBOARD U PLYWOOD

KIF UKOLL

SUF GHAN-KNITTING

L-MATRIČI KOLLEĠĠJATA TA' L-ASSUNTA TA' GHAWDEX FIL-VISTA PASTORALI TA' L-ISQOF LABINI FL-1791

Alexander Bonniči O.F.M. Conv. H.E.D., S. Th.L, Ph.B.

L-Isqof Vincenzo Labini, l-ahhar bar-
rani li kien qed imexxi d-djoċesi ta' Mal-
ta u Ghawdex, fl-1791 kien waqt is-sitt
viżta pastorali tiegħu. Bhala konviżitatu-
ri, hu kellu miegħu żewġ monsinjuri tal-
katidral ta' Malta. Dawn kienu Mons.
Gaspere Garsin u Mons. Vincenz Alfano.

Vincenzo Labini

Fis-7 ta' Mejju, hu ha d-deċiżjoni li jiftaħ
il-viżta fil-gżira ta' Ghawdex. Ghalhekk,
lejn is-sagħtejn ta' wara nofs in-nhar, im-
sieheb mill-konviżitaturi, Labini qabad
triqtu lejn il-Mellieha, riekeb fuq karroz-
zella, miġbuda minn żiemel. Mill-
Mellieha, huma baqgħu neżlin lejn il-port
imsejjah "Ramel il-Bir", biex jaqbdū
dghajsa halli twassalhom lejn id-dahla ta'
l-Imgarr ta' Ghawdex. Minn hemm, lill-
Isqof u l-Konviżitaturi haduhom lejn id-
dar tal-Kanonku Dun Ġużepp Bajada, fir-
Rabat. Id-dar ta' dak il-kanonku tal-
Matriċi kienet se tkun id-dar ta' l-Isqof,
tul il-viżta pastorali tiegħu f'Ghawdex. (1)

ID-DOKUMENTAZZJONI

Ma ghadx ghandna iżjed Kanċellieri ta'
Viżti li ma jaħarbulhomx lanqas l-iċken
dettalji. Imma din is-sitt viżta ta' Labini,
bhal ta' qabilha, tagħtina deskrizzjoni ċara
ta' dak li sar mill-Isqof, imma bla ma tin-
tilef f'hafna partikularijiet. Din il-kitba
qed tinbena fuq id-deskrizzjoni originali
li qiegħda fil-Kurja Arċiveskovili ta' Mal-
ta għall-viżta pastorali tas-snin 1791-1792.
Hi deskrizzjoni bil-latin li ma tohloq l-
ebda problema biex tinqara.

Iż-żewġ parroċċi tar-Rabat, jiġifieri l-
Matriċi u San Ġorġ, ma humiex mifrudin
minn xulxin. F'għajnejn l-Isqof huma
kienu qishom parroċċa wahda, speċjal-
ment minhabba l-fatt li kienu mmexxijin

ZUP

GEORGE SACCO

Proprieter

EDYZZEY

Bar - Restaurant - Pizzeria

Menqa Marsalforn, Gozo, Malta.

Tel: 551002, 556728

mill-istess Arcipriet. Imma l-fatt, l-istess mexxej tal-parroċċi, waqt li kien Arcipriet għall-matriċi, ma kienx hlief Kappillan għal San Ġorġ.

8 TA' MEJJU: BIDU TAL-VIŻTA

Qrib id-disgħa ta' filghodu tat-8 ta' Mejju, l-Isqof Labini liebes il-kappamanja u l-berrettin aħmar, beda miexi proċessjonalment mid-dar tiegħu tar-rabat lejn il-Matriċi Kollegġjata ta' l-Assunta. Quddiemu, imxew il-fratellanzi, il-patrijiet, il-qassisin, u l-kanonċi bl-ilbies korali. Hu kien assistit miż-żewġ konviżitaturi.

Il-faccata tal-Knisja Katidrali bil-kampnar magħha. Hekk ukoll kienet il-Knisja fl-1791.

Fil-bieb tal-Matriċi, l-Isqof kien milqugħ mill-Arcipriet Dun Saver Cassar, li nafu li hu persunaġġ storiku għall-gżira ta' Ghawdex. Minbarra li kien il-Pro Vigarju għal Ghawdex, Dun Saver kien

wiehed li ddefenda b'enerġija kbira d-drittijiet tiegħu ta' Arcipriet tal-Matriċi. Il-bidu tal-viżta kien bil-kant mill-kor ta' l-antifna **Sacerdos et Pontifex**.

Saru ċ-ċeremonji kollha tas-soltu. Fost l-ohrajn, Labini, minn fuq it-tron, stieden biex jersqu lejha halli jbusulu jdejha b'sinjal ta' ubbidjenza lill-Arcipriet, il-kanonċi u l-kleru djoċesan. L-Isqof kellem lill-poplu dwar it-tifsira ta' viżta pastorali, u mbagħad sama' l-quddiesa li tqaddset minn Mons. Gaspere Garsin fl-artal magġur.

Il-Viżta bdiet tassew meta Labini fetah it-tabernaklu ta' l-artal tal-kappella tal-Vergni Mbierka "De Solidad", u sab li s-sagrament kien miżmum tajjeb. Bl-istess sagrament, hu bierek lill-insara preżenti. Hu kellu kelmiet ta' tifhir anki għall-mod kif inżamm il-battisteru u kif kienu kkurati ż-żjut imbierka.

Labini għadda minn artal għal ieħor, u sab li kollha kienu adatti biex fuqhom jitqaddes il-quddies. Meta dahal fis-sagristija, hu sab li kienet bil-bżonnijiet kollha b'mod abbondanti. Minbarra l-paramenti kollha mehtieġa, il-knisja kienet ghanja wkoll b'tant fided. L-isqof eżamina wkoll x'kien jintuża għall-vjatzu tal-morda. Hu mfisser li kien jaqbel li l-parroċċa tahseb ukoll għal umbrella ta' lewn abjad.

F'dik l-istess ġurnata, wara nofs in-nhar, Labini amministra s-sagrament tal-Grizma lil hafna tfal subien u bniet li ġew miġburin fil-Matriċi.

L-Arcipriet Cassar ressaq quddiem l-Isqof ir-registri parrokkjali kollha. Hu kelli f'idejha kemm dawk tal-Matriċi kif ukoll dawk ta' San Ġorġ. Il-Knisja ta' San Ġorġ, f'din il-viżta, issejthet dejjem bit-titlu ta' Viċi-Parroċċa tal-Matriċi. Imma l-Arcipriet ippreżenta r-registri tal-matriċi u ta' San Ġorġ separatament minn xulxin.

Fit-8 ta' Mejju wkoll, l-Isqof kif spiċċa mill-Griżma tat-tfal, mar iżur il-knisja benefiċjali ta' **San Ġużepp**, fil-kastell stess. Lil din, hu sabha f'sitwazzjoni ta' faqar kbir, imma l-artal taghha kien adat-tat għall-quddies. (2)

SAN ĠORG U L-KNEJJES L-OHRAJN

Fit-12 ta' Mejju, l-Isqof Labini mar iżur il-knisja ta' **San Ġorg martri**. Ghalkemm nafu li kienet parroċċa, hawn ukoll Labini qiesha bhala viċi-parroċċa tal-matrici. Lill-Isqof, mar jilqghu għal darb'ohra, l-Arċipriet Cassar. Lil din il-knisja, hu sabha miżmuma tajjeb. Għalhekk, Labini kellu kelmiet ta' tifhir għaliha. (3)

Knejjes ohrajn kellhom iż-żjara ta' l-Isqof b'dan l-ordni:

- a) **San Frangisk**, tal-Frangiskani Konventwali,
- b) **San Ġużepp u l-Madonna tad-Dawl**,
- c) **San Ġakbu Appostlu**
- d) **It-Twelid tal-Vergni Mbierka**, imsejha ta' Sabina,
- e) **Santu Wistin** tal-patrijiet Agostinjani. (4)

Tissemma wkoll il-knisja benefiċjali ta' **San Ġwann Evangelista**, li fil-qrib taghha kien hemm ċimiterju. Ir-rettur ta' din il-knisja kien Dun Gejt Grech, monsinjur tal-Katidral ta' Malta. (5)

Waqt iż-żjara tal-knisja ta' **San Martin**, titniżżel nota speċjali dwar il-qima li kien hemm fiha lejn **il-Madonna tal-Herba**. Din kienet pittura f'niċċa mhaffra fil-hajt, u mharsa bi grada tal-hadid li tis-sakkar b'muftieh. Numru ta' "**Ex Voto**" kienu jixhdu li dawk li qalghu xi grazzja bl-interċessjoni ta' dik il-Madonna kienu juruha r-radd il-hajr taghhom.

L-isqof kellu kelmiet ta' tifhir għall-knisja ċkejna ta' **San Kożma u San Damjan** għax kienet miżmuma tajjeb

hafna. (7)

Il-parroċċa tal-matrici kienet mifruxa sewwa. L-isqof mar lejn it-tarf tal-parroċċa biex żar il-knisja ta' **Santa Luċija**. Il-ftit nies ta' dak il-post imbiegħed, u qrib il-limiti taż-Żebbuġ, lil Labini laqgħuh bl-isparar ta' xi murtuletti. Imbagħad, fi triqtu lura lejn ir-Rabat, Labini mar iżur il-knisja ta' **San Ġirgor f'Ta' Kerċem** li, f'dak iż-żmien, ma kelliex hlief artal wiehed. (8)

Tissemma wkoll il-knisja benefiċjali **tal-Lunzjata**, msejja **Ta' Saqqajja**. Ir-rettur taghha kien Dun Albin Menville, prijur tal-knisja konventwali ta' San Ġwann. Hu gie milqugh mill-Kanonku tal-matrici Dun Ġużepp Mifsud. (9)

KLERU NUMERUŻ

Dwar il-kleru, għandna lista wahda li tiġbor fiha lil dawk kollha li kienu jservu f'xi knisja li kienet tagħmel mill-matrici. L-ewwel li jissemmew huma **l-Kanonċi**. Kien hemm 21 kanonku. Wiehed minnhom ma kienx saċerdot. Minbarra l-kanonċi, kien hemm 74 qassis ieħor. Bla dubju ta' xejn, hu numru esagerat, speċjalment meta nqisu li ma dawn iridu jiżdiedu l-patrijiet Agostinjani, Frangiskani Konventwali, u Kappuċċini. Tlieta mill-qassisin kienu ighallmu fi skola. Dawn kienu: il-Kan. Dun Feliċ Mizzi, Dun Ġużepp Cremona Magri, u Dun Anton Gafa'.

Ma' dawn jiżdiedu wkoll, 20 kjerku, li 10 minnhom kienu miżżewwġin. F'dak iż-żmien, xi persuni miżżewwġin setghu jiġu milqughin bhala kjerċi; imma ma kienx ikollhom hlief it-tonsura. (10)

NISA B'LIBSA TA' PATRIJET

Kien hemm ukoll id-drawwa li xi nisa ta' hajja tajba jxiddu fuqhom il-libsa ta' patrijiet, anki barra t-triq. Kienet qisha dik

tal-terzjarji. Imma dawn kienu jehtieġu l-approvazzjoni ta' l-Isqof. Kienu jintrabtu ma' xi wiehed mill-Ordinijiet Reliġjużi. Fl-1791, fir-Rabat ta' Ghawdex kien hemm erbgha: 2 bil-libsa tal-Minuri Osservanti u 2 b'dik tal-Kapuċċini.

Il-qwiebel ukoll kienu jehtieġu l-approvazzjoni ta' l-Isqof. Billi l-qabla hi mara tas-sengha li xogholha hu li tghin lill-omm tiled u tehles, kien mehtieġ li dawn in-nisa jkunu jafu kif iġhammdu tarbija jekk jinqala' l-bżonn. Waqt il-viżta tal-Matriċi, quddiem Labini dehru żewġ qwiebel.

SPTARIJET U KONSERVATORJI

Taht il-kura pastorali tieghu, l-Arċipriet Cassar kellu wkoll xi opri soċjali. Jissemma l-ewwelnett **sptar tan-nisa**. Sa ftit qabel, dak l-isptar kien fil-kastell. Imma, bil-hidma ta' l-Isqof Labini, kien ghadu kif inbena wiehed ġdid fir-Rabat. L-Isqof Labini mar iżuru, u sabu nadif hafna. Kien fih żewġ dormitorji. Bejn dormitorju u iehor, tqieghed artal bil-bżonnijiet kollha halli jitqaddes il-quddies. (12) Iżjed tard, il-post imkabbar kellu jkun is-seminarju tad-djoċesi l-ġdida ta' Ghawdex.

Kien hemm ukoll **l-isptar ta' l-irġiel**. Fid-deskrizzjoni tal-viżta, insibu li dan kien taht il-harsien ta' San Ġwann Battista u l-qaddisin Kosma u Damjan. Lill-Isqof Labini, laqghu l-Baruni Francesco Gauci, li kien l-ekonomu ta' l-isptar imqieghed mill-Gran Mastru. Imma l-Isqof sab jistennih anki lill-Arċipriet Cassar, b'ilbies korali. (13)

Labini mar ukoll **fil-konservatorju tax-xebbiet**, imsemmi ghal San Pietru u San Pawl. L-Isqof kellu mhabba speċjali ghal dan il-konservatorju għax kien opra tieghu. Kien ghadu kif ġie mwaqqaf minnu nnifsu. Hu ferah ukoll li l-konservatorju kien miżmum bl-indafa li

wiehed jistenna. Il-knisja li kien hemm fih ma kien fiha l-ebda ghana, imma kellha l-bżonnijiet taghha ghal dak li kien mehtieġ. (14)

EGHLUQ IL-VIŻTA PASTORALI

Il-Matriċi Kollegġjata ta' l-Assunta kien ghad fadlilha fuq sebghin sena biex tkun il-Katidral ta' Ghawdex. Imma, xorta wahda, kienet il-parroċċa ewlenija ta' din il-gżira. Ghalhekk, l-Isqof kompli l-viżta fil-parroċċi kollha ta' Ghawdex ta' dak iż-żmien. Imbagħad, fl-20 ta' Mejju, 1791, hu raġa' lura lejn il-Matriċi biex minn hemm jaghlaq il-viżta. Mill-Matriċi ta' l-Assunta, hu habbar id-digrieti ewlenin li kienu jolqtu lill-parroċċi kollha ta' Ghawdex.

L-Arċipriet Dun Saver Cassar, bħala Pro-Vigarju ghal Ghawdex, kien fid-dmir li jara li dawk id-digrieti jiġu mharsin. Kienu d-digrieti tas-soltu li jiġbru fihom kelmiet ta' twissija ghal qassisin kollha halli jkun ddedikati dejjem iżjed għall-haja liturgika u pastorali. L-Isqof Vincenzo Labini heġġiġhom biex l-imġiba tagħhom tkun ta' edifikazzjoni għall-poplu nisrani kollu kemm hu. (15)

* * *

Dokumentazzjoni

- 1) AAM, VP, 1791-1792, f.28r.
- 2) *Ib.*, ff.28r-29v.
- 3) *Ib.*, f.35r.
- 4) *Ib.*, ff.32v-33v.
- 5) *Ib.*, f.33v.
- 6) *Ib.*, f.34r.
- 7) *Ib.*, f.34v.
- 8) *Ib.*
- 9) *Ib.*, ff.34v-35r.
- 10) *Ib.*, ff.30r-32r.
- 11) *Ib.*, f.32r-v.
- 12) *Ib.*, f.29r.
- 13) *Ib.*
- 14) *Ib.*, f.29v.
- 15) *Ib.*, f. 49r-v.

Kronaka tal-Parroċċa

1990 - 1991

INGHAQDU
MAL-KOMUNITA'
PARROKKJALI
1990 - 1991

Nru.	Data tal-Magħmudija	Isem it-Tarbija	Isem u Kunjom il-Ġenituri
1.	05.08.90	Rodienne	Vincent u Rita Camilleri
2.	11.08.90	Marthese	Vincent u Mary Theuma Xerri
3.	12.08.90	Claire	Joseph u Melina Dimech
4.	01.90.90	Marija	Paul u Rita Zammit
5.	30.09.90	Marija	Gorg u Josette Portelli
6.	30.09.90	Stephan	Louis u Joyce Dimech
7.	04.10.90	Christine	John u Mary Rose Agius
8.	16.10.90	Joanna	Joseph u Gracie Portelli
9.	21.10.90	Andrew	Joseph u Lina Grech
10.	28.10.90	Gordon Lee	Raymond u Evelyn Spiteri
11.	05.12.90	Lee Ann	Joseph u Antoniette Debono
12.	03.01.91	Diane	Raymond u Marija Apap
13.	06.01.91	Donatella	Eugene u Tarċisja Buttigieg
14.	12.01.91	Johnny	Tarċisju u Filomena Mifsud
15.	13.01.91	Joelene	Gorg u Marita Azzopardi
16.	27.01.91	Emanuel	Reno u Marija Grech
17.	17.02.91	Daniel	Alfred u Koronata Fiteni
18.	24.02.91	Jean Paul	Carmelo u Mariella Abela
19.	24.02.91	Nicholas	Dr. Frank u Dr. Mary Ann Abela
20.	24.02.91	Claire	Paul u Jacqueline Galea
21.	03.03.91	Charmaine	Raymond u Terezina Sultana
22.	10.03.91	James	Atanasio u Marija Degiorgio
23.	10.03.91	Lauran	Mario u Carmen Dimech
24.	14.04.91	Michael	Frank u Giovanna Cini
25.	14.04.91	George	Frank u Giovanna Vella
26.	18.04.91	M'Angelo	Ronnie u Georga Farrugia
27.	27.04.91	Deborah	Anton u Lydia Tabone
28.	27.04.91	Karen	Mario u Carmen Galea
29.	28.04.91	Kyle	Stephen u Mary Sciberras
30.	26.05.91	Neil Samuel	Teddy u Frances Vella
31.	01.06.91	Savio	Frank u Marija Bajada
32.	02.06.91	Katia	Mark u Sylvana Cini
33.	05.06.91	Angele	Frank u Marija Farrugia

Isem u Kunjom	Missier	Indirizz
1. Abela Mario	Ġużi	34, Sump Str.,
2. Agius Joseph	Adrian	72, Mattia Preti Str.
3. Agius Shaun	Louis	Mirage, Wied Sequer Str.
4. Attard Charmain	Vincent	Ellis Flats, Qbajjar Rd., M'Forn
5. Azzopardi Lara	Frederick	'Is-Sliem' Ġuże Ellul Mercer Str.
6. Azzopardi Ryan	George	103, Xaghra Rd.
7. Bajada Joseph	Carmelo	'Ave Maria' Diriano Lanzon Str.
8. Bonnici Maria	Anton	53, St. Mary Str.
9. Camilleri Andreas	Joseph	30, Foreman Str.
10. Camilleri Mario	Salvu	76, Archpriest Cassar Str.
11. Camilleri Mario	Paul	'Dar L-Assunta' Wied Sequer Str.
12. Camilleri Mark	Carmelo	'Gardenia' Fortunato Mizzi Str.
13. Caruana Maureen	Leli	47, Enriku Mizzi Str.
14. D'Anastasi Melvin	Thomas	'Casa Danasvell' Borg Gheritu Str.
15. Farrugia Joseph	Frank	'Frankdor' Anton Mallia Str.
16. Farrugia Eleonora	Tony	'Stepping Stone' St. Leonard Str.
17. Farrugia Ryan	George	15, Wied Sequer Str.
18. Galea Kenneth	Carmelo	'Vale View' Annunciation Str.
19. Grech Marlene	Louis	'St. Mary' Borg Gheritu Str.
20. Grech Nadine	George	'Baci' Fortunato Mizzi Str.
21. Magro Nicholas	John	10 Castle Str.
22. Mejlak Charlene	Tony	'Antoilise' Sump Str.
23. Mercieca Charlene	Horace	'Maison Cariss' Ġanni Vassallo Str.
24. Micallef Jason	M'Angelo	'Ta' Giannina' Republic Str.
25. Mizzi Ruben	Alessio	Block A Flat 2, taċ-Ċawla Flats.
26. Muscat Mark	Frank	'Il-Kenn' Ġuże Ellul Mercer Str.
27. Muscat Patrick	Salvu	N.B. Ġuże Ellul Mercer Str.
28. Muscat Stephanie	John	'Gems' Michele Busuttil Str.
29. Pisani Trudi	Paul	'Casa Pisani' Ġilju Str.
30. Portelli Joanne	Roger	Duke of Edinburgh Hotel Victoria.
31. Rapa John	Sam	Villa Mariliana, St. Leonard Str.
32. Refalo Angela	Michael	Villa Bernadette Calypso Str., Xaghra
33. Saliba Melissa	Peter	15, 7th June 1919 Str.
34. Scicluna Stephan	Lawrence	Casa Scicluna, Archpriest P. Pace Street.
35. Scott Christopher	Mario	Block B, Flat 4 Taċ-Ċawla Flts.
36. Spitri Bernard	Michael	Santa Marija, Anton Mallia Str.
37. Vella Charlene	Salvu	'Sammar' Archpriest P. Pace Str.
38. Vella James	Emanuel	Wied il-Gheneb, Xaghra Rd.
39. Vella John	Joseph	'Little River', Viani Str.
40. Xerri David	Maria	3, Carmel Str.
41. Zammit Matthew	Sylvio	'Leah' Karlu Galea Str.
42. Zammit Paul	Benny	Madonna ta' Pinu, Ghedrin Str.

**TFAL LI
RĊIVEW
IL-GRIZMA
TA'
L-ISQOF
1991**

Isem u Kunjom	Missier	Omm	Indirizz
1. Joseph Attard	George		35 St. Domenic Str.
2. Mariella Attard	Anton		San Antonio, Gilju Str.
3. Mark Anthony Attard	Louis		14 Capuchin's Str.
4. Celine Azzopardi	Joe		Edelwiesse, Fomm il-Gir Str.
5. Marlene Azzopardi	Lodovigo		17 Foreman Str.
6. Maureen Azzopardi	Frederick		Is-Sliem, Guze Ellul Mercer Str.
7. Saviour Azzopardi	Joseph		12 Wied Sara Str.
8. Josef Bajada	Emanuel		Villa Bronja, Omeru Str. Xlendi
9. Neville Bajada	Frank		Notre Dame, Sacred Heart Str.
10. Cheryl Bezzina	Joseph		Canadian Paradise, P. Mizzi Str.
11. Mariella Bezzina	Emanuel		Fl4, Salvatur Flats, Luzzu Str. M'Forn
12. Sharon Bezzina	Joseph		196 St. Ursula Str.
13. Matthew Borg	Ronald		Jessica, St. Ursula Str.
14. Romina Buttigieg	Victor		4, Govt. Hse. Est. Sannat Rd.
15. Ruben Buttigieg	Carmelo		The Roses, 8th December Str.
16. Joelle Camilleri	Carmelo		Gardenia, Fortunato Mizzi Str.
17. Kevin Camilleri	John		70 Mattia Preti Str.
18. Marvic Camilleri	Victor		24 Arch Cassar Str.
19. Mario Cardona	Mario		Cardona Hse., Sir Paul Boffa Str.
20. Joseph Cauchi	Paul		Blk. G, Flt. 3, Tac-Cawla Flts, Sannat Rd.
21. RoseMarie Cefai	Silvio		Cefai Hse, Viani Str.
22. Miriam Curmi	Emanuel		67 St. George's Str.
23. Jennifer Dimech	John		God Bless Canada, Sump Str.
24. Lorna Dimech	Francis		Dimech Hse., Capuchin's Str.
25. Carol Galea	Carmelo		Vale View, Annunciation Str.
26. Jason Gatt		Beatrice	30 Capuchin's Str.
27. Lucian Gatt	Paul		9 Govt. Terrace Hse., Sannat Rd.
28. Louis Gauci	Spiru		Villino Dione, St. Domenica Str.
29. Alison Grech	Teddy		Checkmate, Guze Ellul Mercer Str.
30. Alvin Grech	Joseph		118 Annunciation str.
31. Christopher Grech		Marie	71 Republic str.
32. John Bosco Grech	Carmelo		Dar Ghedrin, St Ursula Str.
33. Josette Grech	Carmelo		Mirage, Gilju Str.
34. Marika Grech	Carmelo		34 St. Ursula Str.
35. Silvan Mario Hili	Santo		Madonnina, Fomm il-Gir Str.
36. Christina Magro	John		Flt. 3, Magro Flats, M. Magro Str. M'Forn
37. Malcom Mejlaq	Joe		M.I.R., A. Mallia Str
38. Joseph Paul Mercieca	George		87 Fortunato Mizzi Str.
39. Jonathan Micallef	Charles		Flt. 19 Govt. Hse. Est. Sannat Rd.
40. Mark Anton Muscat	John		Gems, Michele Busuttil Str.
41. Alexia Psaila	Frank		N.B. Sir Paul Boffa Str.
42. Jason Portelli	Gorg		'Qalb ta' Gesu', St. Domenic Str.
43. Roanne Refalo	Joseph		55 Republic Str.
44. Frank Anthony Said	Anthony		Plot 74 Wied Seger Str.
45. Mark Schembri	John		John Paul, Castle Str.
46. Joseph Spiteri	Emanuel		41, St. George, Str.
47. Pauline Sultana	Paul		Ave Maria, By the Bastion Road.
48. Kelly Tabone	Joseph		Koala Blu, Ghedrin Str.
49. Christine Vella	Vincent		Ortensia, Michele Busuttil Str.
50. Richard Vella	Anton		'Santa Maria', Mons. Isqof Pietru Pace Str.
51. Sharlon Vella	Anthony		Blk. H, Door A, Flt3, Tac-Cawla Sannat Rd.
52. Caroline Veranneman	Amand		8 Berbuba Str, Gharb.
53. Franz Joseph Zahra	Paul		Zahra Hse., Fortunato Mizzi Str.
54. Nicholas Zammit	John		Zammit Household, Palm Str.

**DAWK LI NGHQAQODU
FIS-SAGRAMENT
TAŻ-ŻWIEĠ
1990 - 1991**

1. Lulju 8
2. Lulju 14
3. Awissu 4
4. Awissu 4
5. Awissu 4
6. Awissu 18
7. Awissu 31
8. Settembru 16
9. Settembru 29
10. Settembru 29
11. Settembru 22
12. Settembru 30
13. Ottubru 14
14. Ottubru 14
15. April 6
16. April 7
17. Mejju 18
18. Mejju 25

Anton Spiteri u Josephine Axiaq
Publju Buttigieg u Tereza Zammit
Louis Farrugia u M'Rose Saliba
Mario Grima u M'Assunta Calleja
John Vella u Maria Helen Masini
Joseph Haber u Alessandra Bugeja
Fortunato Buhagiar u Yvonne Sultana
Richard Azzopardi u M'Rose Grima
Sammy Portelli u Connie Cordina
Louis Mizzi u Rose Tabone
Joe Caruana u Georgina Scicluna
Joseph Vella u Alison Portelli
Laurence Mizzi u Francesca Masini
Geraldo Raffaele u Doreen Camilleri
Mario Cordina u Marion Mejlak
Richard Bates u M'Ann Farrugia
Dr. Michael Caruana u Carol Saliba
Charles Mercieca u M'Ann Bezzina

**DAWK LI DAHLU
JISSAFFEW FIL-
PURGATORJU
1990 - 1991**

1. Awissu 13
2. Settembru 23
3. Ottubru 15
4. Ottubru 25
5. Novembru 6
6. Novembru 15
7. Dicembru 12
8. Dicembru 16
9. Dicembru 24
10. Dicembru 25
11. Jannar 1
12. Jannar 11
13. Jannar 18
14. Jannar 26
15. Frar 3
16. Frar 12
17. Frar 20
18. Frar 24
19. Marzu 27
20. April 11
21. April 16
22. Mejju 9
23. Mejju 29

Guzeppa Bonnici
Mike Xerri
Tarcisju Attard
Rita Cila
Mikilina Cutajar
Grezzja Formosa
Guzeppa Zammit
Roza Borg
John Grech
Emanuel Schembri
M'Angelo Formosa
Vincenza Gatt
Laurence Bonnici
Gorg (Injazzju) Gatt
Joseph Gatt
Nikolina Mercieca
Gorga Mercieca
Guza Mazini
Vincenza Vella
M'Anna Attard
Ganni Grech
M'Gwann Dimech
Nicola Grech

Ikkontribew ghal din ir-Rivista

Electra Hotel

Marsalforn, Gozo.

Meylak Jewellery

Republic Street, Victoria.

Gozo United Rent-A-Car

Republic Street, Victoria.

Home Mart

Republic Street, Victoria.

Abela Pharmacy

De Soldanis Street, Victoria.

Palm Pharmacy

Palm Street, Victoria.

Lantern Hotel

Marsalforn, Gozo.

The Mermaid Bar & Restaurant

Marsalforn, Gozo.

Lorry Fenech

Sannat Road, Victoria.

The Smuggler's Cave

Marsalforn, Gozo.

Arzella Bar

Marsalforn, Gozo.

May's Boutique

Republic Street, Victoria.

V. Sultana Vulcanizer

Republic Street, Victoria.

Castle Pharmacy

Main Square, Victoria.

Kenur Bar & Restaurant

Xlendi Street, Victoria.

Tritons Bar & Restaurant

Marsalforn, Gozo.

Doris Jewellery

St. Andrew Street, Victoria.

**With the Compliments
of**

PASTA ATZORI

Flores Street - Kercem

Tel: 555411

ĠRAJJET IMPORTANTI FIL-KALENDARJU TAL-PARROĊĊA 1990 - 1991

4-8-90

Żar il-Katidral Giuseppe Casario.

5-8-90

Ġiet mahruġa l-istatwa ta' l-Assunta min-niċċa fost il-kant ta' l-innijiet Marjani.

10-8-90

F'quddiesa tal-Kwindiċina hadet sehem is-Soċ. Fil-'Leone'.

12-8-90

Fr. Colin Apap bil-grupp tieghu mexxa quddiesa ghaż-żghažagh tal-Parroċċa fil-Katidral.

15-8-90

Inżammet il-festa ta' Santa Marija b'Solennita' kbira. Eluf kbar ta' nies minn kull rokna taż-żewġ gzejjer żaru s-Santwarju Marjan tal-Katidral.

1-9-90

Beda kors tar-Reliġjon Nisranija f'livell avanzat fiċ-Ċentru Parrokkjali.

15-9-90

Beda kors ta' O-Level fil-computer science fiċ-Ċentru Parrokkjali.

16-9-90

Tfakkat Jum it-Twaqqif tad-Djoċesi t'Għawdex b'Konċelebrazzjoni Konventwali. Id-Djoċesi kienet twaqqfet fis-16 ta' Settembru 1864 mill-Papa Piju IX.

28-9-90

Filghaxija nżamm 'party' għall-membri u l-'helpers' tal-Biblijoteka Parrokkjali fil-Foyer taċ-Ċentru.

30-9-90

Inżamm fil-Parroċċa Jum il-Katekiżmu b'hala thejjija għas-Sena Kateketika 1990 -91. Żar il-Katidral l-Isqof Joseph Kureethara, Isqof ta' Cochin fl-Indja.

1-10-90

Mons. Arċipriet fiċ-Ċentru Parrokkjali fil-5.00 p.m. iċċelebra quddiesa għat-tfal tal-parroċċa.

7-10-90

Inżammet il-Purċissjoni bl-istatwa tal-Madonna tar-Rużarju mat-triqat prinċipali tar-Rabat.

11-10-91

Tfakkret il-Konsagrazzjoni tal-Knisja Katidrali li kienet saret mill-Isqof ta' Malta Ġakbu Cannaves fil-11 ta' Ottubru 1716.

21-10-90

Inżammet il-festa ta' Sant'Ursula Martri, wahda mill-padrini tal-Gżira Għawdxija. Inżammet ukoll il-gurnata missjunarja.

28-10-90

Żar il-katidral il-Ministru tal-Foreign Trade taċ-Ċekoslovakja.

1-11-90

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Qaddisin Kollha fil-Katidral.

2-11-90

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Ghid ta' l-Imwiet.

8-11-90

Fr. Paul Galea ghamel konferenza bis-sugġett: 'Relationships' ghad-dirigenti tal-Ghaqdiet.

9-11-90

Fr. Dr. V. Shields ghamel konferenza liż-żgħażaġh fiċ-Ċentru Parrokkjali bis-sugġett: 'Relationships'.

11-11-90

Bdiet il-Mini-Missjoni fil-Parroċċa b'konferenza għal kull kategorija tal-kommunita parrokkjali.

22-11-90

Inżamm Jum ir-Radd il-Hajr fil-Parroċċa.

25-11-90

Inżamm fil-Parroċċa Jum il-Karita.

2-12-90

Fethet il-Vista Pastoral i fid-Djoċesi u fil-Parroċċa tal-katidral b'Konċelebrazzjoni li tmexxiet minn Mons. Isqof N. Cauchi. Bdew ukoll il-priedki ta' l-Avvent minn Mons. Joseph Curmi.

4-12-90

Beda fiċ-Ċentru Parrokkjali l-Bazaar Annwali b'risq l-istess Ċentru.

8-12-90

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Kunċizzjoni.

12-12-90

Mons. Isqof iltaqa' mal-membri tal-Presbiterju u tal-Kunsill Parrokkjali fl-okkazzjoni tal-Vista Pastoral i.

13-12-90

Mons. Isqof iltaqa' mal-anzjani fiċ-Ċentru Parrokkjali fl-okkazzjoni tal-Vista Pastoral i.

15-12-90

Saret quddiesa b'suffraġġju ta' ruh Mro. Ganni Vella b'turija ta' rispettt għall-Mużika li kiteb għall-okkazzjoni tal-festa ta' Santa Marija. Hallset l-ispejjes il-Parroċċa.

16-12-90

Mons. Isqof iltaqa' mal-koppji li din is-sena (a) kellhom tarbija, (b) iżżewġu, (c) sa jkollhom tifel jew tifla għall-Ewwel Tqarbina jew Griżma ta' l-Isqof.

24-12-90

Mons. isqof mexxa l-Ghasar Pontifikali bil-Malti.

25-12-90

Mons. Isqof mexxa l-funzjonijiet ta' bil-lejl u ta' bin-nhar il-Milied.

30-12-90

Saret attivita ta' formazzjoni u rikreattiva lill-grupp tal-vokazzjonijiet.

31-12-90

Mons. Isqof mexxa fil-katidral il-Konċelebrazzjoni ta' radd il-hajr f'għeluq is-sena 1990.

1-1-91

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' Jum il-Paċi.

3-1-91

Saret hargha għat-tfal. Ha hsieb il-Vigarju Parrokkjali Dun Girgor Grech.

5-1-91

Mons. Isqof mexxa l-Ghasar Pontifikali bil-Malti.

6-1-91

Mons. isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Epifanija.

20-1-91

Inżamm JUM IL-BIBBJA fil-parroċċa.

25-1-91

Mons. Isqof iltaqa' mat-tfal tal-parroċċa fl-okkazzjoni tal-Vista pastoral i.

31-1-91

Mons. Isqof fetah u bierek fiċ-Ċentru Parrokkjali Wirja ta' kotba ta' awturi Maltin.

2-2-91

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-presentazzjoni tal-Mulej.

10-2-91

Giet iċċelebrata l-festa tan-Nawfragju tal-Appostlu Missierna San Pawl.

13-2-91

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-ftuh tar-Randan.

17-2-91

Infethet il-Gimgha tal-parroċċa, saru bosta attivitajiet immirati li jilhqg l-kategoriji kollha fi hdan il-kommunita' Parrokkjali.

25-2-91

Bdew l-Eżerċizzi Spiritwali għal kulhadd u għall-koppji fil-Katidral. Predikatur kien Dun Anton Borg.

Bdew ukoll l-eżerċizzi għaż-żgħażaġh tal-parroċċa fiċ-ċentru parrokkjali. Predikatur kien Fr. P. Galea, Mrs. Wismayer, Fr. Dr. V. Shields u Mons. Isqof.

2-3-91

Harga għat-tfal tal-parroċċa. Hadu hsieb is-Sorijiet Agostinjani.

11-3-91

Bdew l-eżerċizzi għall-anzjani fiċ-ċentru. Predikatur kien Patri Joseph Saliba.

19-3-91

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' San Ġużepp.

Saret ġita għall-Malta għal kulhadd taht id-direzzjoni tal-Vigarju Parrokkjali, Dun Ġorġ Grech.

22-3-91

Saret fil-katidral il-festa tal-Madonna tad-Duluri.

24-3-91

Fl-4.30 p.m. Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' Hadd il-Palm.

25-3-91

Saret il-Via Crucis mat-triqat tal-Kastell.

26-3-91

Sar servizz Penitenzjali għall-Qrara ahjar.

27-3-91

Saret il-Via Crucis miktuba mill-Papa Ġwanni Pawlu II.

28-3-91

Mons. Isqof mexxa l-funzjonijiet ta' fil-ghoda u ta' filghaxija ta' Hamis ix-Xirka.

29-3-91

Mons. Isqof mexxa l-Azzjoni Liturgika tal-Gimgha l-Kbira.

Harget mill-Katidral il-Purċissjoni tal-

Gimgha l-Kbira.

30-3-91

Mons. Isqof mexxa l-funzjonijiet ta' Sibt il-Għid.

31-3-91

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' Hadd il-Għid. Beda wkoll it-tberik tal-familji.

3-4-91

Harga għaż-żgħażaġh tal-parroċċa. Ha hsieb il-Vigarju Parrokkjali, Dun Ġorġ Grech.

24-4-91

Il-Mużew tas-subien ifakkar eghluq il-50 sena mid-dhul tiegħu f'Għawdex. Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-l-okkażżjoni.

29-4-91

Saret tiffkira speċjali ta' eghluq il-35 sena mill-ghoti ta' l-istatwa ta' l-Assunta lill-Katidral mis-Soċ. fil-'Leone'.

1-5-91

Saret il-festa ta' San Ġużepp Haddiem.

4-5-91

Fethet il-Gimgha Ewkaristiko-Liturgika minn Mons. Isqof.

8-5-91

L-Ewwel Erbgħa ta' Santa Marija u saret l-Ewwel Tqarbina tat-tfal.

9-5-91

Ġie amministrat minn Mons. Isqof is-sagrament tal-konfermazzjoni lit-tfal tal-parroċċa.

10-5-91

Bdiet l-Espożizzjoni Solenni fil-Katidral.

12-5-91

Mons. Isqof għalaq din il-Gimgha Ewkaristiko-Liturgika b'Konċelebrazzjoni u Purċissjoni Ewkaristika.

22-6-91

Mons. Isqof N. Cauchi mexxa Konċelebrazzjoni li fiha gew Ordinati 4 Saċerdoti u 2 Djakni.

WERREJ

Menaggi ta' l-Arcipreri għall-Fiem tal-Festa tal-Sena 1991	1
Michele Busanil (1762-1831) Zensura u l-Patrimonju Artistiku li hallielna	5
Nom u Referenzi	21
Riflessjonijiet quddiem il-Kwadru tal-Assunta Titulari tal-Katedral	33
Programmi 1991	37
"Santa Marija Mghallija + Sena" - Kwadru Tynlari tal-Katedral	41
Il-Kwadru Titulari ta' l-Assunta fil-Katedral fl-Isfond tar-Religjoni ta' Popolari	49
Il-Matrici Kolleggjata ta' l-Assunta ta' Għewdex fil-Vista Pastorali ta' Mgr. Labini	61
Kronika	66
Grigijiet Importanti	71

B.C.D. GRAPHICS LTD.

Tistawwru:

- Inviti għal kull Okkazzjoni
- Santi tal-Mewt
- Kotba ta' l-Irċivuti
- U kull xogħol ta' Stampar

Forn lxxibna:

NINU CREMONA STREET, VICTORIA

Meta nkunu miftuhin:

Mit-Tnejn sas-Sibt

Hinijiet:

Mit-8.00 a.m. sas-7.00 p.m.

Telephone : 551050

L-investment barrani TIEGHEK fil-qabda.

Il-Bank of Valletta b'numru kbir ta' merghat imkerda madwar Malta u Ghawdex JOFFRILEK il-possibilita' li jkollu kontijet ta' kull barranin hawn Malta.

Il-Bank of Valletta tizomm kontijet fil-parti l-kbira ta' moneti barranin bhal: L-Isterlina, il-Mark Germaniz, id-Dollari Amerikan, id-Dollari Australjan. Dawn il-kontijet barra mir-ras

favorevoli ta' ingħax li jthallas kull tliet xhur jagħtuk l-opportunita' li tiddipozita, tigi bed jew taqleb il-munita' mingħajr l-korrispondenza ma banek. B'hekk (NT) stess lista' thaddem l-investment barrani tiegħek.

Għal aktar tagħrif mur f'xi tergha tal-Bank of Valletta f'Malta u Ghawdex.

Bank of Valletta

L-Aqwa Bank f'Malta

Reach out for a
HOPLEAF
PALE ALE

